

**ÖZBEK DESTANLARINDA AT MOTİFİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Özlem YELMER

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV**

ÖZBEK DESTANLARINDA AT MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özlem YELMER

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	12
1. TÜRK DESTAN GELENEĞİ	13
1.1. Destan Kavramı ve Türklerde Destan	13
1.2. Destanların Özellikleri	14
1.3. At Motifi.....	16
1.4. Özbek Destan Geleneği.....	25
1.4.1. Bahşı ve Bahşılık Geleneği	28
1.4.2. Özbek Köroğlu Destan Dairesi	29
2. DESTANLARIN ÖZETİ.....	33
2.1. Alpamış Destanı	33
2.1.1. Alpamış Destanının Özeti.....	33
2.1.2. Alpamış Destanında Geçen At Motifi	40

2.2. Rüstem Han Destanı	49
2.2.1. Rüstem Han Destanının Özeti	49
2.2.2. Rüstem Han Destanında Geçen At Motifleri	54
2.3. Huşkeldi ve Belagerdan Destanı	55
2.3.1. Huşkeldi Destanı Özeti	56
2.3.2. Huşkeldi Destanında Geçen At Motifleri.....	60
2.3.3. Belagerdan Destanı Özeti.....	65
2.3.4. Belagerdan Destanında Geçen At Motifleri	68
2.4. Dalli Destanı	71
2.4.1. Dalli Destanı Özeti	71
2.4.2. Dalli Destanında Geçen At Motifleri.....	74
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	89

TEZ ONAY SAYFASI

Özlem Yelmer tarafından hazırlanan “ÖZBEK DESTANLARINDA AT MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME“ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 21/06/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (BAİBU)

Üye : Prof. Dr. Ramazan AHMADOV (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV(KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Adı Soyadı : Özlem YELMER

İmza :

ÖNSÖZ

Sözlü folklor ürünlerinden biri olan destanlar şüphesiz oluşturulduğu toplumun düşünce yapısını, kültürünü ve yaşam tarzını anlamamıza büyük katkı sağlamaktadır. Türk sözlü kültüründe önemli bir yere sahip olan Özbek destan kolu, ortaya çıkardığı ürünlerle tüm zenginliğini göstermiştir. Özbek destanları “bahşı” isimli anlatıcılar tarafından anlatılmıştır. Bahşılar bu destanları hafızalarından çoğunlukla kopuz eşliğinde söylemişlerdir.

Gerek sözlü gerek yazılı kaynaklarda sıkça rastaladığımız birçok motif ve tip destanlarda karşımıza çıkmaktadır. At motifi kahramandan sonra en çok başvurulan motif olmuştur çünkü kahramanın tüm macerası atı ile geçmektedir. Atlar Türklerin sembolü gibidir çünkü Türkler at üstünde hayatını geçirmiştir. Özellikle sözlü ürünlerin bir parçası olan destanlarda atlar, yerine göre kahramandan daha baskın bir şekilde anlatılmıştır.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk destan geleneği ve destan kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Tezin konusu olan Özbek destan geleneğini anlatılmış ve destan anlatımını yapan ve bahşılara değinilerek diğer Türk boylarındaki bahşı isimlerine yer verilmiştir. Tezde ele alınan beş destandan üçü Özbek Koroğlu destan dairesine ait olduğu için bu bölümde Özbek Koroğlu destan dairesi hakkında bilgi verilmiştir. At'ın bir motif olarak özellikleri anlatıldıktan sonra şekilsel özellikleri de belirtilmiştir. Son olarak incelenen destanlar ile Dede Korkut destalarındaki ortak motiflere işaret edilmiştir.

İkinci bölümde incelenen destanların özetine yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise At motifi anlatılarak Özbek destanlarında geçen atların özellikleri detaylı olarak incelenmiş ve destanlardan örnekler verilmiştir.

Bu çalışmada konunun tespiti ve çalışmanın bütün aşamalarında yardımını esirgemeyen hem lisans döneminde hem de yüksek lisans döneminde Edebiyat bölümünü sevmeme vesile olan sayın tez danışmanım Dr. Saidbek BOLTABAYEV'e teşekkürü borç bilirim. Sayın müdürüm Doç. Dr. Mustafa KUNDAKCI, müdür yardımcılarım Doç. Dr. Enver KAPAĞAN ve Öğr. Gör. Yılmaz BACAĞLI'ya tez

sürecimdeki anlayışları ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Son olarak sevgili annem Kevser YELMER ve canım babam Ender YELMER'e bana her daim güvendikleri için teşekkür ederim.

ÖZ

Destanlar bir milletin kaderini duygu ve düşüncelerini, kültür ve yaşayışını yansıtan en önemli eserlerden biridir. Bu tezin amacı Özbek destanlarından bazılarını incelemek ve bu destanlarda geçen at unsurunun fonksiyonlarını ele almaktır. Tez çalışmasında, Rüstem Han, Huşkeldi ve Belagerdan, Alpamış ve Dalli destanları incelenmiştir. Bu beş destanın incelenme sebebi; atın farklı fonksiyonlarının ve farklı özelliklerinin işaret edilmesi yönüyle tercih edilmiştir. Ayrıca bazı destanların Köroğlu destan koluna ait olması, Köroğlu destan dairesi çevresinde oluşan destanlarda at özelliklerini görmemizi sağlayacaktır. Bu destanlar özellikle Özbek sahası destanları üzerinden Özbekistan ve Türk dünyası coğrafyalarında atın rolünü göstermesi açısından önemli olabilir.

Türklerin sosyal, ekonomik ve edebi hayatının ayrılmaz parçası olan atlar doğal olarak destanlarda geçen en önemli motiflerden biri haline gelmiştir. Türkler ve atlar birbiriyle ayrılmaz bir bütün olmuş, adeta olayların odak noktası olmuştur. Olağanüstü özellikleri ile kahramanın tamamlayıcısı konumunda olan atlar edebi eserlerin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Hatta yerine göre kahramandan öte geçtiği durumlar olmuştur.

Atlar, yerine göre alp ile aynı derecede önem kazanmıştır. Dede Korkut'ta geçen "Hüner erin midir, yoksa atın mı?" cümlesi Türk yazılı ve sözlü kültüründe atın önemini anlatan en güzel cümlelerden birisidir. Kahramanın yardımcısı konumunda olan atlar, Türk dünyasında ve Özbeklerde edebi ürünlerin en önemli unsuru haline gelmiştir. Özbek destan geleneği de at motifinin en güzel örneklerini görebileceğimiz eserler barındırmaktadır. Özellikle de Töre Mirzayev'in destanların incisi şeklinde tabir ettiği Alpamış destanı, atın ön planda anlatıldığı en kıymetli eserlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Destanları; At; Dalli; Huşkeldi ve Belagerdan; Rüstem Han; Alpamış

ABSTRACT

Epics are one of the most important works that reflect a nation's destiny, feelings and thoughts, culture and life. The aim of this thesis is to examine some of the Uzbek epics and to discuss the functions of the horse element in these epics. In the thesis study, the epics of Rüstem Han, Huşkeldi and Belagerdan, Alpamysh and Dalli were examined. The reason for examining these five epics; It was preferred in terms of pointing out the different functions and different characteristics of the horse. We will also take into account that some epics belong to the Koroğlu epic branch, and we will also see the horse characteristics in the epics formed around the Koroğlu epic circle. These epics may be important in terms of showing the role of the horse in the geographies of Uzbekistan and the Turkic world, especially through the epics of the Uzbek field.

Horses, which are an integral part of the social, economic and literary life of the Turks, have naturally become one of the most important motifs in epics. Turks and horses became an inseparable whole with each other and became the focal point of events. Horses, which complement the hero with their extraordinary features, have become one of the most important subjects of literary works. There were even cases where he went beyond the hero, depending on the place.

Horses have gained the same importance as the alps, depending on their location. "Is the skill your erin or your horse?" mentioned in Dede Korkut is one of the most beautiful sentences describing the importance of the horse in Turkish written and oral culture. Horses, which are the assistants of the hero, have become the most important element of literary works in the Turkish world and in the Uzbeks. The Uzbek epic tradition also contains works where we can see the most beautiful examples of horse motifs. In particular, Alpamysh epic, which Töre Mirzayev called the pearl of epics, is one of the most precious works in which the horse is told in the foreground.

Keywords: Uzbek Epics; Horse; Dalli; Hushkeldi and Belagerdan; Rustem Khan, Alpamysh

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Özbek Destanlarında At Motifi Üzerine Bir İnceleme
Tezin Yazarı	Özlem YELMER
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	21/06/2023
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	89
Anahtar Kelimeler	Özbek Destanları; At; Dalli; Huşkeldi ve Belagerdan; Rüstem Han; Alpamış

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	An Analysis on Horse Motifs in Uzbek Epics
Author of the Thesis	Özlem YELMER
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Saidbek BOLTABAYEV
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	21/06/2023
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	89
Keywords	Uzbek Epics; Horse; Dalli; Hushkeldi and Belagerdan; Rustem Khan, Alpamysh

KISALTMALAR

- C.** : Cilt
vb. : Ve Benzeri
vd. : Ve Diğerleri
Hz. : Hazret-i
s. : Sayfa

ARAŞTIRMANIN KONUSU

AraŐtirmanın konusu: Destanlara konu olan ve kahraman ile eş değerde görülen atlardır. Atların zbek destanlarındaki özellikleri ve fonsiyonlarına işaret etmek ve destanlardan örneklerle atların özelliklerinin daha iyi anlaŐılmasına yardımcı olmaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma Türk yazılı ve sözlü kültüründe en çok kullanılan motiflerden olan “At” motifinin zbek destanları üzerinde incelenmesidir. At, her yönden ele alınmaya çalıŐılıp atın Türk sözlü ve yazılı kültüründeki önemine işaret edilmesi amaçlanmıŐtır. Atın Şekilsel zelliklerinin yanında, bir tip olarak zbek destanlarındaki özellikleri vurgulanmıştır. Bunun yanında atın Türk kültürü ve boylarındaki yeri ve önemine de deęinilmiŐtir. At motifi zbek destan geleneği ve zbek destanları üzerinden anlatılmıştır. zbek Destan geleneği ve bahşılık geleneği hakkında bilgiler verilerek Köroğlu zbek destan koluna da işaret edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araŐtırmada konu ile ilgili tezler, kitaplar, ansiklopediler, dergiler, makaleler ve destanlara baŐvurulmuŐtur. İlk olarak tezde incelenen destanlar okunup zeti verilmiştir. Daha sonra bu destanlarda geçen atlar ve atların tip ve Şekilsel zellikleri incelenmiştir. Bunun yanında zbek sözlü kültürünün önemli bir kolunu oluşturan zbek destan kolu hakkında bilgiler verilip destan ve bahşılık geleneğine işaret edilmiştir. Ele alınan destanlar ve Türklerin en önemli kitaplarından biri olan Korkut Kitabı’nda geçen at motifine de deęinilmiŐtir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araŐtırmada incelenen destanların diğer Türk boylarında benzer Őekillerde oluŐmuŐ varyantları bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada zbek destan dairesi etrafında oluşan Huşkeldi, Belagerdan, Dalli, Rüstem Han ve Alpamış destanları incelenmiştir.

1. TÜRK DESTAN GELENEĞİ

1.1. Destan Kavramı ve Türklerde Destan

Destan kelimesinin aslı Farsça “dâstân” şeklindedir. İnsanları yakından ilgilendiren hemen her olay destan konusu olabilir. Daha çok yaradılış, toplum vicdanında iz bırakan savaşlar, bir şahıs veya bir milletin kahramanlıkları, hikâye dışından katılan öğüt, kıssa, masal ve epik karakterli biyografik bilgilerle zenginleştirilerek genellikle anlatıma dayalı manzumeler şeklinde destana dönüştürülmüştür (Yetiş, 1994, s. 202). Destanlar bir milletin gelenek, görenek, inanç ve kültürünün yanında yaşam tarzı ve o milletin değerlerini de bize gösterir.

Fuat Köprülü Türklerin sadece bozkırlarda göçebe hayat sürdürmediklerini, farklı bölgelerde demirlicik ve ziraat ile uğraştıklarını söylemiştir. Bu sebeple Türk destanının sadece bir bozkır kahramanının cenklerinden oluşmadığını farklı hayat şekilleri ve şartlara göre milli destan çeşitliliğinin de arttığını ifade etmiştir (Köprülü, 1980, s. 43).

Fuat Köprülü Türk destanını, ortaya çıkışı, yaşadığı coğrafi saha ve onu meydana getiren şubelerin medeni seviyesine göre üç büyük sahaya ayırmıştır (Köprülü, 1980, s. 43):

- Altay-Yenisey
- Bozkırlar
- Tarım, Sır Derya’dır.

Köprülü’nün bu ayrımı yapma amacı Türklerin birbirinden farklı hayat şartları yaşamaları destanların çeşitliliğinde büyük rol oynamıştır. Bu sebeple destan oluşum sahasını onların yaşam tarzlarına göre şekillendirmiştir.

Destanlar sözlü eserlerdir ve belli anlatma kuralları vardır. Dilden dile dolaşan bu sözlü ürünler destan anlatıcıları tarafından halka aktarılmıştır.

Destan anlatma geleneğini sürdüren destan anlatıcılarının temsilcileri “bahşı”lardır. Bahşılar, sözlü gelenek olan destan geleneğini usta-çırak ilişkisine dayanarak destan anlatma geleneği içinde devam ettirmişlerdir.

Türk boylarında destancılar için kullanılan terimler boylardan boylara değişmektedir. Yakut Türkçesinde “*Olonhohut*” kavramı “*olonho söyleyicisi*” anlamında kullanılmaktadır. *Olonho*, *Şarkı*, *destani şiir anlamına gelir*. Uygur Türkçesinde Destan anlatıcısı için, “*Dastançı*” veya “*Goşagçı*” terimleri kullanılmıştır. “*Dastançı*” kelimesi Özbek Türkçesinde de kullanılan bir terimdir. Kırgız kahramanlık destanı Manas anlatıcıları “*Manasçı*” adını almıştır. Karakalpak destan anlatıcılarının bir tipi “*Jırav*” adını alır. Jırav kelimesi “*şarkı, türkü*” anlamına gelen “*jır*” kelimesinden türetilmiştir. Jırav kelimesi Kazak Türkçesinde de bulunmaktadır. Altay Türklerinde destansı şiir söyleyen kişilere “*Gayçı*” terimi kullanılmıştır. Bu terim, “*hususî tarzda şarkı, türkü söylemek*” anlamına gelen “*Gay*” kelimesinden türetilmiştir (Ekici, 2017, s. 62).

Kazak Türklerinin sözlü sözlü destansı şiir söyleyicilerinin çoğu Farsça kökenli bir kelime olan “Akın” adını almıştır. Bu kelime Kırgız Türkçesinde de bulunmaktadır (Ekici, 2017, s. 64).

Özbek Türkçesinde destansı şiir söyleyenlere “*Şair*” adı verilmiştir. Fakat Özbek Türkçesinde kullanılan ve ilgi çekici bir diğer kelime ise “*Bahşı*”dır. Eski Türkçe’de de bulunan bu kelime “*bilim adamı ve öğretmen*” anlamlarına gelmektedir. Moğolca’da da aynı anlama gelen “*bagşı*” ve *Tungzcada* “*paksi*” kelimeleri mevcuttur. Tatar Türkçesinde destan anlatıcıları “*çaçan*” ve Başkurt Türkçesinde “*sasan*” adını almıştır (Ekici, 2017, s. 65).

Son olarak Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde destan söyleyicileri için kullanılan kelime âşık anlamına gelen “*aşığ*” terimidir. Bu kelimenin Arapça “*aşk*” kelimesinden geldiğini görülmektedir (Ekici, 2017, s. 66).

1.2. Destanların Özellikleri

Destanlarda anlatım yapısı genellikle hikâye kahramanı, sonuçtaki kavuşma sahnesine kadar felaketler, engeller ve ayrılıklar yaşarlar. Kahraman, bir dizi kavgalara, yiğitliklere, kız kaçırma maceralarına ve meydan okuyuşun sonucunda ortaya çıkan olaylara karışır (Ekici, 2017, s. 140).

Destan anlatımında en önemli unsurlardan birisi de zamandır. Anlatım için sebep veya fırsat çoğunlukla bir ziyafet, sık sık bir düğün ve aynı zamanda dini bir kutlamadır.

Müslümanların oruç ayı olan Ramazan'da destansı şiir söylemek Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde oldukça eski bir gelenektir (Ekici, 2017, s. 99-100).

Destan anlatıcısı anlatıma “terme” adındaki şiirle giriş yapar. Bu şiirler destancının kendisinin hazırlamış olduğu gerek destanın içindeki nazım bölümlerinden gerek klasik edebiyattan seçilmiş olan şiirlerden oluşmuştur. Bu termeler anlatıma giriş ve dinleyici ve anlatıcıyı temaya hazırlama görevindedir (Ekici, 2017, s. 101).

Destanların nazım kısımları genellikle bir müzik aleti eşliğinde, yüksek sesle ve türkü halinde okunmuştur. Geleneklerin çoğunda anlatıcıya bir müzik aleti eşlik ederken bazı geleneklerde anlatıcı hiçbir müzik aleti kullanmaz. Müzik aleti kullanan destancılar genellikle “*dutar*”, “*dombıra*” ve “*kopuz*” gibi çalgılar kullanmışlardır (Ekici, 2017, s. 105).

Bir destan hem nazım şeklinde hem de nazım ve nesir karışık bir şekilde düzenlenmiş olabilir (Ekici, 2017, s. 133). İçerik olarak nesir kısımlar karakteristik olarak anlatılmalardır, yani olayların akışı nesir halde anlatılır. Nazım kısımlar ise akıcı monolog ve diyaloglardır. Bunun yanında kavga sahneleri ve yolculuk sahneleri gibi nazım kısımlar da vardır (Ekici, 2017, s. 135).

Türk boylarının sözlü şiirinin nazım şekli hecedir. Manzum mısraların iki tipi destanlarda oldukça yaygındır. 7 veya 8 heceli bir mısra ve 11 veya 12 heceli bir mısra. İlk gruptaki mısralar (7’li veya 8’li) genellikle uzunluğu kararsız olan pasajlarda kullanılırken ikinci gruptakiler (11’li veya 12’li) hâkim bir şekilde düzenli kıtalarda ve yaygın olarak dörtlüklerde kullanılır (Ekici, 2017, s. 189).

Destancılık geleneği ile Âşıklık geleneği içindeki destan türü benzerlik ve farklılık göstermektedir. Âşık şiirindeki destanlar daha didaktik tarzda ve nazım şekli ile yazılmıştır. Halk hikâyeleri olan destanlar ise nazım nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Halk hikâyeleri olan destanların merkezinde kahraman vardır. Âşık tarzı şiir geleneği içindeki destanların merkezinde ise olaylar vardır. Halk hikâyelerindeki destanlarda genellikle tarihi karakterler ve mitolojik unsurlar işlenmiştir. Âşık tarzı şiir geleneğindeki destanlarda savaş ve kahramanlık konuları olsa da genelde halkın içindeki tipler, esnaflık, doğal afetler gibi konular ve karakterler işlenmiştir. İkisinin de ortak noktası usta-çırak ilişkisi içinde ortaya çıkmış olmasıdır. Halk hikâyeleri olan destanların âşık tarzı şiiri destanlarından daha uzun ve daha detaylı olduğu görülmektedir.

1.3. At Motifi

Türk kavimleri genellikle hayvancılıkla uğraşmışlardır. Çeşitli hayvanlara sahip oldukları için evcil hayvanlar ile ilgili terminoloji de oldukça zengindir. Emine Gürsoy Naskali'nin düzenlediği sempozyum konuşmalarından oluşan “Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık” kitabında Şcerbak, Hayvanların isimlerinin de özelliklerine göre belirlendiğine işaret eder. *Yaş, erkek-dişi oluşu, derisinin rengi vb.* “At kelimesinden başka at yerine kullanılan başka adlar da vardır. Bunlardan bazıları: Yunt, Yılkı, Axta kelimeleridir. Fakat “At” kelimesi diğer kelimelerden daha fazla kullanılmıştır. At kelime anlamı olarak memeli hayvanların bir türü olarak bilinmektedir” (Şcerbak, 1995, s. 32).

Destanlarda geçen atların kendine özel isimleri vardır. Atların isimleri gelişigüzel verilmemiştir. “Atlar adlarını, donlarına, yaşlarına, tabiat olaylarına, huylarına, nesillerine, hızlarına, vücutlarındaki bir takım iz ve şekiller ile gösterdikleri kahramanlıklara göre almışlardır” (Kaba, 2011, s. 35).

Yusuf Halaçoğlu'nun İslam Ansiklopedisinde yayımlanan “At” maddesinde, Türklerin atı cinsine, cinsiyetine, yaşına ve rengine göre çok sayıda isimlerle andığına işaret etmektedir. Bu kelimeler arasında at, aygır kulan kısarak ve yund kelimeleri vardır (Halaçoğlu, 1991, s. 32).

At kültürünü yaşatan unsurlardan birinin de at renkleri olduğunu görmekteyiz. “Türkler arasında doğu yönü kök (mavi ve yeşil), güney yönü kırmızı, batı yönü ak, kuzey yönü ise kara renkleri ile ifade edilmektedir” (Kaba, 2011, s. 42).

Yazılı kaynaklarda atların rengini ifade etmek için “don” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime atların vücudunu örten kılların, yelelerin ve kuyruğun rengini anlatmaktadır. Gülden Sağol “Tarihi şivelerde at donları” adlı bildirisinde bazı at donlarına işaret etmiştir. Bunlar;

ak, akça/agca, al, ala, alaça, az, ak az, beyaz/ala beyaz, boz, ak boz, temir boz, çal, çapar, çil, çilgü, egir/eygir, kara, kır, demir kır, kızıl, kızıl, kızılbaş, kongur, kök, kökiş, kuba, kula, kızıl kula, kuru kula, kül levünlü/kara kül levünlü, or, sarı, sıçan tülü, sis, taz, tığ, torug, hurmayı torı, yağız, az yağız, kara yağız, yeşil (Sağol, 1995).

Yukarıda verilen bazı at donlarının hangi renkleri işaret ettiğini anlatmak için bazı at donlarının karşılık geldiği renkleri örnek olarak verebiliriz;

- Al at: kırmızı manasının yanı sıra pembe, turuncu, soluk kırmızı, kızıl anlamlarına da gelir.
- Ala at: birkaç rengin karışımından meydana gelen bir at donudur.
- Boz at: toprak ve kül rengi, gri, açık toprak rengi anlamlarına gelir.
- Çal at: Beyaz ve siyah karışık bir renktir.
- Kır at: demir kır donlu, boz at şeklinde değerlendirilmiştir.
- Kongur at: kestane rengi, koyu kızıl anlamına gelir.
- Kök at: mavi, mavi ile gri arası yeşil anlamına gelir.
- Kula at: kızıl ile boz arası donlu at anlamına gelir.
- Sis at: Boz renkli benekleri olan anlamına gelir.
- Torug at: Doru at olarak da bilinen bu at rengi kızıl kahve rengi anlamındadır.
- Yağız at: Koyu kahverengi, kırmızı ile siyah arasındaki renk anlamındadır (Sağol, 1995, s. 129-142).

İnsanlık tarihinin gelişmesinde atın evcilleştirilmesi büyük rol oynamaktadır. At sayesinde insanlar tarafından üretilen her şey bir yerden başka bir yere taşınabilmiştir. İnsanlar arasındaki sosyal alışveriş at aracılığı ile gerçekleşmiştir. At ve insan ilişkileri bu noktada çok büyük bir önem kazanmıştır. Bu taşıma ve ulaştırma işi büyük bir yolculuğu at ile birlikte gerçekleştiren insanların da at ile ilişkilerini başka bir boyuta taşımıştır. At sadece bir taşıyıcı değil aynı zamanda sahibinin de en yakın dostu olmuştur. “Orta Asya’da oturan ve çok eski bir zamanda avcılık hayatından hayvanları ehlileştirme hayatına geçen ilk kavim Türkler olmuştur. At Türkler tarafından ehlileştirilmiştir. Türkler ata binen ilk insanlar olarak görünmektedir” (Sertkaya, 1995, s. 27). Türklerin yaşamlarında, bir yerden başka bir yere göçünde, yurt edinme mücadelelerinde her zaman atları yanlarında olmuştur.

7.-10. yüzyılın İmparator Herakleios ve Leon VI. Phylosophios gibi Bizans kaynaklarına göre; “Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler” (Sertkaya, 1995, s. 27). Bu sözden de anladığımız üzere Türkler adeta at ile bütünleşmiştir. Türkün ayağını yerden kesen, bir yaşam biçimi haline gelen atlar Türklerin temsili hayvanıdır.

Türklerin atlar ile olan bu yakın münasebeti onların at ile ilgili kullanmış olduğu bazı atasözlerine de yansımıştır. Bunlar arasında en çok duyduğumuz “ At, avrat, silah” şeklinde kullandığımız ama orijinali “At, avrat, silah ödünç verilmez” olan atasözüdür.

Bu atasözünün açıklaması, at sahibine bağlılığı, sahibini tanınması ve başkasına verildiğinde huy değiştirdiği bilinen bir hayvandır. Avrat(kadın) ise erkeğine bağlılığı ile bilinmektedir. Silah tehlikeli ve sahinden başkasının eline geçmemesi gereken bir alettir. Bu yüzden bu üçünün ödünç verilmesi mümkün değildir. (Coşan ve Karabağ, 2015, s. 263).

Bilinen diğer atasözleri ve deyimler de şu şekildedir:

- At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.
- At yiğidin yoldaşıdır.
- Dereyi geçerken at değiştirilmez.
- Sessiz atın çiftesi pek olur.
- Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.
- At olacak tay yürüyüşünden belli olur.
- Atın ölümü arpadan olsun.
- Ata arpa yiğide pilav.
- At murattır.
- At ile avrat yiğidin bahtına.
- Atı atasıyla kadını anasıyla.
- Türkler at sırtında doğar, yaşar ve ölür.
- Attan inip eşeğe binmek.
- At izi it izine karışmak.
- At koşturmak

At çok önemli bir binek hayvanıdır. Kuran-ı Kerimde at ile bağlı ayetler vardır:

Nahl suresi 8. ayette: “Atları katırları ve eşeekleri de onlara binmeniz için ve bir ziynet olsun diye yarattı” (Kur’an-ı Kerim, 16/8).

Sâd suresi 31. ayette: “Hani o bir ikindi sonrası, (bir ayağını tırnağı üzerine kaldırıp diğer) üç ayağı üzerinde duran o sür’atli koşan atlar arz edilmişti” (Kur’an-ı Kerim, 38/31).

Âl-i İmran suresi 14. ayette: “Kadınlar, oğullar, yığılmış yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler (kabilin)den nefsin arzu duyduğu şeylerin sevgisi insanlara süslendi” (Kur’an-ı Kerim, 3/14).

Haşr suresi 6. ayette: “Allah’ın onlar(in malların)dan Rasûlüne verdiği ganimete gelince, (siz) onun üzerine ne at sürdünüz, ne de deve! (onu kolayca elde ettiniz)” (Kur’an-ı Kerim, 59/6).

Enfâl suresi 60. ayette: “Onlara karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve (cihad için) bağlanıp beslenen atlardan (sürekli bakımı yapılan savaş vasıtalarından) hazırlayın; bununla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin kendilerini bilmediğiniz, Allah’ın onları bildiği diğer kimseleri korkutursunuz” (Kur’an-ı Kerim, 8/60).

Kuran-ı Kerim’de geçen bu ayetlerde atın savaş aracı oluşundan, güzelliğinden, hızından ve binek hayvanı olma özelliğinden bahsedilmiştir.

At eski Türklere insan ruhunu okşayan şu iki beşeri imkânı sağlamıştır. Biri at üstünde insanın kendisini başkalarından daha üstün hissetmesi, yani üstünlük duygusu, diğeri atın sürati sebebi ile kısa zamanda istenilen yere ulaşabilme iştiağının tatmini. Menghin’e göre ilki eski Türklerde “beylik gururunu uyandırıyor, ikincisi ise geniş ufuklara hükmetme, hâkimiyet ve cihangirlik” duygusunu kamçılıyordu (Sertkaya, 1995, s. 28). Atlar kahramanın tüm başarılarında yanında olmuş ve hâkimiyet duygusunu arttırmıştır. At, üstüne binen kişiye üstünlük duygusu ve güç hissi vermiş. Bir kahraman, en büyük cesareti sırtında durduğu atından almıştır.

Türklerin ilk yazılı metinleri olan Göktürk yazıtlarında da at ile ilgili sözlere rastlanmıştır. Atlar sadece ulaşım aracı ve haber getirip götüren bir vasıta değil savaşlardaki en büyük yardımcı olmuştur. At bir devletin yükselmesinde ve başarısını devam ettirmesinde büyük rol oynamıştır. Bu yüzden eski mezarlarda büyük hükümdarlar ve savaşçılar atları ile gömülmüştür.

Caferoğlu’nun “Alpların bindikleri atlar, kahramanlar kadar zaferlere ortaklaşa iştirak ederlerdi ve onlar gibi de unvanlar alırlardı. Hatta ölüm halinde, özel merasimle, defnedilirdi.” sözleri ata verilen değere işaret etmektedir. Bir insan gibi unvan verip öldükten sonra da atlarını yanlarından ayırmamışlardır (Caferoğlu, 2010, s. 4)

Oğuz destanlarında eğer bir kahramanın sonu bilinmiyorsa, ölmüş olacağına karar verilir ve kahramanın aygırı kurban edilip kuyruğu bir direğe asılırdı. Bu uygulama Köktürk döneminden beri bütün Türkler arasında var olmuştur ve ibn Fadlân bu

uygulamanın amacının, ölen kahramana ölümden sonraki yaşamında at sağlamak olduğunu ifade etmiştir (Esin, 1995, s. 57).

Atlar, kahramanın sadece bu dünyada değil aynı zamanda öbür dünyada da ayrılmak istemediği yegâne yoldaş olarak görülmüştür.

Türk toplumunda ata verilen değer ve at sevgisi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Türk mitolojisine göre at, Tanrıları görmüş onlara yakın olmuştur. Kâinatın sırlarına vakıftır. Aynı zamanda insanlara da yakındır. Onların iyiliğine yardımcı olmuştur. Bu temel inanışların sonucu at Türk toplumunda dost, sırdaş, arkadaş, yardımcı özelliklerini bugüne kadar korumuştur (Seyidoğlu, 1995, s. 94).

Özbek sözlü kültürü çevresinde oluşan destanlar pek çok yönüyle aynı zamanda Türk kültürü ve yaşayışıyla birlikte destan kültürünün özelliklerini de taşımaktadır. Türk kültür ve tarihinin destan özelliklerini taşıyan eserlerinden biri de Dede Korkut kitabıdır. Özbek destan geleneğini incelerken Dede Korkut kitabı içinde bulunan 12 hikâyeye değinmek ve bu destanlarda görülen at motiflerine işaret etmek, Özbek destan geleneğinin daha iyi tanınmasına yardımcı olacaktır.

Dede Korkut kitabı Türk yaşam tarzını ve kültürünü ortaya koyan zengin kaynaklardan biridir. Oğuz beylerinin başlarından geçen maceraları anlatan bu hikâyeler Türk kültür ve yaşayışını yansıtır. Özellikle at ve kahraman ilişkisini ortaya koyma konusunda Bamsı Begrek hikâyesine başvurmak Türk kültür ve yaşayışının yanında kahraman ve atın ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Dede Korkut kitabında at ve kahraman ilişkisinin belirgin olarak görüldüğü hikâyelerden birisi Bamsı Beyrek'tir. Henüz doğmadan onun için bir deniz kulunu hediye getirilir. Burada Beyrek ve atının kader ortağı olduğunu görülüyor. Atın bir yiğit için ne kadar önemli olduğunu atının üzerinde değil de otağındayken tuzağa düşen Beyrek'in sözlerinden anlaşılabilir. "Derin olsa baturur, kalabalık korkhudur, at işler er öginür, yayan erün umudu olmaz" (Ergin, 2016 s. 130). Bu sözler at üstünde olmayan bir yiğidin ne kadar gücü kuvveti olsa da kahramanlık özelliklerini gösteremediği anlatır.

Beyrek, Bayburt ilinde 16 yıl tutsak kaldıktan sonra oradan kaçmak için bir yol bulur ve ilk aklına gelen şey at olur. Beyrek'in atı onu orada beklemektedir. Sahibine sadakatle bağlıdır. Beyrek atını gördüğü zaman şu sözleri söyler:

Açuk açuk meydana benzer senün alınçuğun
İki şeb çırağa benzer senün gözçügezün
İbrişime benzer senün yiliçiğün
İki koşa kardaşa benzer senün kulaçuğun
Eri muradına yetürür senün arhaçuğun
At dimezem sana kartaş direm kartaşumdan yig
Başuma iş geldi yoldaş direm yoldaşumdan yig (Ergin, 2016, s. 136).

Her Türk boyu kendi kültürünün etkisiyle farklı destanlar ortaya çıkarmıştır. Yüzyıllar geçtikçe şartlara bağlı olarak destanların konuları, kahramanları, coğrafi çevreleri ve hedefleri değişmiştir. Destanlardaki olağanüstü olaylar ve kullanılan birçok motif anlatıma canlılık ve heyecan katmıştır (Kalenderoğlu, 1997, s. 2).

Destanlar coşkuyu, heyecanı, aşkı, dostluğu ve aileyi bize lirik tarzda anlatan en güzel eserlerdir. İncelenen destanlar; halka sahip çıkan, onlara liderlik eden, gerektiğinde tek başına savaşan kahramanlar etrafında şekillenmiştir. Kahraman bunca başarıyı tek başına kucaklamamıştır. Kahramanın tüm başarılarına ortak olan ve en az kendisi kadar olağanüstü özellikler sahip olan bir atı vardır. Destanlarda en çok kullanılan motiflerden birisi at motifidir.

Atlar, kahramandan sonra adı en çok duyulan motiftir. Kahramanın zorlu mücadelelerinde her zaman yanında olan, zor durumda kahramanın kanadı olup onu kurtaran, uzun yolculuklarını kısaltan ve en yakın dostu, arkadaşı olan bir atı vardır. Atlar destanlarda kahramandan sonra en çok bilinen karakterdir. Özellikle destanlarda gördüğümüz atlar kahramanın tamamlayıcısı, zor durumda başvurduğu ilk yardım kaynağı ve cesaretini aldığı yegâne güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatı zorlu mücadelelerle geçen kahramanın onun istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir ata ihtiyacı olmuştur. Bu atlar öyle gelişigüzel seçilen atlar değildir. Doğduğu günden itibaren kahramanın kaderinde olan o istese de istemese de tüm kapıların yine kendisine çıktığı bir atı vardır. At, kahramana güç, cesaret ve korkusuzluk verir. Kahramanın bir olan gücünü bin eder. Bir kahramanı kahraman yapan adını tarihe yazmasına yardımcı olan tek kuvvet atıdır.

At motifi, Türk boylarının çoğu destanlarında karşımıza çıkmaktadır. Özbek Türklerine ait çoğu kahramanlık destanında da at kahraman ile aynı kaderi paylaşan ve onun yoldaşı konumundadır. Kahraman tehlikeye düştüğünde ona yardım eden,

yaklaşan kötülükleri sezen, kahramanın dostu, sevgilisi hatta bazen de kullandığı tek dileğidir. Bir kahramanı yücelten atıdır. Kahramanın ve devletinin kudretini ve şanını yücelten de atıdır. Köroğlu destanında bunu açıkça görmekteyiz ki, Kırat varsa güvenlik ve devletin büyüklüğü var. Kırat gittiği zaman hem halk hem de kahraman gücünü kuvvetini kaybetmektedir. Kahraman ve at adeta tek bir vücuttur. Birisi olmayınca yarım kalınır ve güç de kuvvet de elden gider.

Atların bir diğer özelliklerinden biri uçabilmeleridir. İncelenen destanlar dışında bu özelliği ile dikkat çeken birçok at bulunmaktadır. Fakat en çok dikkat çekenlerden biri Köroğlu'nun Kıratıdır. Kırat, zor durumda kaldığında ve bir tehlike sezdiğinde uçarak kendini ve kahramanı kurtarmıştır. Özellikle incelenen “Huşkeldi ve Belagerdan” destanında atların bu özelliğini çok iyi görmekteyiz.

Kahramanın en büyük şansı onu menziline hızlı ulaştıran bir ata sahip olmasıdır. Bu durum gösteriyor ki atların birçok olağanüstü özellikleri olsa da en önemli özelliği hızlı olmasıdır. Kahramanın en zor savaşı zamanla yarışmasıdır. Atlar da hızlıyla kahramanı başarıya ve ulaşması gereken yere ulaştıran en önemli vasıta. Neredeyse tüm destanlarda geçen atların hızlı olduğunu görebiliriz. İncelenen destanlar arasında Alpamış'ın atı Bayçibar, Köroğlu'nun atı olan Kırat ve Rüstem Han'ın Arap atı hızlı olmasıyla kahramana en büyük yardımı yapmışlardır.

At koşumları da atların önemli özellikleri arasındadır. Atları herhangi bir savaş ya da arbede sırasında darbelerden koruyan en önemli şeylerdir. Koşumu olmayan bir at kahramana ya da üzerine binen kişiye itaat etmez. Huşkeldi destanında Köroğlu, atını elde ettikten sonra onun koşumlarını almak için çabalamıştır.

Köroğlu'nun atı kadar onun koşumlarının da önemli olduğunu destanlarda en ince ayrıntısına kadar anlatılışından görülebilir. Huşkeldi destanında Avazhan sefere çıkmadan önce atın koşumları hazırlanır ve koşum takımları en ince ayrıntısına kadar anlatılır;

“Eyer ile kayışını çözüp Gırkök'ün,
Kulağından aldı altın yeşililiğini.
Uzak yurttan gelen çeker yatlığı,
Arap atı binen yiğit gösterir yiğitliği,
Atın beline önce getirip örttü,
Saf ipek gibi yumuşak olan terliği.

At beline koyuverdi ihtiyar Saki,
Oyalı kenarlı kızıl terliği,
Terliğin üstünden koydu belliği,
Dayayıverdi kunduz kaltağı.

...

Atın beline atıverdi ihtiyar Saki,
Arkası gümüş, önü altın eyeri.
İki üzengisi ikisi de altından,
Parıldatıp iki yana sallandırdı.
Hayvanı süsledi baştan ayağa,
Atın beline çekiverdi keşkeşleyip,
Sıkıştırmış Çağatay eyer kayışını.
İhtiyar Saki Gırkök'ü eyerlemeye durdu,
Atın beline yazıp gerdi,
Kıymetli altın saçaklı örtüyü.
Gırat'ı düzdü baştan aşığı,
Hayvanın eksiği yok yorga yürüyüşten,
Atın kuyruğuna salıverdi İhtiyar Saki,
On iki bölmeli gergedan derisi kayışını.
Zümrüt davul bağladı eyerin kayışına
Bezeğini, takısını takıp döşüne
Boyun süsü taktı boynu uzun Arap atına,
Kırk bölmeli yular vurdu başına". (Öztürk, 2011 s. 39-41)

Dalli destanında da aynı durumu görmekteyiz. Saki dede Hasanhan'ın Erzurum seferinden önce Gırkök atı koşum koymak için hazırlar;

"Lailahe, kudretine ilahım,
Yıkılsam sürünsem koruyucum,
Nazarlık yapıp eyer koyayım beline,
Gerdanını da rahat bırak mülayım.
Küçüklükten büyüdün elimde,
İnci taktım kâkülünle yelene,
Kolan ile kayışını çözerek bedav atın,

Çekip üstünden aldı eşyaları.

...

Kolanını, kayışını çözerek bedavın,
Kulağından aldı altın başlığı,
Altın kaşağı, gülden örtü elinde,
Çekiverdi Gırkök'ün bedenine.
Kime söylesin dostlar, içindeki derdini,
Tulpar olup dolaştı, Türkmen yurdunu,
Kaşağılayıp örtüp şimdi Gırat'ı
Simli örtü ile sildi tozuyla toprağını.
Bedava binen yiğit yapar erliği,
At beline önce yerleştirdi Saki dede,
İpekten yapılmış ince terliği.
Yine üstüne koyuverdi yaşlı Saki,
Eyer bezinin üstüne koydu belliği.
Sevdiği, kunduzdan heybeyi,
Altın kaşlı, arkası gümüş eyeri.
İki üzengi ikisi de altından,
Işıldatarak iki tarafa indirdi.

...

Hayvanın kuyruk yelesi yumuşaktır,
Her kim görse Gırkök ata hayrandır,
Eyerin üstüne çekti Saki dede,
Nakışlanıp dokunmuş ipek kolanı
At beline yayıp bıraktı,
Kıymetli altın saçaklı örtüyü.
Saki dedenin ata örttüğü işlemeli örtüsü,
Düşer Gırkök'ün bakanağına.
Koşum takımının hepsi âlâ deriden,
“Deh” dese, kurtulur kanatlı kuştan.
At kuyruğuna bağlayıverdi Saki dede,
On iki kubbeli kerki kayıştan.

Hayvanı hazırladı baştan ayağa,
Pir duası almış gonandan, gençten,
At beline çekiverdi Saki dede,
Lifle örülmüş Çağatay kolan.
Zümrüt davul değdi eyer kaşına,
Göğüslük kızıl altın döşüne,
Süslü tasma taktı Gır'ın uzun boynuna,
Kırk boğumlu gem vurdu başına.
Taş tavlada götürdü Gırat'ı
Alıp geldi Hasanhan'ın önüne" (Sezer, 2017 s. 45-49).

Bu dizelerden de anlaşıldığı gibi atın koşumları at için çok önemlidir. Koşumlar, atın süsü, silahı, zırhı her şeyidir. Kahramanı gösteren de atıdır. Koşumu güzel ve gösterişli olan atlar yürüdüğü zaman halk şaşkına dönmektedir. İncelenen destanlarda da koşumu hazırlanan atlar bir güneş parlayıp insanları kendine hayran bırakmıştır. Bu koşumlarda kullanılan malzemeler ve desenler de yine atın ait olduğu milletin kültür ve geleneklerini taşımaktadır.

1.4. Özbek Destan Geleneği

Coğrafi olarak Orta Asya'nın merkezinde yaşayan Özbek Türkleri, bu avantajdan ve diğer Türk boylarının kültürel kaynaklarından da beslenerek Türk sözlü geleneğinin zengileşmesine büyük katkı sağlamışlardır. Özbek destan sahası Türk sözlü geleneğinin merkezinde görülmüştür. Türk sözlü geleneğinin önemli bir kısmını da destan anlatma geleneği oluşturmuştur. Bu geleneğin nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmasını sağlayan da destan anlatıcıları olmuştur (Fedakâr, 2016, s. 593).

Özbek destan geleneği repertuar olarak ve yayılım alanından yola çıkılarak çok zengin bulunmuştur. Örneğin Alpamiş destanının otuz üç varyantı, Köroğlu destanının elli dokuz kolunun olması Özbek destan geleneğinin zengin olduğu söylemini kanıtlamaktadır. Özbek destan anlatıcılarının repertuarlarından derlenen seksenden fazla destan metni bulunmaktadır. Bu destanların sayısı, varyantlarıyla beraber, üç yüze ulaşmaktadır. Söz konusu destan metinlerinin sadece derlenebilen destanlar olduğu ve

derlenemeyen destanların da bulunduğu göz önüne alınırsa; Özbek folklorunun destan geleneği açısından ne kadar zengin olduğu görülebilir (Fedakâr, 2003, s. 52).

Özbek destanlarının konusu genel olarak kahramanlık ve aşk üzerine kurulmuştur. Tarihi ve romantik konular olsa da en çok görülen konular kahramanlık üzerinedir. Kahramanlık aşk destanlarında sevgilisini aramak veya kurtarmak için yola çıkan kahraman mitolojik yaratıklarla savaşıyor, zorlu yolları aşar, türlü yarışlara katılır ve hain tuzaklara düşer. Bu destanlarda olaylar genelde kahramanın mücadeleleri çevresinde dönmektedir.

Kahramanlık destanlarının en önemli özelliği kahramanlık karakterinin destan yapısına hâkim olmasıdır. Göçebe ve yarı göçebe yaşayan toplulukların belirli bir halkı oluşturma mücadelesi ve yurt edinme gayeleri bu destanların oluşmasını sağlamıştır. Kahramanlık destanları türüne tek ve en mükemmel örnek “Alpamış” verilmiştir (Fedakâr, 2016, s. 595).

Cenknâmeler, kahramanlık destanlarının etkisiyle şekillenmiş eserlerdir. Orduların veya tek bir şahsın kahramanlıklarını ve din adına yaptıkları mücadeleleri anlatan mensur eserlerdir (Fedakâr, 2016, s. 597).

Tarihi destanlar, tarihte yaşanmış olayları ve bazı tarihi önemli kişilerin faaliyetleri etrafında ortaya çıkan destanlardır. Bu destanlar hem diğer destan türlerine göre hem de halk arasında çok yaygın değildir (Fedakâr, 2016, s. 598).

Romantik (aşk) konulu destanlar, Özbek bahşıları arasında en çok bilinen ve anlatılan destanlardır. Bu destanların en önemli özelliği arka planda olan aşk unsurunun ve masalsı özelliklerin klasik edebiyatın etkisiyle bu destanlardaki konunun temelini oluşturmasıdır. Kuvvetli aşk duyguları ve aşk uğruna girilen tehlikeli maceralar bu destanlarda asıl konulardır (Fedakâr, 2016, s. 603).

Kahramanlık aşk destanlarında sezilen kahramanlık motifleri aşk destanlarına özgü olan maceracılık ruhunda gelişmiştir. Aşk motifleri çok yaygın olan Rüstem Han ve Köroğlu destan silsileleri buna en büyük örnekler olmuştur.

Özbek destanları hakkında şekilsel bilgi vermemiz gerekirse; cenknâmeler hariç tüm destanlar nesir-nazım karışık bir yapıdadır. Destanlardaki manzum kısımlar, destan kahramanlarının monologları veya diyalogları, savaş sahneleri, kahramanın atının yolculuğa hazırlanması ve kahramanın yolculuğunun coşkulu olarak anlatıldığı

bölümlerdir. Nesir kısımları ise genellikle olayların gelişiminin durağan bir şekilde anlatıldığı bölümlerdir. Özbek destanlarındaki manzum kısımlar genel olarak dörtlüklerden oluşmakla beraber bu kısımlar bazen 20-30 hatta daha fazla mısradan oluşan beyitlerden meydana gelmektedir (Fedakâr, 2016, s. 612-613).

Destanlardaki nazım kısımlarının destandan destana değişiklik gösterdiğini, nazım kısımlarının genel olarak dörtlüklerden; beş, altı, yedi, dokuz, on iki veya on üç mısradan oluşan bentlerden veya beyitlerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Özbek destanlarında kullanılan ölçü hece ölçüsüdür. Yaygın olarak da 7, 8, 11 veya 12’li hece ölçüsü kullanılmıştır (Fedakâr, 2003, s. 83).

Özbek destanları telli musiki aletleri (kopuz, dombıra) eşliğinde icra edilmiştir. Şiirler genellikle 7 ve 11’li hece ölçüsü ile yazılmıştır (Çolak, 2001, s. 15).

Destan anlatıcılarının ve dinleyicilerinin hayat tarzı destan anlatım üslubu, zaman ve anlatım özelliklerinin belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu sebeple bahşılar bağlı oldukları halkın gelenek ve adetleri doğrultusunda destan anlatmışlardır. Özbeklerde destanlar genellikle sonbahar sonundan ilkbaharın sonuna kadar anlatılır. Bunun sebebi çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşan dinleyici topluluğunun bu mevsimlerde işlerinin daha hafif olmasıdır. Bunun dışında toylar, bayramlar ve çeşitli toplantılarda da destan anlatılmaktadır (Fedakâr, 2016, s. 649)

Destanın anlatılması, dinleyici ve bahşılardan oluşan oturma düzeninden başlayıp ikramlar ve bahşıya verilen bahşişe kadar belli uygulamalar ile yapılmaktadır. Destan anlatıcısı destanın asıl kısmına geçmek için *girizgâh* olarak termeler anlatmaya başlar (Fedakâr, 2016, s. 650)

Bahşılar destan anlatmaya giriş mahiyetinde olan “termeler” ile başlamaktadır. Bu termeler bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir.

Bahşi, termelerden sonra asıl destana geçiş yapar. Destan anlatıcısının şevke gelip galeyana gelmek anlamında coşku ile anlattığı bölüm için kaynamak kelimesi kullanılmıştır. Anlatıcı coşkunun arttığı anda “*Bedavni minib haydadım*” sözünü söyler. Bu söz, “*bidevi aygıra binip sürdüm*” anlamına gelir. “Coşkusunun hızını anlatmak için kendisini bir atlıya dombirasını da “*bidevi aygıra*” benzetmiştir.” Destan anlatımı gün batışından gün doğuşuna kadar devam eden bir sürede gerçekleşir. Alpamış gibi hacimli destanlar 2 veya 3 gecede anlatılmaktadır (Fedakâr, 2016, s. 652)

Destanlar anlatılırken kullanılan genellikle *dombra* kullanılsa da müzik aleti tercihinin bölgeden bölgeye değiştiği de gözlenmiştir. 19. yüzyılın sonlarına kadar Özbekistan'da destan anlatma geleneğini devam etse de 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren eski canlılığını yitirmeye başladığı bilinmektedir (Fedakâr, 2016, s. 658).

1.4.1. Bahşı ve Bahşılık Geleneği

Özbek bahşı geleneği usta-çırak ilişkisi ile meydana gelmiştir. Usta bir destan anlatıcısı bildiği destanları öğretmek için bir çırağı evine götürebilir. Çırağın yavaş yavaş şiirler söylemesine, ustası ile birlikte destanlardan parçalar okumasına, bir destana devam etmesine ve bir destanı yalnız başına söylemesine izin verebilir. Çıraklık eğitimin sonunda çırak, destanların erbabı olan kişilere destan anlatır. Eğer çırak bu anlatımda başarılı olursa ustası ona bir takım elbise “Çapan” ve bir “Hilat” bazen de bir “dombıra” veya “dutar” hediye eder. Bir Özbek bahşısının repertuarı yaklaşık beş ile on destandan oluşmakla birlikte, yetenekli bazı bahşılardan otuz ile kırk destan icra ettiği söylenmiştir (Ekici, 2017, s. 72).

Günümüzde adları bilinen bütün Özbek bahşılarının geleneksel usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş olmasına rağmen sanatlarının kaynağını ustaları ile bağlantılı bir durum olarak değil kutsal ve sırlı bir iş olarak değerlendirdikleri bilinmektedir. Bu kutsal veya sırlı iş ise başlangıç rüyası olarak bilinen rüyada gerçekleşmektedir (Fedakâr, 2016, s. 633).

Bahşılardan yetiştiği yerler de bahşılık mektepleridir. Destan mektepleri bir yer ve zamanda verilen eğitimi ifade etmek için değil o bölgeye has anlatım tarzını kullanan bahşılar ve bahşı grubunun oluşturduğu silsileyi ifade etmek için kullanılmıştır. Özbek destancılık geleneğinin farklı tarzlara sahip destan mektepleri oluşturacak kadar gelişmiş olması usta-çırak ilişkisi yapısının da daha sistemli olmasını sağlamıştır (Fedakâr, 2016, s. 630).

Geçmişten bu güne birçok bahşılık okulu tespit edilmiştir. Bu mekteplerden biri “*Nurata Okulu*”dur. Bu mektep Fazıl Yoldaşoğlu'nun mensup olduğu mekteptir. Bu bilgi bizim için çok önemlidir çünkü Yoldaşoğlu destanların incisi olarak tasvir edilen Alpamış destanını derlemiştir. Aynı zamanda Yoldaşoğlu, “Özbek bahşılık geleneğinde en başarılı sanatçılara verilen şair unvanına sahiptir” (Baydemir, 2016, s. 557).

Diğer önemli bir bahşı okulu ise “*Korgan Okulu*”dur. Bu mektep Buhara bölgesinde bulunur. Bu okulun en önemli temsilcileri ise “*Ergaş Cumanbülbüloğu*” ve “*Muhammedkul Canmuradoğlu Polkan*”dır. Polkan şair yaklaşık yetmiş destan bilmektedir ve bu destanların hepsi yazıya geçirilmiş değildir. Bir metnin yazılı olarak nakli, “Harezmi Okulu” için kabul edilmiştir. Bu okul müzik yönünden de çok güçlü olması ile bilinmektedir (Ekici, 2017, s. 72,73).

Harezmi’de 19.yy.da yaşayan ve bildiği destanları Türkmen ve Özbek Türkçesinde büyük bir ustalıkla anlatan Suyav Bahşı, bu bölgedeki destan anlatıcılarının ustası olarak kabul edilmiştir (Fedakâr, 2016, s. 647).

Narpay Mektebi ise Semerkant bölgesindeki destan anlatıcıları tarafından oluşturulan önemli bir merkezdir. Bu mektebin en tanınmış şairleri; Ernazar Şair, Tohtamış Recep, İslam Şair Nazaroğlu’dur (Fedakâr, 2016, s. 642).

Bu mekteplerin yanında Özbek destan geleneğini sürdüren diğer mektepler şu şekildedir; *Şehrisebz Mektebi*, *Piskent Mektebi*, *Özbek-Lakay Mektebi*, *Kamay Mektebi*, *Şerabat Mektebi* (Fedakâr, 2016, s. 644-645).

1.4.2. Özbek Köroğlu Destan Dairesi

Teze konu olan destanlar arasında “Huşkeldi ve Belagerdan” ve “Dalli” destanları Köroğlu destan dairesinde bulunmaktadır. Bu sebeple Köroğlu destan dairesinde bulunan destanlar ve yayılım alanı hakkında bilgi verilmiştir.

Köroğlu destanları pek çok coğrafyada oldukça geniş bir şekilde yayılmıştır. Bu destanlar Özbekistan, Türkmenistan, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Karakalpakistan, Tacikistan, Ermenistan, Gürcistan’da halkın kendi epik yaratıcılığında kendine özgü kollar şeklinde şekillenmiştir. Köroğlu dairesi destanları sadece Özbekistan’da yaşayan bahşılar tarafından değil, Özbekistan dışında yaşayan bahşılar tarafından da derlenmiştir. Özbekistan versiyonu, bakirliği, çeşitliliği, daireleşmenin karmaşık yönlerine temel oluşu, kahramanın geçmişini eşine rastlanmayan romantik tabakalar yoluyla geniş bir şekilde tasvir edilişi ile diğer sahalardaki Köroğlu destanlarından ayrılmaktadır. Köroğlu dairesi destanları iyi bilen bahşılar, bu destanların sayısının 40 olduğunu söylemiştir fakat bu sayı gelenekseldi ve gerçek sayıyı vermemektedir. Özbekistan İlimler Akademisi’nde Ali Şir Nevayi Enstitüsünde bu sayı

altmışı bulmaktadır. Köroğlu dairesi destanları incelenirken başkahramanın biyografisine uygun olarak tertibini art arda belirlemek önemlidir. Bu sebeple Meşhur folklorcu Hadi Zarif'in 1941 yılında yayınlanan "Ravşan" destanına yazdığı söz başında 39 tane destanın dizilişini vermiştir. Köroğlu destanları silsilesi aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Köroğlu'nun Doğuşu
- Köroğlu'nun Çocukluğu
- Çataklı Çambil
- Zeydinay
- Yunus Peri
- Miskal Peri
- Gülnar Peri
- Kırk Yiğit ile Kırk Kız
- Hasan Külbar
- Reyhan Arap
- Şah Darhan
- Zamanbek
- Hıdırali Elbegi
- Berdiyar Atalık
- Elaman
- Haldar Han
- Köroğlu'nun Kırım'a Varışı
- Gaydaraz Dev
- Beş Padişah'ın Düşman Olup Çambil'e Gelişi
- Şakalandar
- Roza Han
- Yaskıla
- Hasan Han
- Çambil Kemali
- Dalli
- Avaz Han
- Gülkızay

- Aygöl Kızın Vefatı
- İntizar
- Melike-i Ayyar
- Maşrika
- Zülfizar
- Botaköz
- Kunduz Peri ile Yıldız Peri
- Servinaz
- Belagerdan
- Avazhan'ın Dargınlığı
- Ahmet Serdar'ın Ölüm Emri
- Avaz Oğlan'ın Rum'a Kaçışı
- Avazhan'ın Ölümüne Hükmedilişi
- Girdap
- Hanımay
- Hoş Keldi
- Altın Kabak
- Zeyid Kul
- Gülihıraman
- Zarnigar
- Ağa Yunus'un Kaçırılışı
- Ravşan
- Nurali
- Nurali'nin Gençliği
- Behlivan
- Carhan Mestan
- Sümbülsaç Beka
- Nurali ve Yaşlı Ahmet
- Nurali'nin Yenilişi
- Melle Tüccar
- Cihangir
- Eroğlu

Bu destanları sıralanışı gereksiz olarak düşünülebilir çünkü her bir destan bireysel olarak okunmaktadır. Ama Özbek halkının muhteşem gelenekleri epik kanunlar esas alınarak zamanın önde gelen bahşıları tarafından “Köroğlu Destanları” etrafında birleştirilmiştir (Çolak, 2001, s. 16-18).

Özbekistan’daki bahşı geleneğini diğer Türk boylarından ayıran en önemli özellik ise onların belli mekteplere ayrılmalarıdır. Özbek Köroğlu Destanı ve kolları bu destancılık mektepleri sayesinde korunmuş ve geliştirilmiştir (Eşankul, 2017, s. 11).

2. DESTANLARIN ÖZETİ

2.1. Alpamış Destanı

Fazıl Yoldaşoğlu'nun yazıya geçirmiş olduğu bu destan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Destan iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Alpamış adlı bir yiğidin nasıl ortaya çıktığı ve bir kahraman olarak özellikleri vurgulanmıştır. İkinci kısımda ise tuzağa düşen bu yiğidin kurtulma macerası ele alınmıştır.

2.1.1. Alpamış Destanının Özeti

Alpamış destanı ilk olarak, Kongırat ilinin beyleri olan Baybörü ile Baysarı isimli iki kardeşin çocuklarının olmaması üzerine çare araması ile başlar. Çocuksuzluk motifinin çaresi sadaka ve hayır işlemektir. Baybörü ve Baysarı sadaka verip hayır işleyerek Şah-ı Merdan pîrinin bahçesine gidip çocuk dilerler. 40 gün 40 gece bahçede yatarlar ve sabırla beklerler.

Baybörü'nin oğlu Baysarı'nın ise kızı olur. Şah-ı Merdan pîri daha doğmadan bu iki çocuğu beşik kertmesi yapar. Kızın ismi Barçın, oğlanın ismi ise Hekimbek verilir. Hekimbek ismi evliyalar tarafından verilmiştir. Çocuklar 7 yaşına girer ve Hekimbek'in adı Alpamışbek olarak değişir. Yedi yaşında 14 batman yayı kaldırıp oku fırlattığı için bu isim ona layık görülür.

Alpamış destanında olaylar Baybörü beyin kardeşi Baysarı'dan mallarına karşılık olarak bir oğlak zekât istemesi ile başlar. Baybörü'nin bu zekâta ihtiyacı yoktur, halkın da ihtiyacı yoktur. İstenilen zekât burada bir simgedir. Güçlünün başka bir güçlüden güçsüzler adına istediği haraç gibidir. Fakat Baysarı kardeşinin bu hareketine ters cevap verir ve kendisine gönderilen elçileri öldürtür.

Baysarı halkının büyüklerine akıl danışsa da kimse iki kardeş arasına girmek istemez. Bunun üzerine Baysarı, Kalmakların yurdu olan "Keşel" iline gitmeye karar verir. Kongırat'ı terk edip Kalmak yurduna gitmeye karar veren Baysarı'yı halkı yalnız bırakmaz. Hem Baysarı'nın kızı hem de Alpamış'ın beşik kertmesi olan Barçın, gitmek istemez fakat annesi onu ikna eder. Baysarı ve onun zengin halkı yola çıkar, Kalmak yurduna varırlar. Konaklamak ve dinlenmek için Tayşin memleketinde Ayna Gölünde

eylenirler. Bugüne kadar sadece hayvancılık yapmış tarımı bilmeyen bu halk yemyeşil gördükleri her yeri ot sanıp hayvanlarını otlaması için sürerler. Ekin tarlaları talan olur, bunu gören köylü Tayşin şahına haber verir. Şah sinirlenip askerlerini oraya gönderir. Baysarı durumu anlatır, askerler onların halinden anlar ve Baysarı'nın sözlerini bir özür gibi şaha iletirler. Tayşin Şah'ı onları affeder ve yardım eder.

Kalmak yurdunda yedi ünlü alpin anası olan Sürhayil Cadı, şahtan izin alıp Özbek yurdunu görmek ister. Alplerin en küçüğü olan Karacan, anasının Özbek obasına gittiğini görüp onu durdurmak ister. Bunun sebebi annesinin bu insanların canını sıkacak sözler edeceğini düşünmesidir. Sürhayil Cadı güzelliği dillerde dolaşan Özbek kızını kendisine isteyeceğini söyleyerek Karacan'ı kandırır. Sürhayil Cadı'nın oğlu olan bu yedi alpin yedisi de Barçın'ın güzelliğini duymuş ve kendisine istemiştir. Sürhayil Cadı Barçın'ı Karacan'a ister fakat Baysarı'nın eşi kızının başının bağlı olduğunu Kongırat ilinde bir beşik kertmesi olduğunu söylese de Sürhayil Cadı isteğinde diretir. Olanları oğluna yalan yanlış anlatan Sürhayil Cadı oğluna, Özbek kızını kendisine nişanladığını, gidip nişanlıyı görmesini söyler. Fakat Karacan, bu hareketin yanlış olduğunu düşünse de Sürhayil Cadı oğluna Özbeklerde âdetin böyle olduğunu söyleyerek oğluna tekrar yalan söyler. Karacan, Özbeklerin obasına varınca annesinin yalan söylediğini anlar ve atını sürer. Kardeşleri onu görünce ne olduğunu sorar. Karacan, Barçın ile nişanlandığını söyleyince en büyük ağabeyi olan Kökeldaş ondan hesap sorar. Barçın, ya birimizin ya hepimizin olacak diye konuşurlar ve oturup eğlence yapıp ava giderler. Alplerden biri olan Kökemen avdan dönerken Barçın'ı görür ve ondan kımız ister. Eğer Barçın kımız verirse onu alacak yok eğer su verirse almayacaktır. Barçın ona kımız vermez, yardımcısından ona su vermesini ister. Kökemen buna çok sinirlenir ve zorla Barçın'ı almak ister. Barçın ona, Kongırat ilinde bir yâri olduğunu söyleyerek ağır konuşur. Bu sözler Kökemen Alp'in zoruna gider. Bütün alpler toplanıp Baysarı'ya giderler ve Barçın'ı isterler. Baysarı ne yapacağını bilemez ve onlardan biraz zaman ister. Özbeklerin âdetine göre 14 yaşına giren kız kendi kararını kendisi verir deyip, kararı barçına bırakır. Barçın'ın çadırına gidip ondan olumsuz cevap alan alpler çok sinirlenir. Kökemen Alp'i Barçın'ı getirmesi için çadıra gönderirler. Kökemen Alp Barçın'ın saçından tutup sürüklemeye başlar fakat Barçın Şah-ı Merdan pirinin adını zikrederek Kökemen'i tuttuğu gibi yere atar. Kökemen'in ağzından burnundan kan gelir. Barçın, Hz. Ali'nin adını zikredince ona iman gücü gelir ve koskoca alpi yere serer. Bunu gören 90 alp Barçın'a doğru sinirle yürümeye başlar. Barçın, alplerin en büyüğü olan

Kökeldaş'tan 6 ay mühlet ister ve onun bu isteği kabul edilir. Barçın, babasının yiğitlerinden 10 yiğit ve doru atlarından 10 at seçerek Alpamış'a haber gönderir. Baysarı'nın halkıyla birlikte 6 ayda geldiği yolu 10 yiğit 90 günde aşar ve Bayböri'nin yanına ulaşırlar. Bayböri olanları öğrenince oğlunun başının belaya girmesini istemez. Barçın'ın gönderdiği haber mektubunu saklar ve habercileri de tembihler. Haberciler tekrar Kalmak yurduna doğru yola çıkarlar.

Kongırat iline gelen haberciler ahırda duran kısrağa huysuzluk verir. Bu kısrağın Alpamış'a hediye edilen atın kısrağıdır. Kultay adlı at bakıcısı bu atın iyi bir at olacağını hemen anlamıştır.

Alpamış, kız kardeşi sayesinde Barçın'dan gelen bu mektubu bulur ve hemen Kalmak yurduna gidip beşik kertmesini kurtarmaya karar verir. Alpamış, Kongrat iline nasıl gitsem diye düşünürken kardeşinin tavsiyesi üzerine 90 at sürüsünün içinden bir at seçmeye karar verir. Dedesinden kalma urganı ile at sürüsüne kement atar. Kemente birinci atışında da üçüncü atışında da aynı at yani ona hediye edilen atın kısrağı olan Bayçıbar denk gelir. Bu at öyle gösterişli ve güçlü durmamaktadır. Alpamış da bu attan pek memnun kalmaz. Alpamış sonunda kaderine razı olup atı ve dedesinden kalma on dört batman sarı yayını da alıp yola çıkar. Uzunca bir yol aşan Alpamış, konaklamak ister. Dikkatini çeken bir ışığa doğru yönelir ve bir mezarlığa varır. Bilmeden ruhların mezarlığına giden Hekimbek, ölü ruhlara bir saygı göstergesi olarak kendini tanıtır. Işıktan sırasıyla gelen iki kişiden ilki Bayçıbar için yer olduğunu fakat Alpamış için yer olmadığını söyler. İkinci kişi ise her ikisini de kabul edince Alpamış o kişiyi takip eder ve misafiri olur.

Alpamış, burada erkenden uyumuştur. Bunun üzerine ruhlar Alpamış'ı rahat ettiremediklerini düşünüp Barçın ve Alpamış'ın ruhunu bir araya getirirler. Alpamış ve Barçın'ın ruhu orada söyleşir. Ertesi gün Alpamış Kalmak yurduna varmıştır. Alpamış, Ayna gölüne varınca amcasının buraya gelip gelmediğini Keykubat isimli çobana sorar ve yolu öğrenir. Alpamış, "Zamansız giden misafirin kıymeti olmaz." (Yoldaşoğlu, 2000, s. 120) deyip o gece çobanlara misafir olur. Barçın, Karacan ve Alpamış o gece art arda düş görürler. Alpamış sabah olduğunda Tayçi vilayetine doğru giderken yüksek bir tepe görür ve kendini sınamak ister. Önünde duran Murattepe isimli dik bir dağa atını sürmüş ve Bayçıbar tek seferde tepeye ulaşmıştır.

Alpamiş yoluna devam ederken Karacan ve adamları ile karşılaşır. Alpamiş'ın bazı sözleri Karacan'ın zoruna gider ve Alpamiş'a meydan okur. Karacan, Alpamiş'ı rüyasından hatırlayıp onunla dost olur. Alpamiş Murat Tepe'den iner, Karacan ve dostları ile selamlaşıp kucaklaşır. "Karacan'ın yedi kaburgası kırıldı, Karacan yuvarlanıp kaldı" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 131).

Karacan bunu üzerine "Selamlaşman buysa vuruşman nasıl" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 131) deyip Alpamiş'ın gücünü merak eder. Karacan Alpamiş'ı çadırında misafir eder. Çadıra vardıklarında Karacan'ın kırk hizmetçi kızı Alpamiş'ı attan indirmek ister. Alpamiş kendini kızların üzerine bırakınca 15'i sakatlanıp 15'inin ayağı kırılır. Burada Alpamiş'ın ne kadar güçlü olduğu tekrar gösterilmiştir. Aslında Alpamiş'ın bu denli ağır olması ve gücünün farkında olmaması Bayçibar'ın özel bir at olduğunu önceden anlamamasının normal olduğunu gösteriyor. Bayçibar Alpamiş gibi bir yiğidi zorlanmadan Kalmak yurduna getirmiştir ve kısa bir zamanda getirmiştir. Alpamiş, Kalmak yurduna geldiğini amcası Baysarı'ya bildirmek ister. Karacan haber vermek için kendi atıyla gitmek ister. Ama Alpamiş ona Bayçibar ile gitmesini söyler. Çünkü Karacanı düşman sanmamalarını ister. Karacan Alpamiş'ın atı Bahçibar'a biner ve "*Bu at hızlı koşmuyor, kötü hayvanmış, benim işimi kötüleştirdi, buna da hayvan diye binip gitmiş*" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 136) der. Karacan Alpamiş'ın atını beğenmez ve kötüler. Alpamiş, Karacan'a atına iyi muamele etmesini söyler ve ondan kelime-i şahadet getirmesini ister. Burada önemli bir şey dikkat çeker. Kalmak yurdunda İslamiyet yaygın değil ve Alpamiş, hem kahraman kişiliğiyle hem de Müslüman kişiliğiyle kalmak yurdunda büyük etki uyandırmıştır.

Karacan Alpamiş'ın bu sözlerinden sonra döneklik yapıp atı da alıp Kalmakların yanına gitmeyi düşünür ama Bayçibar, Karacan'ın içinden geçen kötülüğü sezip hareket etmez. İşte o zaman Karacan atın hikmetini anlar ve kelime-i şahadet getirir. Karacan, Barçın'ın yanına gidip Alpamiş'ın geldiğini haber verir. Barçın, 6 aydır onu bekleyen 90 alpe haksızlık etmek istemez ve alpler ile Alpamiş arasında 4 şartı olan bir müsabaka ister. Bu fikir Karacan'ın hoşuna gider. Karacan, büyük ağabeyi Kökeldaş'a rastlar ve müsabakayı haber verir. Kökeldaş, Karacan'ın altındaki ata bakıp bu kötü atı nereden bulduğunu sorar. Karacan, ağabeyine Alpamiş'ın atı olduğunu söyleyince Özbeğin atının değeri nedir diye merak edip seyisinden atın değerini öğrenmek ister. Seyisin söylediği şeyler Kökeldaş'ın hoşuna gitmez, bu laflara çok sinirlenir ve seyisin gözünü oyar.

Seyisin söylediklerine inanmayan Kökeldaş, 90 alp ile birlikte Alpamış'ın yanına doğru gider. Kökeldaş, Alpamış'a meydan okur fakat Karacan ağabeyini uyarıp yarışmaya ikna der. Kalmak alpleri, Alpamış'ı beğenirler ve cesur bulurlar. Yarışma için hazırlıklar başlar ve Kalmakların şahına haber verilir.

Alpamış'ın yerine Bayçibar ve Karacan yarışır. 90 alp ile birlikte önce hız yarışı yapılır. Babahan dağı varılacak olan yüksek ve tehlikeli yerdir. Karacan ve Bayçibar Babahan dağının zorluklarını kolayca aşar herkesten önce dağın tepesine yavaşlar. Kalmaklar, Bayçibar'ın bu hızından şüphelenir ve "Hayvan yoksa büyücü mü" derler (Yoldaşoğlu, 2000, s. 166). Karacan, Zil Dağı'na varınca orada duran ejderha ile karşılaşır fakat bu ejderha Karacan'a zarar vermek yerine ona selam verir. "Dizgininde ruhlar, pirlere vardı" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 166) şeklinde ifade edilen Bayçibar, bu hikmetli selamın sahibidir. Babahan Dağı'na ağabeylerinden ve 90 alpten önce gelen Karacan, kendi halkına düşman vaziyetine düşer. Ağabeyleri Karacan'ın yanına gelince Bayçibar'ı kesip yemek isterler, Karacan onlara karşı gelince Ağabeyleri, Karacan ve Bayçibar'ı bağlayıp bir kenara atarlar. Bayçibar'a zulmederler. Karacan ve Bayçibar'ı bu halde bırakıp yarışa devam ederler. Karacan evliyaların ve ruhların yardımıyla kurtulur ve yarışa yetişmek için ruhların ona söylediğini yaparak Bayçibar'ın uyluğuna bir kamçı vurur. Bayçibar'ın kanatları açılır ve Bayçibar, Karacan'ı yarışa yetiştirir.

Yarıшта sadece Kalmak Şah'ın atı ile Bayçibar kalır. Bu at Bayçibar kadar iyidir fakat yarışı kazanan Bayçibar olur. Bayçibar, yarış bittiğinde çok kötü haldedir. Kalmakların ona ettiği zulüm onu tanınmaz hale getirmiştir. Birinci yarışın ardından sıra diğer yarışlara gelir. Yay çekip ok atmak için Ayna gölünde toplanılır. Alpamış'ın, Hekimbek olan adının Alpamış olarak değişmesinin sebebi iyi ok atmasıydı. Orada bulunurlar arasında en iyi nişancıydı. Destanın kahramanı olan Alpamış, her yönden diğer alplerden güçlüdür, bu kahramanlık sıfatının gerektirdiği bir şeydir. Sıra güreş müsabakasına gelince Alpamış yerine Karacan güreşmek ister. Karacan, Kalmak diyarının en güçlü adamları ile bir bir karşılaşır ve hepsini güreş meydanında yere serer. Geriye bir tek en büyük ve en güçlü ağabeyi olan Kökeldaş kalmıştır. Karacan ağabeyinin çok güçlü olduğunu bildiği için Kökeldaş ile Alpamış güreşmeye karar verir. Alpamış ve Kökeldaş bir türlü yenişemez. Olup biteni izleyen Barçınay, " *Kız çocuğu diye beni güçsüz sanmayın*" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 197) deyip Kökeldaş ile kendisi güreşmek ister. Bu sözler Alpamış'a ağır gelir ve gücünü toplayıp Kökeldaş'ı havaya fırlatır. Yarışın galibi olan Alpamış, 40 gün düğün yapar. Alpamış, Barçın ve amcası

Baysarı'yı alıp Kongırat iline gitmek ister fakat Baysarı kabul etmez. Baysarı'nın, ağabeyine olan kırgınlığı devam ediyordu. Baysarı, bütün ısrarlara rağmen inadını sürdürüp Kalmak yurdunda kalmaya karar verir. Bu durumu gören Sürhayil cadı, Kalmak Şah'ı Özbeklere karşı dolduruşa getirir. Kalmak Şah, Alpamış ve halkına zulmetmek amacıyla adamlarını gönderse de Alpamış, yanında olan Karacan'a Kalmak askerlerine karşı merhametli olmasını tavsiye eder. "Tehdit et, onlar ölmesin. Oğlu kızını yetim kalmasın" der (Yoldaşoğlu, 2000, s. 213). Alpamış, kendilerine karşı kötü niyetle gelen düşmanlara karşı bile vicdanlı davranmıştır. Alpamış tam bir kahraman gibi davranır fakat Kalmak askerleri savaşı tercih ederler. Alpamış, onları bu tercihlerine pişman eder, ölenler ölür kalanlar ise kaçır gider. Karacan, dost olarak seçtiği Alpamış'ın yanından ayrılmak istemez, onunla Kongırat iline gitmeye karar verir. Alpamış ve Karacan Kongırat'ta güzel vakit geçirirken Sürhayil cadı, Kalmak Şah'ı Baysarı'ya karşı düşman eder. Kalmak Şah, Baysarı'ya zulmeder, malını mülkünü elinden alır. Bu da yetmez gibi onu kendi sürülerinin başına çoban yapar. Sürhayil cadı ölen alplerini öne sürerek Kalmak Şah'tan mal mülk ve hizmetkâr alır. Murattepe yakınlarına bir kale yaptırır. Baysarı Bey, Kalmak yurdunda çobanlık yaparken bir kervana rastlar ve kızına haber gönderir. Haber Barçın'a ulaşır ve onun üzülmeye sebep olur. Eşinin bu halini gören Alpamış, ona teselli verip Baysarı'yı kurtarmak için babasından izin ister. Babası Bayböri, oğlunun başının belaya girmesini istemez ve izin vermez. Alpamış, ay yüzlü sevdiğini üzgün görmeye dayanamaz ve babasının nasihatlerine rağmen yanına 40 yiğit alıp yola çıkar. Alpamış ve 40 yiğit, Kalmak yurduna yaklaştıkça kendilerini bekleyen Sürhayil Cadı'nın tuzağını bilemezler. Sürhayil Cadı, saçını başını dağıtıp türlü oyunlar yapıp Kalmaklardan ve Şahtan yakınan sözlerle onları kaleye götürmeye ikna eder. Sürhayil Cadı'nın birbirinden güzel kırk kızını bu yiğitlere hizmet edip şaraplarını eksik etmeyip sarhoş ederler. Sürhayil cadı, Kalmak şah ile bir olup Alpamış'ın yiğitlerini kılıçtan geçirir. Sıra Alpamış'a gelince ne yapsalar kâr etmez. Kılıç kesmez, mızrak işlemez bir vücudu vardır. Bu özellik, Şah-ı Merdan pirin ona verdiği bir hediyedir. Ateş işlemez kurşun geçmez bir bedendir. Tek çare olarak onu zindana atmayı düşünürler. Olağanüstü bir kahraman için olağanüstü bir zindan gereklidir. Murattepe'ye bir zindan kazarlar. Alpamış'ı oraya götürmek için bin türlü yol denerler fakat hiç kimse yerinden oynatamaz. Tek çare olarak akıllarına Bayçıbar gelir. Bayçıbar da Alpamış gibi olağanüstü özelliklere sahip bir canlıdır. Burada görüyoruz ki Alpamış gibi güçlü bir kahramanı normal insanlar istediği gibi

hareket ettiremiyor. Alpamış'ı Bayçibar'ın kuyruğuna bağlarlar ve Murattepe'deki zindana getirtirler. Bayçibar, Murattepe'ye varınca tedirgin olur, kötülüğü sezer fakat artık çok geçtir. Tuzağa düşen yalnız Alpamış değildir, aynı zamanda da Bayçibar'dır. Bacaklarına ve boynuna demir bağlayıp hayvana zulmederler. Alpamış kendine geldiğinde iş işten geçmiştir. Alpamış öldü diye Kongırat iline haber gönderilir. Alpamış'ın ölüm haberi kötü gelişmelere sebep olur. Baybörü'nin bir cariyeden olan Ultantaz adlı oğlu meydan bana kaldı deyip istediği gibi at koşturur. Herkese kötülük edip kendini bey ilan eder. Barçın'ın olan bitene üzülmekten başka çaresi yoktur. Tek tesellisi Alpamış'tan ona kalan "Yadgar" isimli oğludur. Alpamış zindanda çaresiz beklerken yaralı bir kaz zindana gelir. Alpamış onu iyi eder ve haber götürebileceğini düşünerek bir mektup yazıp kaza bağlar. Burada dikkat çeken nokta Alpamış zindanda bir yıldan fazla bir zamandır kalmasına rağmen ölmemiştir. Kalmaklar onu aılıktan ölsün diye oraya koymuştur fakat Alpamış'ın güçlü ve dayanıklı bedeni Kalmakları hayal kırıklığına uğratmıştır.

Alpamış kardeşinin ve ailesinin ne halde olduğunu bilmediği halde kaza bu mektubu kardeşinin olduğu yere götürmesini tembih eder. Yani Alpamış, zindanda olmasına rağmen bazı şeylerden haberdardır. Alpamış'ın mektubu Kaldırğaç'a ulaştığında Kaldırğaç inanamaz ve koşarak Karacan'a haber verir. Karacan vakit kaybetmeden Kalmak yurduna varır ve Alpamış'ın yerini öğrenir. Alpamış, Karacan'ın gelmesine sevinemez bile ve der ki " zavallı boşuna gelmiş, bunun ne kuvveti var beni zindandan çıkaracak kadar"(Yoldaşoğlu, 2000, s. 299). Karacan ne kadar uğraşsa da hüsrarla geri döner.

Kalmak Şah'ın kızı olan Tavkâ hatun, adaletli ve merhametli bir hatundur. Kalmak yurdunda Pazar yerinden ve esnaftan sorumlu olmasının yanında Kalmak şahın da kızıdır. Tavka hatun bir gün bir teke beğenir ve satın alır fakat teke sürüsünden ayrı düşünce zayıflar. Tavka hatun bu durumu görünce çok üzülür ve bir sürünün çobanı olan Keykubat ile anlaşır. Teke Keykubat'ın sürüsünde yayılır. Tavka'nın tekesi yaylada otlarken Murattepe'ye varıp Alpamış'ın zindanına düşer. Keykubat tekeyi ararken Alpamış'ı da bulur. Alpamış Keykubat ile söyleştikten sonra kendisini oradan çıkarmasına karşılık Tavka'yı ona alacağını söyler. Alpamış, Keykubat'tan başlık olarak koyunlar ister. Sürüdeki koyunlar bitince hırsızlık yapmasını ister. Keykubat bunu beceremeyince Alpamış, kemikten iki saz yapıp bunları Tavka'nın bahçesinde çalmasını ister. Bunu gören Tavka sinirlenir ve Keykubat'ı yakalayıp dövdürür. Sazları yapmanın

Alpamiş olduğunu öğrenince onu görmek ister. Tavka hatun Alpamiş'ı görünce beğenir ve onu zindandan çıkarmasına karşılık kocası olmasını ister. Alpamiş bunu istemez fakat tek çıkış yolu bu olduğu için mecbur kalır. Tavka, Alpamiş'in olumlu cevabı üzerine kendi sarayından zindana ulaşan bir tünel kazdırır. Tünel bittiğine Tavka Alpamiş'a ulaşır. Sürhayil cadı Tavkan'ın zindana ulaştığını öğrenince zindanı taşlarla doldurtur. Alpamiş artık tek çıkış yolu olarak Bayçibar'ı düşünür ve Tavka'ya onu sorar. Tavka Bayçibar'ın yanına gittiğinde Alpamiş'in ona verdiği üzerliği yakar ve Bayçibar'a ölmediğinin işaretini gönderir.

Bayçibar sayesinde zindandan kurtulan Alpamiş, Kalmak yurdunu darmaduman eder. Alpamiş, Kalmak Şah'ı da öldürüp Keykubat'ı padişah yapar. Tavka'yı da Keykubat'a aldığını söyler fakat Tavka Keykubat'ı beğenmez. Keykubat kel gibi görünen biridir fakat o anda bir şeyler olur ve Keykubat'ın saçları ortaya çıkar. Tavka, Keykubat'a âşık olur ve düğün hazırlıkları başlar. Alpamiş, bu sırada Baysarı amcasına sarılıp hasret giderir. Düğün biter evli evine köylü köylüne döner. Alpamiş, Kongırat iline giderken geride kalan 7 yılına üzülür. Yolda kendi ülkesinden insanlar ile karşılaşan Alpamiş, neler olup bittiğini öğrenir. Alpamiş, kardeşi Kaldırkaç'ı da görür fakat Kaldırkaç onu tanıyamaz. En sonunda Bayçibar'ın bakıcısı olan Kultay'ı görür. Kultay, Alpamiş'in omzundaki izden onu tanır ve ikisi birbirinin kılığına girip Ultantaz ile zorla evlendirilmek istenilen Barçın'ın düğününe giderler. Barçın, Alpamiş'in geldiğini Bayçibar'dan anlar ve oğluna müjdeyi verir. Alpamiş ve oğlu düğünü bozup ülkesinin sahibi olur.

2.1.2. Alpamiş Destanında Geçen At Motifi

İncelenen destanlarda kahramanlar ve atlar doğdukları andan itibaren atları ile anılmaya başlamaktadırlar. Alpamiş doğduğu zaman ona hediye edilen kısrağın tayının değeri önceden anlaşılıp özenle bakılır. Bu at aynı zamanda Alpamiş ile aynı gün doğmuştur. Alpamiş ile atının karşılaşması, kahramanın bir yolculuğa çıkmak için at seçmesi ile başlar. Alpamiş'a bir at lazım olduğunda Alpamiş bütün atların arasına "Sarı ata düş veya alaca ata düş veya en güçlü ata düş" deyip urgan atmıştır.(Yoldaşoğlu, 2000, s. 102). Alpamiş ilk attığı urgana takılan atı beğenmez ve gönlündeki olmaz. Bu durumda üçüncü urganda da aynı atın gelmesi üzerine Alpamiş: "Sürüde koşan bir sürü at var, yıldızı gözükmeyen, nice atlar ipe takılmadı, kaderim böyle kötü bir ata kaldı"

deyip en sonunda kaderine razı oldu (Yoldaşoğlu, 2000, s. 102). Burada görölüyor ki kahraman ne yaparsa yapsın onun kaderinde olan at onun peşini bırakmamıştır. Alpamiş’in attığı urgan ona herhangi bir atı değil kaderindeki yol arkadaşını, kahramanlık serüvenindeki bineğini, zorlu mücadelelerindeki en büyük yardımcısını getirmiştir.

At seçimi kahramanlar için çok önemlidir. Seçtikleri bu at yalnızca bir vasıta değil aynı zamanda yoldaş ve yardımcıları olacaktır. At seçimi kahramanın elinde olan bir şey midir? Kahramanlar, bazen kendi seçimi bazen de kaderindeki ata sahip olur. Kahramanlar nasıl ki özel karakterler ise onların yaverleri, dostları ve yardımcıları olan atlar da olağanüstü ve onlara özel atlardır. Alpamiş destanında Bayçıbar ve Alpamiş aynı gün doğmuştur ve adeta Alpamiş’in kaderine Bayçıbar yazılıdır. Bunu Alpamiş’in uzun yolculuğa çıkmadan önce at seçmek için kement attığında görmekteyiz.

Bayçıbar aslında Alpamiş’in seçtiği değil onun için seçilmiş bir attır. Alpamiş, Bayçıbar’ın değerini bilmeden onu istemese bile attığı kement kaderin ipi gibi Bayçıbar’ın peşini bırakmaz.

Alpamiş destanında Bayçıbar uzaktan bakıldığında hiçbir özelliği olmayan kötü bir at gibi görünür. Hatta Alpamiş bu atı ilk başta istemese de onun değerini bilenler Alpamiş’a:

“Kendi böyle gelirmiş cins at,
Kuyruğundan dışında kiri yok,
Binenlerin gönlünde güman olmaz
Bu ata binsen sana düşman dayanmaz
Bindiğinde atlar bu cins atın,
Eyer kaşına koysan altın sadağın,
Vardığında değer badem kapağın
Bu atından çok haysiyet görürsün
Kamçı vurursan uçan kuşu geçer
Senin atın beli çok sağlamdır
Sıkıştırırsan uzak yolu alır” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 103).

Bu dizeler Bayçıbar atın bakıldığında anlaşılmayan değerini anlatmaktadır. Alpamiş’in Barçın’ı kurtarmak için devam ettiği yolculukta konaklamak istediğinde dikkatini çeken bir ışığa doğru yönelir ve bir mezarlığa varır. Bilmeden ruhların

mezarlığına giden Hekim Bek, ölü ruhlara bir saygı göstergesi olarak kendini tanıtır. Fakat ışıktan Hekim Bek'e doğru bir adam çıkıp gelir. Hekim Bek'e; "Burada atınıza yer var, size yer yok" demiştir (Yoldaşoğlu, 2000, s. 113). Burada atların kutsal bir hayvan oluşuna işaret edilmiştir. Alpamışın atı ruhlar tarafından kabul görmüştür. Atlar insanlardan da yüce görülmektedir. Burada Alpamış'ın atı değil de başka bir at olsaydı aynı durum olur muydu bilinmez ama bu destanda Bayçibar atın kutsal ruhlar tarafından korunduğu anlaşılmaktadır.

Alpamış destanında tek seferde kırk bin at sesiyle çok yüksek bir yer olan Murat tepeye çıkan Bayçibar'ın çok güçlü ve dayanıklılık özelliğini görmekteyiz. Alpamış ile Bayçibar'ın en büyük ortak yönü de budur. Alpamış'ın gücünün sınırı bilinmemektedir. Karacan ve Alpamış kucaklaştığı zaman Karacan'ın yedi kaburgası kırılır. Bunun yanında Alpamış attan indirmek isteyen yardımcı kızlar Alpamış'ın gücü ve ağırlığını bilmeden onu çekerler ve Alpamış kızların üstüne düşer. Bu düşüş on beş kızın sakatlanmasına ve on beş kızın ayağının kırılmasına sebep olur. Alpamış'ın bu özelliklerini görenler Kalmak yurdunda Alpamış'a denk bir yiğit olmadığını düşünerek biraz korkarlar. İşte Alpamış ve Bayçibar'ın güç yönünden benzer olması Alpamış'a Bayçibardan başka bir atın faydasının olmayacağını da göstermektedir.

Karacan Alp, Alpamış'ın atı ile Barçın için yapılacak olan müsabakayı haber vermeye giderken yolda Kalmak yurdunun en yiğidi olan ağabeyine rastlar. Kökeldaş, Karacan'ın altındaki ata bakıp bu kötü atı nereden bulduğunu sorar. Karacan, ağabeyine Alpamış'ın atı olduğunu söyleyince Özbeğin atının değeri nedir diye merak edip seyisine atın değerini öğrenmek için sorar. At seyisi atı inceler ve "Kuyruğundan kulağının ortasına kadar doksan altı karış, eyerin etrafından karnına kadar altmış üç karış geldiğini, koltukaltındaki dört buçuk arşın kanadı bükülü gördü" (Yoldaşoğlu, 2000, s. 148) ve Kökeldaş'a "Özbek güzelini ümit etmekten vazgeç" dedi (Yoldaşoğlu, 2000, s. 149). At seyisi Bayçibar'ın değerini bir bir anlatır;

"At sürüsünden en boylu poslusudur.

Sağlam toynaklı maral bellidir.

Kıyamet gününde iyi haldedir,

Çok değerliymiş Özbeğin atı.

Binenleri ulaştırır amacına,

Koltuğunda vardır dörtbuçuk arşın kanadı,

Aslında uçan at Özbeğin atı
Kim binerse gönlü rahat,
Ben bilirim hızlılıkta eşi yok,
Sıkıştırırsa geçer havadaki kuşu.” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 149).

Altının değerini sarraf kelamın değerini erbab anlar atasözü her yerde doğruluğunu koruyor. Bayçibar uzaktan bakılınca kötü ve çelimsiz bir at gibi dursa da onun değerini at seyisi görmüştür.

Yine Alpamış destanında dikkat çeken at ve kahraman benzerliğinden biri de güçtür. Alpamış’ın olağanüstü gücünü taşıyabilen tek canlı Bayçibardır. Sürhayıl Cadı Alpamış ve 40 yiğidini tuzağa düşürüp öldürmek istediğinde ne yapsa da Alpamış’ı öldüremez. Alpamış’ın:

Kalmak’ın hepsi kılıç çekip
Vurmaktadır kılıç, hançer,
Kar etmez, Zülfikar
Kılıç geri döner, çare olmaz.
Alpmaış baygın sarhoştur,
Oka tutar kalmaklar,
Ok batmayıp geri döner (Yoldaşoğlu, 2000, s. 270) isteseler de zarar veremedikleri bir vücudu vardır.

Alpamış’ı isteyen kişi istediği zaman öldürememektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri de Alpamış daha doğduğunda Şah-ı merdan piri tarafından kutsanmıştır. “Adını Hekimbek koyup, sağ omzuna eline sürmüş idi, pir kutsadığında ateşe atsa yanmaz idi, kılıç vursa kesmez idi, silah atmakla kurşun geçmez idi” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 271).

Alpamış’ın bu özelliklerinin yanı sıra kimsenin gücünün yetmediği kuvveti ve ağırlığı vardır. Kalmaklar Alpamış’ı zindana atmak istediğinde;

Yerinden oynatmayı hiçbiri beceremedi,
Büyük bir güçle vurup denedi Kalmaklar,
Gücü yetmedi günahkâr ahmakların (Yoldaşoğlu, 2000, s. 272).

Bu ölçüsüz güç karşısında Alpamış’ı yerinden oynatacak tek bir canlı gelir akıllarına, o da Bayçibardır. Alpamış’ı Bayçibar’ın kuyruğuna bağlarlar ve zindana bu

sayede götürebilirler. Burada dikkat çeken şeylerden birisi de Alpamış'ı binlerce asker yerinden oynatamazken Bayçibar'ın kuyruğu bile Alpamış'ı hareket ettirmeye yeter. İşte bu destanın en benzer iki karakterinin Alpamış ve Bayçibar olduğunu burada daha iyi anlıyoruz. Alpamış'ın her kement attığında ısrarla Bayçibar'ın gelmesindeki hikmeti de daha iyi görmüş oluyoruz.

Halk anlatılarında atların en önemli özelliği süvarilerine sadakatleridir. Kahraman, dinlenmek istediğinde veya uyuduğunda atı onu bekler ve gerektiği durumlarda da onunla konuşur. Hatta yorgun süvarisinin derin uykusu sırasında düşman saldırısında ağzına aldığı kılıçla bütün düşmanları helak eder. Geçilmesi zor olan karlı dağlar, bozkırlar, denizler ve ırmaklar yine bu atlarla uçularak geçilir. Savaş sırasında yaralanan kahramanın en büyük yardımcısı yine atıdır (Alptekin, 2017, s. 414)

Alpamış destanında kahraman zindana düşüp de hiçbir çare bulamadığında aklına tek çıkış yolu olarak atı gelir. Tavka hatuna üzerlik vererek Bayçibar'a bu kokunun gitmesini ister;

“Tüten bu koku Bayçibar’ ulaştı,
Atın gönlü rahatladı.
Sanki Hekimbek gelmiş gibi olup,
Aşağı eğdiği başını kaldırıp,
Hayvanın içi rahatlamıştır,
Bu ahırda kalkıp hayvan kişnedi.
Halka ve zincir parça parça olur,
Bu köstekten kendini kurtarır” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 341).

Bayçibar üzerliğin kokusu ile üzerindeki yükleri savurup Alpamışa doğru koşar. “Kuyu dibinde Hekimbek’i gördü, beyin sağ olduğunu anladı, görün şimdi kutsanmış hayvanı” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 341). Bayçibarın kuyruğu kırk kulaç uzar ve Alpamış oradan çıkarır. Bayçibar, Alpamış'ın öldüğünü düşünerek kendisine yapılan zulümlere tepki vermemiş ve öylece ölümü beklemiştir. Alpamış'ın yaşadığına dair aldığı o küçük işaret ona adeta can suyu olmuş ve bulunduğu zor durumun ağırlığı Alpamış'a olan bağına galip gelememiştir. Alpamış'tan gelen üzerlik kokusu Bayçibar'ı harekete geçirmiş ve Alpamış'ı kurtarmıştır.

Alpamış Destanında kahramanı Kongırat ilinden Kalmak yurduna götüren Bayçibar ile Alpamış arasında büyük bir bağ oluşur. Barçın için yapılan müsabakaya Bayçibar ile Alp Karacan katılınca Alpamış kendini kolsuz kanatsız gibi hisseder. Bu durum destanda şu şekilde anlatılmıştır; “Alpamış memleketinden getirdiği ata alışmıştı.

At gözünün önünden kaybolmuş gibi oldu, bu şehirde kalmış gibi oldu, tek başına mezara gömülmüş gibi oldu.” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 158) Bu cümlelerden gördüğümüz üzere Alpamış Bayçibar’a kısa zamanda alışmış ve onun yokluğu Alpamış’ı evsiz yurtsuz gibi hissettirmiştir.

Alpamış, Barçın’ı kurtarmak için giderken Murattepe isimli bir menzile vardığında hayranlıkla bakar. Üstünden kuş uçmayan çok yüksek bir tepedir. Alpamış alın yazısını burada görmek için atını tepeye sürer. At hareket edince “Kuyruğundan ruhlar güç verdi, kırk bin atın gürültüsü ortaya çıktı” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 124). Bayçibar, Murat tepeye kırk bin at gürültüsü çıkararak zorlanmadan çıkar. Bayçibar, kutsal ruhlar tarafından korunan ve güç alan bir attır. Bu cümle Bayçibar’ın kırk bin at gücünde olduğunu da bize anlatmaktadır.

Bayçibar’ın özellikleri saymakla bitmez. Bu destanda asıl kahramanın Bayçibar mı Alpamış mı olduğu anlaşılmamaktadır. Kalmak yurdundaki bir at seyisinin Bayçibar’ı inceleyip: “Kuyruğundan kulağının ortasına kadar doksan altı karış, eyerin etrafından karnına kadar altmış üç karış geldiğini, koltukaltındaki dört buçuk arşın kanadı bükülü gördü” şeklinde söyledikleri şaşırtıcıdır (Yoldaşoğlu, 2000, s. 148). Bayçibar’ın bir kuş gibi kanatları vardır. Koltuğunun altında duran bu kanatlar zor durumlarda açılıp onu kurtarmaktadır.

Bayçibar’ın olağanüstü özelliklerinden birini de Alp Karacan ile Babahan dağına düzenlenen müsabakada görmekteyiz. Zil dağının eteklerinde duran ejderha Karacan’a selam verir. Bu durumun sebebi karacan mıdır?

“Ejderha insana selam verir mi?
Altında bindiği Bayçibar’dı,
Binenlere zaman kutbı idi,
Dizgininde ruhlar pirlere vardı,
Ejderha pire selam vermişti.” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 166)

Bu dizeler Bayçibar’ın olağanüstü özelliklerini açıkça göstermektedir.

Atın hızlı olması da olağanüstü özelliklerden biridir. Alpamış destanında Bayçibar’ın hızı da ön plana çıkmaktadır. Altı ayda gelinen yolu Bayçibar yirmi günde tamamlamıştır.

Hayvanların insanlardan ayrılan en önemli yönü de hissiyatlarıdır. Kötülüğü hissedip hareketlenirler. Bir nevi uyarı mekanizması gibidirler. Alpamış destanında, Bayçibar'ın en önemli özelliklerinden birisi de kötülüğü hissetmesidir. Alpamış, geldiğini haber vermesi için Karacan'ı amcası Baysarı'nın yanına gönderir fakat kendi atı ile gitmesini söyler. Karacan ata bindiği vakit içinden: “Nasıl olsa atını aldım, döneklik yapıp, Kalmaklar'ın yanına mı gitsem?” diye geçirir (Yoldaşoğlu, 2000, s. 138). Bu düşünceler Karacan'ın aklından geçse de Bayçibar bunları hisseder. Bayçibar bir adım bile ilerlemez. Burada görüyoruz ki atların hisleri çok kuvvetlidir.

İncelediğimiz destanların içinde atın müsabakaya katıldığı destan Alpamış destanıdır. Bayçibar, Barçın için birçok yarışa katılır. Bu müsabakalarda Bayçibar'ın dayanıklılığı ve onu diğer atlardan ayıran özelliklerini görmekteyiz. Bayçibar'ın ilk katıldığı müsabaka Babahan dağına düzenlenen ve Bayçibar ile birlikte tam 500 atın katıldığı yarış oldu. Bu yarışın amacı dayanıklılığı test etmektir. Babahan dağına yapılan yarışa Alpamış yerine Kalp Karacan katıldı. Yarış başlayıp yol ilerleyince Kalmak yiğitleri Bayçibar'a:

“Özbek'in atı Hiylekar

Hayvan yoksa büyücü mü” dediler (Yoldaşoğlu, 2000, s. 166).

Bayçibar'ın rahvan yürüyüşü, gün be gün yürüyüp açılması Özbeklerin aklına hile getirir ama Bayçibar'ın özel bir at olduğunu bilmeyen, başkalarından duysalar da kabullenmeyen Kalmaklar yalnızca iftira atmamakla yetinir. Babahan dağına ilk ulaşan Bayçibar ve Alp Karacan oldu. Babahan dağına yetişen Kalmak yiğitlerine Alp Karacan'ın Alpamış için yarışması doğru gelmedi. Kazanan bir kalmak olmalıydı. Bu yüzden Karacan ve Bayçibarı Bağlayıp yarışa devam ettiler. Karacan ve Bayçibar'a pirlere ruhu yardım etti. Karacan'ın bağlı elleri çözüldü fakat Bayçibar ayağının üstüne basamıyordu. Pirlere ruhu Alp Karacan'a atın uyluğuna vurmasını söyledi:

“Kamçı vurdu Bayçibar'ın uyluğuna

Kalmadı Bayçibar'ın sabrı

Yayıldı dört buçuk arşın kanadı

Yıldırım gibi yükseldi Bayçibar” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 174)

Bayçibar'ın zor durumlarda açılan dört buçuk arşın kanadı açılır ve yarışa yetişir. Yarışın bitmesine az kalmıştı ki Bayçibar ve Şahın atı başa baş kalır. Bayçibar yarışın son düzlüğünde tüm gücünü yarışa verir ve kazananın Bayçibar olduğu açıkça belli olur.

Kahramanlar zorlu görevleri ya da amaçları doğrultusunda yolculuğa çıkarlar. Bu yolculuklar uzun ve meşakkatlidir. Olağanüstü canlıların, zorlu yol koşullarının ve kahramanın sınındığı yollardır. Kahraman karşısına çıkacak olan tehlikelere hazırlıklı değildir çünkü ne ile karşılaşacağını kendisi de bilmemektedir. Kahraman ne kadar hazırlıksız olsa da yanında ona cesaret veren, zorlu durumlarda onu tehlikeden çekip çıkararak bir atı vardır. Yerine göre yardım eli, kuşkanadı, binlerce kişilik ordulara karşı güç ve kuvvet olmuştur. İlk olarak Alpamış ile Bayçıbar'ın yolculuğundan bahsedelim. Alpamış, Bayçıbar ile Kalmak yurduna doğru yola çıkar. Bu yolculuğun normalde 6 ayda gidildiği bilinir fakat Alpamış'ın önündeki bütün engelleri kaldıran ve altı aylık yolu yirmi günde tamamlayan bir atı vardır. Alpamış'ın bu yolculuğu çok zorlu geçmemiştir çünkü pirlerin bu ata ruhundan üflediği bilinir. Bu destandaki en tuhaf şeylerden biri de Alpamış dinlenmek için bir mezarlığa uğradığında ona müsaade verilmez. Alpamış'a atının hatırına izin verilir. Mezarlıktan çıkıp gelen kişilerden biri;

“Burada atınıza yer var size yer yok” dedi.(Yoldaşoğlu, 2000, s. 113) Bu söz Bayçıbar'ın pirlerin ruhu tarafından bilinip ve tanındığını göstermektedir. Alpamış, atı sayesinde o gece mezarlıkta konaklar. Alpamış sarp dağları aşarken, düşmanla savaşırken kısaca her koşulda atının üzerindedir. Alpamış'ın yolculuğu boyunca Bayçıbar yanında olmuştur ama Alpamış Sürhayil Cadı tarafından tuzağa düşürülüp atından ayrı kalmıştır. İşte bu ayrılık Alpamış'ın elini kolunu bağlamıştır çünkü Alpamış'a yardım edebilecek tek canlı da atı olmuştur.

Alpamış destanında, kahraman çıkamayacağı bir yer altı zindanına atılır. Alpamış, en az kendisi kadar yiğit olan dostu Karacan'dan bile yardım isteyemez çünkü gücünün yetmeyeceğini bilir. Bu sebeple tek kurtuluş yolu olan Bayçıbar'a ulaşmak için çözüm yolu arar ve bulur. Alpamış'ın Bayçıbar'a koklatması için Tavka hatun'a verdiği üzerlik otu, Bayçıbar'ın olduğu zor durumdan silkinip çıkmasını sağlar. Bayçıbar, Alpamış'ın yaşadığını anlayınca içinde bulunduğu zor durumdan şaşkıncu bir şekilde çıkar kurtulur. Asıl şaşkıncu olan şey ise kahramanı kurtarma şeklidir.

“Halka ve zincir parça parça olur,
Bu köstekten kendini kurtarır
Bu şehirden kişneyerek gider,
Kalmaklar görüp hayrete düşer,
Özbek atı niye böyle yapar?”

Gücünden bu at kudurdu der,
Bu dilsiz Şaha kalkıp, kişneyip gider,
Sonunda zindanın başına ulaşır.
Görün kutsanmış beyin Çıbarı,
Yedi defa bu zindanı dolandı
Biraz sakinleşip şöyle bir baktı,
Kuyu dibinde Hemkibek'i gördü,
Beyin sağ olduğunu anladı,
Kuyruğunu kaldırıp oyun yaptı.
Görün şimdi kutsanmış hayvanı” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 341).

Alpamış atını görünce el açıp pirlere yardım ister. Pirlere Bayçıbar için dua ederler ve Bayçıbar'a yardım ederler;

“Atın kuyruğu tekrar kırk kulaç olmuş.
At kuyruğunu zindana sallamış
Hekimbek beline bağlamış.
Bayçıbar'a pirlere verdi kuvveti,
Hekimbek o zaman zindandan çıkmış.” (Yoldaşoğlu, 2000 s. 343).

Burada görmekteyiz ki Bayçıbar gücünü ve kuvvetini pirlere duasından alıyor. Onun gücünün kuvvetinin vesilesi de Alpamıştır. Bayçıbar olmasa Alpamış o zindandan çıkamazdı. Onun oradan çıkmasını sağlayacak tek güç ve kuvvet Bayçıbardır. At ve kahraman birbirini tamamlayan bir bütündür. Atsız kahraman kahramansız da at olmaz.

Alpamış destanında Babahan dağına düzenlenen yarışta atın üstündeki beyler değil atlar konuşulmuştur. Bayçıbar herkesten önce Karacan'ı dağa yetiştirince Bayçıbar'ın büyücü olduğunu düşünmüşlerdir. Dağda onları karşılayacak olan ejderha Bayçıbar'a selam verip zarar vermemiştir.

“Özbek'in atı hiylekar
Şüphelendi mi tüm Kalmaklar:
Hayvan yoksa büyücü mü?
Yolların ipini çeker.
Zil dağında bir ejderha vardı

Karacan'a ejderha selam verdi.

Ejderha insana selam verir mi?

Altında bindiği Bayçibar'dı.

Dizgininde ruhlar, pirlere vardı.” (Yoldaşoğlu, 2000, s. 166).

Bu dizelerden de anlaşıldığı gibi Bayçibar bu yarışmada kahraman olmuştur. Üstünde duran kahramanı başarıya taşımıştır. Olağanüstü özellikleri ile de herkesi şaşırtmış ve kendisine hayran bırakmıştır.

2.2. Rüstem Han Destanı

Rüstem Han destanı, Selami Fedakâr tarafından hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu yayınları tarafından basılmıştır. Rüstem isimli bir kahramanın maceralarından ibaret olan destanda birçok edebi motife rastlanmaktadır.

2.2.1. Rüstem Han Destanının Özeti

Rüstem Han destanı da Alpamıs destanı gibi çocuksuzluk motifi ile başlar. Hatta Alpamıs destanı, bu destanın devamı olarak nitelendirilir. Sultan Han adlı üç eşi olan bir padişah, çocuğu olmaması üzerine malını mülkünü ne yapacağını düşünür. Sarayındaki görevlileri çağırır ve memleketi onlara bırakıp Kâbe'yi arayacağını söyler. Alemdarlar, padişaha bir tavsiyede bulunurlar. Cuma namazından sonra dervişlerin duasını alıp Allah'tan bir çocuk istemesini söylerler. Gerçekten de denilen olur, padişahın ortanca eşi olan Hürayim hamile kalır. Hürayim hatunun doğum vakti yaklaşınca padişah bir rüya görür. Rüyasında Kurudım şehrine sefere çıkıp orada 14 yıl kalırsa çocuğunun sağ salim büyüyeceğini görür. Sultan Han, bekleyip de kavuştuğu evladının yaşaması için sefer hazırlıklarına başlar. Tahtın vekaletini de kadıların onayı ile eşi Hürayim'e bırakır. Sultan Han, yola çıkmadan önce oğlu olursa adının “Rüstem” kızı olursa eşinin karar vermesini söyler. Zaman ilerleyip Aktaş vilayeti Hürayim'in yönetiminde güzel giderken beklenen çocuk doğar. Çocuk erkek olur ve adı Sultan Han'ın isteği üzerine Rüstem konulur. Rüstem biraz büyüüp konuşmaya başlayınca onu bir molla'nın himayesine eğitim için verirler. Hürayim'in devleti yönetmesi diğer iki sultan kuma için kıskançlık sebebi olur ve bu iki kuma durumlarına çözüm bulması için bir mestan'a giderler. Yaşlı kadın Mamagül, Hürayim'e yapacağı kötülük karşılığında 6 çuval altın

alır. İki molla bulup Hürayim aleyhinde yazılar yazdırır ve okuma yazma bilmeyen halka parmak bastırır. Bu kâğıdı yanına alan Mamagül doğruca Sultan Han'ın yanına varır. Sultan Han'a Hürayim hakkında iftiralar söyleyip bu kâğıdı ona verir. Sultan Han, Kurudım şehrine varalı yaklaşık 14 yıl olmuştu. Cellatlara emir verir, o şehre varmadan Hürayim'i darağacına asıp kellesinin alınmasını söyler. Hürayim Hatun olacakları rüyasında görür ve en yakın yardımcısı olan Hımça Hatun'a anlatır. Rüyanın gerçekleşme ihtimaline karşı sarayın kapılarını sıkıca kapattırır. Cellatlar kapıya dayandığında Hımça Hatun, Sultan Han gelmeden kapıyı açmayacağını söyler. Cellatlar bir yolunu bulup bu hatunu kandırırlar ve kapıyı açtırırlar. Hürayim'i zapt edip zulmederler. Hürayim, yardımcısı olan Hımça Hatun'dan oğluna haber vermesini ister. Hımça Hatun, Rüstem'e haber verir ve eğitim için indiği yer altından yıllar sonra çıkar. Rüstem, on dört yaşındaki bir delikanlı için hem çok heybetli hem de çok güçlüdür. Rüstem, anasına yapılan zulmü öğrenince kahrolur ve hemen onu bulup kurtarmak ister. Hımça Hatun, yıllardır yer altında olan ve anasının nerede olduğunu bilmeyen Rüstem'e bir at verir. Bu at annesinin atının kısrağıdır. Rüstem ile aynı yaşta olan bu at en az Rüstem kadar dikkat çekicidir. İyi bakılmış, insana cesaret verecek derecedeki görüntüsü ile bu at Rüstem gibi bir yiğide korku kelimesini unutturacak cinstendir. Rüstem bu at ile koşmayacak uçacaktır. "Sağrısı kocaman olmuş, yelesi kulağını aşmış, uçacak kuş gibi gözleri terkeş" (Fedakâr, 2016, s. 86) kelimeleri bu atı anlatmak için zayıf kalmıştır. Bu destanda Rüstem'e en çok yardımcı olan hayvanların başında şüphesiz tazılar geliyor. Hürayim'in oğluna arkadaşlık etmesi için yetiştirdiği bu tazılar adeta Rüstem'in pusulası ve zor zamanında onun en büyük yardımcısı oldular. Rüstem anasının yanına gitmek istediğinde yolu bilmiyordu, bu tazılar Rüstem'i anasına götürdüler.

Rüstem, anasını bulmak için yola düşer. Altında yiğit bir at önünde de akıllı ve eğitilmiş tazılar ile bilmediği yerler bilindik olur, uzun yol kısa olur. Rüstem anasına ulaşmak için son sürat giderken yolda Kurudım diyarı yakınından geçtiği sırada babası ile karşılaşır. Sultan Han, bu yiğit genç kimdir diye düşünüp Rüstem'i durdurup sual etmek ister. Birkaç sorudan sonra Rüstem olanı biteni Sultan Han'a anlatınca Sultan Han şok olur. Ne yapacağını bilemez, düşünmeden hareket ettiğini düşünür fakat akıllı vezir Sultan Han'ı yatıştırıp gerçeği öğrenmek için Aktaş'a gitmeyi tavsiye eder. Rüstem, anasını bulmak için yoluna devam ederken yol üç tarafa ayrılır fakat akıllı tazılar Rüstem'in düşünmesine bile fırsat vermeden bildikleri yolda ilerlerler. Tazıları takip

eden Rüstem, onların sezgilerine inanır çünkü bu tazıları ne de olsa annesi yetiştirmiştir. Bu sırada Hürayim, cellatlardan son bir istek olarak abdest alıp namaz kılmak ister. Cellatlardan biri buna razı olmasa da diğerleri bu isteği karşılıksız bırakmaz. Hürayim, oğlunun gelmesi umuduyla namazı uzatsa da artık vakit gelmiştir. Darağacının altına getirilir o sırada karşıdan bir toz bulutu görülür. Bunlar tazılardır. Tazılar Rüstem'den biraz önde gelmektedir. Rüstem'in atı arkadan bir ordu görüntüsü veren toz çıkarmaktadır. Cellatlar hemen Hürayim'i öldürmek isterler fakat Darağacı yukarı doğru yükselir. Hürayim'i ipe yetiştiremezler. Tazılar Hürayim'in yanına varır varmaz ipleri ısırp koparırlar. Rüstem anasının yanına vardığında ise tek başına cellat ordusunu toz duman eder. Burada değinmemiz gereken bir nokta vardır. Hürayim iftiraya uğrayarak darağacına asılmak istenir. Rüstem ve Hürayim, Sultan Han'ın yaptıklarından sonra tekrar Aktaş vilayetine dönmek istemezler. Yeni bir yerde yaşamak için yola çıkarlar. Gide gide Kökulu Dağına varırlar. Orada konaklamak isterler fakat Hürayim bu dağ için söylenenlerden korkar ve orada kalmak istemez. Bu dağda kaplanlar ve bunun gibi tehlikeler olduğunu söyler. Rüstem, korkusuz ve cesurdur, anasını dinlemez. O gece orada kalırlar, tan atınca Rüstem etrafı kontrol etmek için gezinir ve Bahre dağını görür. Anasına bu dağı sorar. Hürayim, bu dağda devlerin yaşadığını ve Aftabay isimli güzel bir şah kızı için hep kavga ettiklerini söyler. Anası ne kadar karşı gelse de Rüstem Bahre dağına gidip bakmak ister. Oraya varınca cennet gibi bir yere geldik sanırlar ve içinde de bir kale vardır. Sahibi var mıdır diye etrafa seslenip ses alamayınca Rüstem burasının onlar için olduğunu düşünüp orada kalmaya karar verir. Aradan 40 gün geçer burada sakin ve mutluca yaşarlar. Rüstem ava gidip hayvan getirir ve karınlarını doyururlar. Fakat Hürayim, oğlundan tuz ve sabun bulmasını ister. Yalnız kalmak istemeyen Hürayim, oğlunun tez gelmesini tembih eder. Rüstem, anasının istediklerini bulmak için yola çıkar ve etrafında sürüler olan bir otağ görür. Zengin birine ait olduğunu düşünerek sabun ve tuz bulabileceğini sanır. Otağa vardığında eli kolu bağlı olan güzeller güzeli bir kız görür. Onun bu halinin nasıl olduğunu sorduğunda kız, olanları anlatır. Rüstem'e buradan gitmesini aksi takdirde ejderhanın gelip ona zarar vereceğini söyler. Rüstem, ejderhadan korkmadığını ve "Mert sözünden, kaplan izinden dönmez" diyerek oradan ayrılmaz (Fedakâr, 2016, s. 141).

Kızdan ejderhanın yerini öğrenir ve ona doğru atını sürer. Ejderhanın kendisine doğru geldiğini gören Rüstem, bir nara atar ve adeta ejderhaya ben buradayım demek ister. Rüstem ejderhayı kısa zamanda öldürür. Ejderhadan bir parça alır ve kıza gösterir.

Bunu gören kız adının Aftabay olduğunu ve Hisrev Şah'ın kızı olduğunu söyler. Aftabay, Rüstem'in onu çözmesini istemez. Akralarının ve anne babasının onu kurtartmak için gelmelerini bekleyeceğini söyler. Eğer onlar gelip onu bulursa Rüstem'i bulup ona varacağını söyler. Rüstem, bu güzel kızın dediklerini dinleyip atından inmeden yoluna devam eder. Rüstem, tuz ve sabun bulma ümidiyle bir şehre varır. Burası Bucul şehridir. Bu şehirde bir gariplik vardır. Duvarlar kapkara ve insanların hepsi mavi elbiseler giymiştir. Kimse kimse ile tek kelime etmez. Rüstem bakkala girip tuz ve sabun sorsa da cevap veren olmaz. Oradan Bucul kalesine gider ve bir adam ile karşılaşır. Bu adam Rüstem'i casus zanneder ve onu şehrin sırrını öğrenmeye çalışmakla suçlar. Bu sözler Rüstem'in zoruna gider ve çok sinirlenir. Yaşlı adam Rüstem'in yiğitliğinden korkup olanları anlatır. Bu şehre musallat olan bir ejderha olduğunu her gün gelip bir kız götürdüğünü ve en sonunda Şah'ın kızı olan Aftabay'ı kaçırdığını öğrenir. Şehirdeki tüm garipliklerin sebebinin bu olaylar olduğunu anlayan Rüstem o gece Aksaray şehrinde misafir olur. Şah'ın eşi o gece bir rüya görür. Rüyasında ejderhanın öldüğünü gören sultan, eşine ejderhanın ölüp ölmediğini öğrenmesini söyler. Padişah kızından haber almak için hemen emirler verir fakat kimse bu görevi yapmak istemez. Ejderha normal bir düşman değildir. Ülkede Tagay isimli fakirlerin dostu vardır. Tagay bir gün arkadaşları ile korkmadan bu işi yapacağını anlatırken bu konuşmayı duyan askerler onu apar topar padişaha götürürler. Tagay'ı atlandırıp giydirirler ve ejderhadan haber alması için yola çıkarırlar. Tagay, yoluna devam ederken uzakta yatan ejderhayı görür ve atını sürüp ejderhaya kılıç vurur. Ejderhanın zaten ölü olduğunu sonradan anlayan Tagay, padişah'ın kızının bundan haberi olup olmadığını düşünür. Tagay, ejderhayı kendisinin öldürdüğünü Aftabay'a söylese de o inanmaz ve ülkeye dönüp babasına kendisinden haber vermesini istediği hediyeleri almasını söyler. Tagay, ülkeye dönüp kale beyliği alır. Padişah, kızını oradan alıp getirmek için harekete geçer. Aftabay, Bucul şehrine gelince padişahın emriyle herkes gök giysileri çıkarır ve şehir eski haline döner. Aftabay, Rüstem'e verdiği sözü hatırlar ve onu aramak için pazara çıkar. Fakat Rüstem'i bulamaz bunun üzerine padişah emir verir ve Rüstem'i bulup getirirler. Padişah Rüstem ile konuştuğunda, ejderhayı öldürenin o olduğunu herkes anlar. Rüstem, Aftabay ile evlenir ve Bucul şehrine padişah olur. 3 gün sonra Bahre Dağında onu bekleyen anası aklına gelir ve anasının halini düşünür. Aktaş Vilayetinde Hürayim'e tuzak kuran kumalar endişe içindedir çünkü Hürayim ve Rüstem'in yaşadığına dair dedikodular duymuşlardır. Bu korku ile büyücü cadıya gidip

bu durumu öğrenmesini isterler. Yaşlı büyücü bir fal açar ve nerede olduklarını öğrenir. Büyücü Hürayim'in yanına gider, ona dost gibi davranıp onu zindana kapatır. Tazıları da iki tarafa bağlayıp bir büyü ile Hürayim'in kılığına girip Rüstem'i beklemeye başlar. Rüstem gelince ona kötü sözler söyler. Rüstem bu sözleri duyunca annesini çok kışkırdığını düşünüp ve onun gönlünü almaya çalışır. Yaşlı kadın Rüstem'i bağlayabilmek için babası kadar kuvvetli olmadığını elindeki ipek ipi koparamayacağını söyleyip ellerini bağlar. Rüstem ipi koparmak için silkinince ip Rüstem'in kemiğine kadar batar. Yaşlı kadın aldırmadan gider. Kalenin zindanındaki devi serbest bırakır. Deve güzel bir kadın kılığında görünüp dışarıdaki Rüstem'i oğlu gibi tanıtıp onu öldürmesini ister. Dev öldürmek için Rüstem'in yanına gider ama gittiği gibi geri gelir. Dev, "Ey oğlun kurusun! Heybetli, güçlü biriymiş. Ona yanaşmak mümkün değil. Gözü keskinmiş, bir baktı az kalsın canım çıkıyordu" der (Fedakâr, 2016, s. 203).

Burada Rüstem'in kahramanlık özellikleri ortaya çıkıyor. Eli kolu bağlı olsa da bakışları ile bile düşmanına meydan okuyor, korku salıyor. Kötü cadı, Hürayim kılığına girerek devi arkasına alıp Rüstem'e yaklaşır ve onu yanıltır. Rüstem'in gözüne bir avuç toprak atıp onun gözlerini kör eder. Bu durumu gören dev, "böyle bir yiğit bu yaşlı kadının oğlu olamaz" deyip bir ananın oğluna kıyamayacağını düşünür (Fedakâr, 2016, s. 203). Bu sefer dev ölüm hedefi olarak yaşlı cadıyı seçti ve tek vuruştaki öldürür. Dev; Rüstem'i, tazıları ve atını serbest bırakır. Rüstem'i kendine dost bilir ve ondan yardım ister. Onu kaledeki zindana hapseden 7 deve karşı yanında olmasını ister ve onu İrem bağında bulacağını söyleyip gider. Gözleri görmeyen Rüstem, tazılar ile konuşup onu Aktaş şehrine götürmesini söyler. Rüstem'in sözünü dinleyen tazılar, onu bir mezarlığa getirir. Kazılmış bir mezarın içine düşen Rüstem, tazılara Bucul şehrine gidip aç kalmamalarını söyler. Tazılar, Bucul şehrinde halkın onlara verdiği ekmekleri yerler, kalanları da Rüstem'e getirirler. Bu tazılar halkın dilinde konuşulmaya başlar ve Aftabay'a kadar gider. Aftabay, tazıları görür ve onlara Rüstem'i sorar. Tazılar Rüstem'in adını duyunca Aftabay'ı peşlerine takıp mezara ulaştırırlar. Aftabay Rüstem'i mezarda görünce kendini onun yanına atar. Rüstem ona, buradan gitmesini ve ömrünü boşa harcamamasını söyler. Aftabay, seher vaktinden sonra Rüstem için Allah'a dua edip ellerini Rüstem'in yüzüne sürer ve Rüstem'in görmeyen gözleri görmeye başlar. Bucul şehrine giderler ve Rüstem, Hisrev Şah'tan izin isteyip kendi ülkesinde yaşamak ister. Aftabay ile kendi ülkesine doğru yola çıkan Rüstem, dinlenmek istediklerinde Behre dağına görür. Tekrar o kaleye ulaşan tazılar bir anda kapıyı tırmalamaya başlarlar.

Aftabay, bu akıllı tazıların bir şey anlatmaya çalıştığını anlayıp Rüstem ile onları takip eder. İşte o zaman Rüstem annesini çok kötü vaziyette bulur. Anası iyileştikten sonra Akrebat isimli bir yeri mesken tutup orada yaşamaya başlarlar. Sultan Han, o sırada Rüstem ve Hürayim'den haber alır. Yaptığı hatanın farkına geç de olsa varan Padişah, derviş kılığına girip yollara düşmüştür. Kalenderîlere katılır ve bir gece birlikte Akrebat'a varırlar. Rüstem babasını tanımasa da Hürayim onu tanır. Fakat Rüstem anasının söylediği bu söze inanmaz, tekrar başımıza bela gelmesin diyerek sadaka verip gönderir. Sultan Han pes etmez. Bir eşek satın alıp onların etrafında dolanmaya başlar. Sultan Han'ı gören Aftabay, onu Rüstem'e benzetir, onunla konuşunca Rüstem'in babası olduğunu anlar. Onu eve buyur edip Rüstem kızmasın diye bir şeyler düşünür. Rüstem eve gelip de anasını bu adamla konuşurken görünce çok sinirlenir. Onu öldürmek ister fakat Hürayim oğluna engel olur. Baba oğul kavuşurlar, Sultan Han pişmanlıkla tövbe eder ve ailesini alıp Aktaş şehrine götürür. Aktaş'a varan Hürayim neşe ile karşılanır. Herkes onların yanına gelir fakat iki kuma gelmez. Sultan, onların suçlu olduğunu anlar ve cellatlara emir verip onları cezalandırır. Rüstem Han, Aktaş'ta bahadır olarak kalmak ister ve padişahlık yükünü almak istemez (Fedakâr, 2016).

2.2.2. Rüstem Han Destanında Geçen At Motifleri

Atı ile kader ortağı olan bir diğer kahraman da Rüstem Handır. Rüstem Han, annesini kurtarmak için bir at istediği zaman annesinin yardımcısı olan Hımça Hatun, Rüstem ile aynı gün doğmuş olan atın yanına gider. Bu at ile Rüstem Han çok badireler atlatır ve bu zorlu mücadelelerin her biri Rüstem'in atının dayanıklılık ve gücü ile gerçekleşir. Elbette Rüstem Han olağanüstü ve yiğit bir kahramandır fakat böyle bir kahramanın gücüne güç katıp zorlu yolları kolay eden de yine ona layık olan atıdır. Kahramanı galibiyete götüren vasıta atıdır. Büyük bir gücü yine büyük bir güç taşıyabilir. Rüstem Han'ın atı "Sağrısı kocaman olmuş, yelesi kulağını aşmış, uçacak bir kuş gibi, gözleri terkeş" şekilde anlatılır (Fedakâr, 2016, s. 85). Bu güçlü ve heybetli at yıllarca yer altından çıkmamış olan Rüsteme güç ve cesaret verir, ayağını yerden kesip Rüstem'i göklere çıkarır.

Rüstem Han destanında da Rüstem ile aynı gün doğan atı tüm zorlu mücadelelerinde ve yolculuklarında onun yanında olan onu kötülükler karşısında güçlendiren konumdadır. Destanda ön plana çıkan at motifi, kahraman ile atın kader

ortağı olmasıdır. Aynı gün doğması, Rüstem'in ata ihtiyacı olduğunda hazır bir şekilde bulunması onun kaderinde yazıldığı bir göstergesidir. Eğer bir kahramanın atı onun kaderi olmasaydı bu atlardan herhangi bir at gibi bahsedilirdi.

Rüstem Han destanında da kahramanın tüm yolculuğunda yanında olan ve zor durumlarda bile sahibini yalnız bırakmayan bir atı vardır. Rüstem güçlü ve hünerli bir kahramandır fakat bir ejderha ile savaşacak gücü ve imkânı altındaki attan almıştır. Rüstem Han destanında at kahraman kadar ön planda değildir ama kahramanın her zor durumunda yanındadır ve tek başına üstesinden gelemeyeceği şeyleri atı sayesinde yapmıştır. Rüstem genel olarak yolculuğunu yalnız yapmıştır. Yanında kırk yiğit ya da ona yardım edebilecek bir kişi yoktur. Rüstem Han'ın yolcuğu destanda şu şekilde anlatılmıştır:

“Rüstem arkada yol aldı,
Bindiği at çok iyiydi
Gittiği yoldan ayrılmadı,
Uzun yolda yorulmadı,
Yiğit Rüstem vazgeçmedi,
Yol gözünde büyümedi” (Fedakâr, 2016, s. 89).

Can yoldaşı, yol arkadaşı ve kahramanın ilk aşkıdır. İncelediğimiz destanlarda da at ile kahramanlar arasında birçok özellik görülmektedir. Rüstem Han destanında Rüstem'in atı: “Sağrısı kocaman olmuş, yelesi kulağını aşmış, uçacak kuş gibi, gözleri terkeş” sözleriyle anlatılır (Fedakâr, 2016, s. 85). Bu atın gücü, heybeti ve gösterişi Rüstem'i temsil eder. Oğlunu yıllar sonra gören Sultan han, “Aktaş'tan ayrılışımızın üzerinden çok vakit geçti. O zamanlar memleketimizde böyle bir yiğit yoktu” der (Fedakâr, 2016 s. 89). Bu sözler Rüstem'in bugüne kadar görülmemiş güç ve heybete sahip olduğunu gösteriyor. Böylesine yiğit bir kahramanın da olağanüstü özellikteki atı olması ikisi arasındaki benzerliklerden bir tanesidir.

2.3. Huşkeldi ve Belagerdan Destanı

Huşkeldi ve Belagerdan dillere destan olan kahramanımız Göroglı'nın ve onun iki evlatlığı olan Hasanhan ve Avazhan'ın maceralarını anlatır. Destan iki bölümden oluşur “Huşkeldi” “Belagerdan”. Töre Mirzayev ve Cabbar İşankul'un hazırladığı

destanı Türkiye Türkçesine Rıdvan Öztürk aktarmıştır. İlk olarak Huşkeldi destanı anlatılmıştır, ardından da Belagerdan.

2.3.1. Huşkeldi Destanı Özeti

Zamanında siyasetinden çok korkulan Göroğlı Bey vardı Göroğlı Bey'in ünü çok uzak yerlere yayılmıştı. Göroğlı Bey'in hiç çocuğu yoktu ama kendi çocuğu gibi kabullendiği kendi çocuğu gibi alıp büyüttüğü iki tane oğlu vardı. Göroğlı, Avazhan ve Hasanhan'ı kendi çocuğu gibi büyütmüş. İkisi de çok güzel çocuklar olmuştu. Yetenekli ve güçlü bu delikanlıların Ahmet Serdar isminde bir içkici dayıları vardı. Ahmet Serdar, Hasanhan'ı severdi fakat Avazhan ile arası hiç iyi gitmezdi. Bir gün bir sofrada yiğitler toplanıp şarap içerken Göroğlı Bey de yokken Ahmet Serdar, Avazhan'a laf atar. Onun hiçbir işi başaramayacağını, hiçbir yiğitlik yapmadığını sadece beylik unvanıyla burada oturduklarını söyler. Bu laflar Avazhan'ın çok zoruna gider ve ona yiğitliğini göstermek ister. Avazhan, babasından kırk yiğit ve Kırat'ını ister. Sefere çıkıp yiğitliğini göstermek ister. Göroğlı Bey atını oğullarından daha değerli görürdü daha sevgili görürdü bu yüzden Avazhan'ın atını istemesi Göroğlı Bey'in hoşuna gitmez ve Avazhan'a atı vermemek için türlü sebepler sayar. Avazhan, babasının bu sözleri Kırat için söylediğini anlar ve ona cevap olarak mert sözünden dönmez deyip o razı olsa da olmasa da gideceğini söyler. Göroğlı Bey oğlunun bu kararlılığını gördükten sonra hem Kırat'ı hem de rızasını verir. Sefer için at hazırlıkları yaptırır. Göroğlı Bey'in Sakibülbül adında yaşça büyük yoldaşı vardır. Sakibülbül bu seferde Avazhan'a eşlik edecek kişidir. Göroğlı Bey, oğlu hususunda Sakibülbül'ü uyarır. Avazhan'ın çetin bir çocuk olduğunu ona söyler. Göroğlı Bey'in gönlü kendisinden başka hiç kimsenin onun atına binmesine razı olmasa da kabul eder. Sakibülbül Avazhan'ı gitmemesi için ikna etmeye çalıştıysa da Sakibülbül, Avazhan'a laf anlatamayacağını anlayıp Gırkök atı eyerlemeye başlar.

Saki Baba, Gırat'ı öyle güzel hazırlar ki onun bu görüntüsü Avazhan'ın gönlüne gayret verir. Avazhan, halktan hayır duası alıp nara atar. Avazhan'ın gür sesi babasının oturduğu yerde irkilmesine sebep olur. Atını vermeye gönlü olmayan Göroğlı yerinden kalkıp oğlunun yanına varır. Avazhan, babasının bu halini görünce herkesin içinde atı geri vermeyi teklif eder. Göroğlı, oğlunun bu sözlerinden mahcup olur fakat oğluna onu görmek için geldiğini söyleyip herkesin gözünde oğlundan atını esirgeyen bir baba gibi görünmek istemez. Göroğlı, oğlu Avazhan'ı Haldarhan adlı yiğidine ve dayısı Ahmet

Serdar'a emanet eder ve ona rehber olmasını ister. Avazhan ve yiğitleri uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra Gülşenbağ isimli bir yere gelirler. Gülşenbağ'ın adını Göroğlı Bey vermiş idi. Buranın en zengini eskiden Çambil'de yaşayan ama sürüleri sığmayınca buraya taşınan Erali Bey idi. Erali Bey'in Sedane ve Aydane isimli iki kızı vardı. Bu iki kız her sabah olduğu gibi bostanda gül dererken Aydane Gırat'ın ayak seslerini duyup merakla bakar. Avazhan'ın Gırkök atın üzerindeki sağlam ve heybetli duruşu Gırat'ın oynayışı Aydane'yi etkiler. Aydane Avazhan'a âşık olduğunu ablasına söyler fakat ablası kardeşini kınayarak hiç tanımadığı birine bu kadar kısa sürede nasıl âşık olduğunu sorar. Sedane, duvarın üzerinden Avazhan'a bakan kardeşinin yanına varınca kardeşine hak verir. Avazhan, herkesin dikkatini çekmiştir. Sedane ve Aydane, duvarı aşip Avazhan'a seslenir ama Avazhan kafasını bile çevirmez. Çünkü onun kalbinde bir tek arzu vardır. Avazhan, sefere devam edip Ösmet ve Karakartal adlı yerlere varır. Buralarda sayısız semiz hayvan görür. Hunhar Şah'a ait olan bu mallardan alıp Çambil iline götürmek ister fakat Göroğlı'nın her yere yayılan namı bu insanların tedbir almasını sağlamıştır. Avazhan ve 40 yiğidini on bin asker karşılar. Avazhan'ın beklediği an gelmiştir ve yiğitlerini yüreklendirecek sözlerle on bin askere meydan okurlar. On bin asker kırk yiğidin elinde darmaduman olur. Kalan kişiler de korkutulup geri püskürtülür. Avazhan, Hunhar Şah'ın mallarına el koyup topraklarına konmak ister fakat Haldarhan, ona babasının sözlerini hatırlatır. Göroğlı oğluna, Şorbulak denilen bu yerin yaman bir yer olduğunu, düşmanı görmeden Gırat'a kamçı vurmaması gerektiğini söylemişti. Avazhan, babasının sözlerini hatırlayıp vah çekse de iş işten geçmiştir. Dayısı Ahmet Serdar, Avazhan'ın kötülüğünü istediğinden onu uyarmaz ama Avazhan yine de dayısının sözlerine kanar. Ahmet Serdar ganimetleri almak istediği için Avazhan'ı oyuna getirip şarap içirir. Onun uyanmaması için kulaklarından ve burnundan şarap döker.

Ahmet Serdar, Gırat'ın nasıl bir at olduğunu biliyordu. Çambil'e varmadan kimseye ganimetlere dokundurtmazdı. Bu yüzden Gırat'a da şarap verir. Avazhan ve Gırat kaskatı kesilip kendinden geçer. Şorbulak'ın zengilerinden kurtulanlar Hunhar Şah'a gidip her şeyi anlatır. Hunhar Şah, veziri olan Danişmed Kel'e emir verir ve büyük bir ordu toplatır. Danişmend Kel önderliğinde yol alınır ve Karakartal'a vardıklarında yağmalanmış bir yer bulurlar. Danişmend Kel esirleri kurtarır ve Padişah'ın yanına boş dönmek istemez. Düşmanın Şorbulak'ta olduğunu tahmin ederek oraya giderler. Ahmet Serdar, yiğitlerden habersiz gözcülük yaparken Hunhar Şah'ın büyük ordusunun onlara

doğru geldiğini görür. Atına binip kaçmak ister ve onunla birlikte 30 yiğit de kaçar. Haldarhan, Ahmet Serdar'a kötü sözler etse de fayda etmez. Avazhan ve Gırkök at hala baygındır. Haldarhan emanetine sahip çıkar Avazhan'ı orada yalnız bırakmaz. Kalan 10 yiğit de canını ortaya koyarak orada kalır. Haldarhan ve 10 yiğit düşmana karşı gelirken Danişmend Kel'in adamları Avazhan ve Gırat'ı esir alır. Haldarhan bunu görünce daha gayretli savaşır fakat düşmanın tüfeği onun cesaretini de gücünü de kırar. Haldarhan vurulur ve arkadaşları tarafından oradan uzaklaştırılır. Haldarhan'ın yarası gittikçe kötüleşir bunu gören yiğitler en iyisi Çambil'e dönmektir diye düşünüp yola çıkarlar. Yolda Ahmet Serdar ve 30 yiğitle karşılaşıp hep beraber Çambil'e varırlar. Göroğlı Bey, gözleri yolda oğlunu beklerken oğlunu göremez. Göroğlı, kırk yiğide sitem eder ve oğlunu sorar. Haldarhan her şeyi bir bir anlatır. Göroğlı'nı düşünce sarar. Oğlunu kurtarmak için yola çıkmak ister fakat yurdunu ve halkını düşünür. Yine de evlat sevgisi her şeyden ağır basar. Hazırlık yapmaya başlar. Yanına, ocukluk zamanında ermişler tarafından ona verilen telek ile külahı alır. Yurdunu güvendiği eşi büyük hanımı ile Haldarhan'a emanet eder. Göroğlı bir başına gider. 20 günde Hunhar şah'ınlkesine varır. Orada bir adam ile göz teması kurunca adamlyorum diye bağırmaya başlar. Herkesin bildiği bir gerçek vardır. Göroğlı her kime kahır ile bakarsa o kişilr. Bu adam Göroğlı geldi diye bağırmaya başlayınca askerler gelir ve Göroğlı'nı sorgular. Göroğlı bir ihtiyar kılığında olduğu için onları inandırması zor olmaz. Göroğlı kendini "Huşkeldi" adlı bir molla olarak tanıtır. Herkes onun yaşlı bir molla olduğunu tasdik eder. Göroğlı yaşlı molla kılığında sarayın bahçesinde dolanırken kimsenin dikkatini ekmez. Hunhar şah'ın cadısı vardır en küçüğünün adı Kırlandı mestandır. Bu yaşlı cadı Göroğlı'yı tanır ve tehdit eder. Ensesinden tuttuğu gibi padişaha götürür. Hunhar şah'a bu yaşlı ihtiyarın Göroğlı olduğunu söylese de inandıramaz. Göroğlı, seksen yaşlarında zayıf ve kısa bir ihtiyar kılığına telek sayesinde girmiştir. Ermişler tarafından ona verilen ak teleği yüzüne sürse ihtiyar, kara teleği yüzüne sürse genç oluyordu. İhtiyar cadı bunların hepsini bildiğinden söylediklerinde diretir. Padişah, cadının yalan söyleyip söylemediğini anlamak için ihtiyarı darağacına astırmak ister fakat Göroğlı yargısız infaz olduğunu söyleyip adalet sorar. Hunhar şah, bununzerine ortanca cadıyı çağırır ve ona sorar. Ortanca cadı Göroğlı'yı tanıyamaz ve Kırlandı mestanı yalancı çıkarır. Hunhar şah, en sonunda en büyük cadıyı çağırır. İşte o zaman Göroğlı'nın neşesi kaçar çünkü büyük cadı Göroğlı'yı yansa küllerinden tanırmış. Yine de Göroğlı'nın birmide vardır. Aynı zamanda otacı olan bu cadı bir gün dağlarda bitki toplarken bir ejderha ile

karşılaşır ve onu Göroğlı kurtarır. Belki aklına gelir de beni ele vermez diye düşünen Göroğlı'nın düşündüğü gibi olur. Büyük cadı onu ele vermez ve yemek için ovaya davet eder. Göroğlı'nın aklında bir plan vardır. Teklifi reddederek kırkları istediğini söyler. Kızılcı mağarasında kırklara karışacakken istenmediğini onun yerine iki adil padişahın yanında huzurlu yaşayacağını söylendiğini anlatır. Bu iki padişahın Göroğlı ve Hunhar Şah olduğunu söyler. Huşkeldi molla kılığındaki Göroğlı, Çambile gidip Göroğlı'nın yanına vardığını fakat onun atına seyislik yaptırılıp canını zor kurtardığını anlatır. Şimdi de Hunhar Şah'ın yurdunda aynı muameleye maruz kaldığını söyleyen Huşkeldi molla Kızılcı mağarasına gitmek için kapıya yönelir. Hunhar Şah hemen onu durdurur. Huşkeldi mollanın Gırat'a seyislik yaptığını öğrenen Şah, ondan Gırat'ı onlara alıştırmasını yem verecek hale getirmesini ister. Atını güzelce tarif eder. Göroğlı'nın bu sözleri söylemesindeki amaç Huşkeldi molla kılığında Gırat'a seyis olmaktır. Göroğlı'nın istediği olur, seyishaneye giderler ve yüreği cız eder. Gırkök atın her yeri zincirlenmiş rengi görünmez hale gelmiş ve gözünden yaşlar akmaktadır. Göroğlı, atına methiyeler dizer. Göroğlı'nın bu sözleri Gırat'ı canlandırır. Gırat'ın Öyle bir kişneyişi ve ayak direyişi deprem etkisi yaratmıştır. Gırkök at sahibine kavuşur. Göroğlı, Hunhar Şah'tan 20 batman arpa ister, kendisi için de her gün bir koyun kesilip çorba yapılmasını ister. Yirmi günün sonunda Gırat eskisi gibi gücüne kavuşur. Göroğlı ata binip meydana çıkar. Atı gören herkes hayranlıkla izler. Hunhar şah, atın bu halini görünce, Göroğlı'ya ne isterse vereceğini söyler. Fakat Göroğlı ata binip Çambil'e gitmek ister ve Göroğlı'ya atının üzerinde görünüp intikam almak istediğini söyler. Hunhar Şah Göroğlı'nın sözlerine gülüp izin verir. Göroğlı atın koşumlarını da alıp gider ama ertesi gün yine gelir. Hunhar şah şaşkınlıkla neden geri geldiğini sorar, Göroğlı, Gıratın onları anladığını Göroğlı'nın özel kılıcı olmadan gitmediğini söyler. Bunun üzerine Hunhar şah o kılıcın da onun elinde olduğunu söyleyip kılıcı da verir. Göroğlı şimdi Avaz oğlunu nasıl kurtaracağını düşünmeye başlar. Göroğlı, Gırat'ı seyislere alıştırmak için Hunhar Şah'tan bir şey ister. Herkesi bir araya toplayıp Gırat'ın hünerlerini herkese göstermek için bir gösteri yapmak ister. Hunhar Şah her yere haber salar ve büyük bir yer aydınlatır binlerce insana haber verilir, herkes merakla o günü bekler.

Göroğlı beyin aklında tek bir şey vardır o da oğlu Avazhan'ı kurtarmaktır. Gırat, normal bir at değildir. Göroğlı'nın söylediği sözlerde; Azizlerin sohbetini gören peygamberlerden de alan, kırklardan teveccüh alan periler ile yoldaş olan bir attır. Bu at Göroğlı'nın kabul olmuş dileğidir. Can dostu, cenk arkadaşısıdır. Gücünün kuvvetinin

dayanağıdır. Göroğlı çaresiz düşünürken yardım istediği tek canlıdır. Huşkeldi ağa sokakları dolduran kalabalığın ortasında Gırat ile gösteri yapmak için gider. Herkes Gırat'ın hünerlerini görmek ister ama Göroğlı, Gırat'ın Avaz isimli yiğide meftun olduğunu, o olursa oynayacağını söyler. Bunun üzerine Hunhar şah, Avazhan'ın zindandan getirilmesini emreder. Avaz Gırat'ın üstünde babasını görünce şaşırır. Göroğlı, Avazı ardına alıp Gırat'ı oynatır. Göroğlı, Gırat'ın oynaması için güzel sözler söyler. Göroğlı, Gırat ile insanları adeta büyüler. İnsanlar Gırat'ı seyrederken ne olduğunu bilemezler. Gırat döndükçe herkes kılıçtan geçer. Göroğlı, Gırat ile herkese meydan okur. Gücüne güç gelir, yüreğine cesaret gelir, herkes bu olanları Huskeldi'den bilir. Herkes bir olup Gırat'ı ortaya alır ve kaçmasına engel olmak isterler. Göroğlı, Gırat'a bir kamçı vurur. Gırat, Hunhar Şah'ın yanına varır. Gırat'ın üstün özellikleri Göroğlı'nın elinde ortaya çıkıyor. Göroğlı Gırat'ına güvenip binlerce adama meydan okuyor. Göroğlu ve Hunharşah vuruşur. Kan gövdeyi götürür. Göroğlu kimi görse kılıçtan geçirir, sağ kalanlar da korkudan kaçar. Hunharşah, Göroğlı'nın yiğitliğini kabul eder. Göroğlı, atına bir kamçı vurur ve Gırat gizli kanadını açıp gider. Göroğlı Çambil'de toy ilan eder. Oğlu Avazhan'ı da varisi olarak gösterir.

2.3.2. Huşkeldi Destanında Geçen At Motifleri

Heşkeldi destanı, Avazhan'ın yiğitliğini kanıtlamak için bir sefere çıkması ile başlar. Bu yolculukta Gırat, Avazhan'ın en büyük gücü olmuştur. Avazhan bu zorlu yolculuk için babasından Gırat'ı istemiştir çünkü yiğitlik göstermek için olağanüstü özelliklere sahip bir at istemektedir. Huşkeldi destanında Köroğlu'nun oğlu olan Avazhan, yiğitliğini kanıtlamak için sefere çıkmak ister ve babasından gözünün nuru Gırat'ı ister.

“Adım Avaz Çambil'e efeyim,
Efelik devrinde devran süreyim.
Bu sefer için baba, ver Gırat'ı,
Hayırdua et sefere gideyim” (Öztürk, 201, s. 27).

Burada Avaz'ın at seçimi Gırat olmuştur. Göroğlı'nın kahramanlıklarının, şanının ve ülkesindeki güç ve kudretin sebebi Gırat'tır. Bu sebeple Avaz ilk seferinde gücünü en iyi şekilde gösterebileceği bir binek tercih etmiştir.

Avazhan bu çıktığı seferde Gırat yanında olduğu müddetçe her şey yolunda gitmiştir fakat ne zaman ki Gırat'tan uzak kalmıştır belaya saplanıp kalmıştır. Atlar kahramanın zor durumlarında ne yapıp edip onu kurtarırlar bu sebeple Gırat'ın Avazhan'a ulaşmaması için ikisini de uzak yerlere hapsedmişlerdir. Avazhan ve kırk yiğidin atları ile yolculuğu destanda coşku ile anlatılmıştır:

“Deh deyince Arap atlar,
Geyik gibi olup tirkildeyip,
Yol başçısı Bal Avaz,
Aç yırtıcı gibi çırkıldayıp,
Zırh kalkan güneşte,
Gidedurur parıldayıp.
Kamçı vursa Arap atlar,
Geyik gibi olup sıçrar.
Kurulayıp böğrünü
Dağlar başını gözler.
At varıp horküldeyip,
Atılan ok gibi vızıldayıp,
At boyunu tan rüzgarı
Güzel zurna gibi zırıldayıp
At salar eğilip,
At yelesine gömülüp
Şip şip kamçı vurdu,
Kar yağmur gibi dökülüp.

...

Ata kamçı çalar,
Atın canını alır,
Susuz yolda Arap atlar,
Yel gibi olup gelir.

...

Yolda koşturmayla tan attı,
Uzak yolda gün battı,
Oynattı Gırat'ı

Bayır gelse göğüsletip,
İniş gelse bekletti.
Su arkı gelse hoplattı,
Şelale gelse şıırdattı” (Öztürk, 2011, s. 59-65).

Huşkeldi ve Belagerdan destanında at ile kahraman arasındaki güçlü bağ kendini daha da çok göstermektedir. Köroğlu oğlu Avazhan’ı kurtarmak için gittiği Hunhar Şah’ın ülkesinde, oğlunu kurtarmak için önce Gırat’ı kurtarması gerektiği anlar. İşte Gırat’ı kurtarmak için bir plan yapar ve Gırat’ın seyisi olmak ister. Göroğlu’nun istediği olur, seyishaneye giderler ve yüreği cız eder. Gırkök atın her yeri zincirlenmiş rengi görünmez hale gelmiş ve gözünden yaşlar akar. Göroğlu aynı bir sevgiliye seslenir gibi atına seslenir:

“Esselamünaleyküm, hayvan Gırkök at,
Var mısın sağlam, ey canavar yoldaş?
Vefakârım, cancağızım, Gırat’ım,
Üstünde sağlam mı Avaz gibi cellat?

Sensin evvel ahir muradım,
Savaş meydanında benim kanadım,
Canavarım, sağ mısın, aman mısın?
Dünyada muradım, canavar Gırat’ım.

Canavar Gırkök at gördüm seni,
Arayıp bulamayayım yolda izini,
Hem evladım, hem muradım, Gırat’ım.
Aman mı sorarım aslan Avaz’ımı?

Gırkök’üm, hayvanım, atım, ağlar mısın?
Vefakârım, beni yolumu bekler misin?
Hem atımsın, hem kanadım, evladım,
Sağ esen canavarım var mısın?

...

Gırkök atım, zahirde sensin devletim,
Gaza günü hem atım hem kanadım,
Makbul günde dile dile derken

Azizlerden dilediğim evladım.

At değilsin canavarım, oğlumsun,

Çambil'imsin vilayetim, elimsin,

Sağ salim gördüm seni canavar,

Muradımsın, gönül açan gönlümsün” (Öztürk, 2011, s. 239-241).

Şükrü Elçin, Köroğlu destanlarının farklı rivayetlerinde atına, “sırdaşım, başdaşım, yaman gün yoldaşım gır at” dediğine işaret etmiştir (Elçin, 1997, s. 526)

Gırat'ın yürüyüşü diğer atlar gibi değildir. Bir kahraman için atının yürüyüş şekli ve sırtında rahat etmesi çok önemlidir. “Gırkök atın sakince giden yorga yürüyüşü var idi. Çok hoş, üstündeki adama hiç rahatsızlık olmazdı, çok sakın yorgalayıp giderdi” (Öztürk, 2011, s. 75).

Gırkök atın sahibine olan sadakati ve güvenilirliği kendi içlerindeki düşmana bile fırsat vermemiştir. Seferde elde edilen ganimetleri Göroğlı görene kadar kimseye el sürdürmezmiş. “Göroğlı'nın atı Gırkök izin verir mi; Gırkök bütün ganimet Çambil'e varıp, Göroğlı görünceye kadar bir iğne aldırılmazmış” (Öztürk, 2011, s. 129).

Gırat'ın şanı ve tanınmışlığı en az Göroğlı kadar vardır. Hunhar Şah'ın cadılarından birisinin Gırat için söylediği sözler Gırat'ın değerini ve özelliklerine işaret etmektedir.

“Uçan kuştan eksigi yok Gırkök gibi atı,

Koşsa var onun şahbaz kanadı,

Yeryüzünde Köyikaf'ta sıfatı,

Hiçbir şeyden çekinmez, korkmaz Gırat'ı” (Öztürk, 2011, s. 225).

Gırat'ın sahibinden başkasını yanına yaklaştırmadığını ve kimin eline geçerse geçsin ona bakmakla görevli olan seyisleri öldürdüğünü görmekteyiz. Gırat'ı seyis kılığındaki Göroğlı şu şekilde tarif eder (Öztürk, 2011, s. 237):

Sıfatı başka ata hiç denk gelmez. Tam yılkı olur, Göroğlı'nın atı gibi yılkı dört ayaklıda asla gelmez. Yılkı çok bu at asla ata benzemez. Eğer çevirip ortaya alsanız, uçar. Göroğlı nasıl farklı der idim, bazen söyler idim: Bütün sır bu atta, bunu Göroğlı bilir. Göroğlı, sevincini de kederini de Gırat ile paylaşır. Özellikle mutlu olduğu zamanlar ona methiyeler dizerdi.

“Bir yaşında kırkların verdiği Gırat’ım,
Devletsiz devlet olmuş Arap atısın.
Sana binince gaza olur niyetim,
Evlatsız evlat olmuş Arap atısın.

...

Deh deyince uçan kuş gibi yol almış,
Vuruş günü kaplan gibi olup ses vermiş,
Azizler sohbetini görmüş Arap atısın.
Sensin benim gönül hoşum, muradım,
Vuruş gününde de atım, kanadım,
Haysiyetli, kırkların verdiği Gırat’ım,
Dileğim, maksadım olmuş Arap atısın.” (Öztürk, 2011, s. 255-257).

Huşkeldi destanında geçen atların bir diğer önemli özelliği olan akıllı olmaları da vurgulanmıştır.

“Gırkök öyle zeki attı, ne söylense anlardı, bilir idi. Göroğlı onu tercüman etmişti. Bir adamın gönlünden ne geçerse anlardı” (Öztürk, 2011, s. 261). Gırkök at sıradan bir at değildir. Akıllı ve sahibinin dilinden anlayan bir attır. Gırkök atın olağanüstü hissiyatı kahramanı çoğu kez tehlikeden kurtarmıştır. Gırat, Göroğlı’nın niyetini anlayıp Avaz’ı kurtarmak için türlü oyunlar oynayarak insanların dikkatini dağıtmıştır. Göroğlı bu beyitleri söyledikçe Gırat oyun yaparak insanları adeta büyülemiştir.

“At olur yiğit kanadı,
Er yiğidin at muradı,
Oyna Göroğlı’nın atı,
Aslı Türkmen yoldaşı.
Sensin atların sultanı
Sensin Göroğlı’nın canı,
Seyrine mertler yığılmış,
Gırkök isen oyna haydi.
Ünün Dağıstan’a gitmiş,
Uç deyince kuşu geçmiş,
Darbesi düşmanı ağlatmış” (Öztürk, 2011, s. 263)

Göroğlı, Gırat'ı hayal edilen sevgiliden bile üstün görmüştür. Gırat, Göroğlı'nın gerçekleşmiş olan tek dileği olmuştur.

“Göroğlı'nın gerçek malısın,
Güzel kızdan üstün hayalısın,
Göroğlı'nın nazarına,
Değmiş güzellik sahibisin” (Öztürk, 2011, s. 265).

Göroğlı, oğlu Avaz'ı arkasına alıp kurtarmak istediğinde etrafını padişahın askerleri sarar. Göroğlı, bu askerlerden Gırat'ın uçabilme özelliği sayesinde kurtulur (Öztürk, 2011, s. 279).

O zaman Göroğlı Bey atın dizginini toplayıp, Gır'ın yanına bir kamçı vurup, Gırkök ağzını açıp, kanatlı kuş gibi uçup, uzanıp, Hunhar Şah'ın yanına varıp kaldı.

Gırat ile ilgili söylenen şeyler sıradan bir atta olan özellikler değildir. Gırat'ın insanlardan bile daha akıllı olduğunu üstündeki kişinin hedefini kendi amacı bildiğini görmekteyiz. Gırat gibi hayvan değil, dost hatta kardeş bulmak bile zordur. Köroğlu'nun evliyalardan neden at dilediği bu destanları okudukça daha iyi anlaşılmaktadır.

2.3.3. Belagerdan Destanı Özeti

Göroğlı'nın üvey iki oğlundan biri olan Hasanhan Erzurum'dan “Dallıay” adında bir kız getirir. Göroğlı bu kızı Hasanhan ile hemen evlendirmek istemez. Göroğlı'nın hanımları olan Yunus Peri ile Miskal Peri'nin çocuğu yoktur. Bu yüzden Göroğlı'nın Dallıay'ı üstlerine kuma olarak getireceğini düşünürler. Yunus Peri ile Miskal Peri, Göroğlı bu kızı almadan kendi memleketleri olan İrembağı'na dönmeye karar verirler. Bu iki kadın giderken Göroğlı'nın can yoldaşı olan Gırat'ı da götürmeye karar verirler çünkü Göroğlı'nın Gırat ile kendilerine yetişmesini istemezler. Göroğlı'nın iki hanımı Gıratın seyisi olan Gacdumhan'ı evlendirme vaadi ile kandırırlar. Ağa Yunus ve Miskan Peri Gacdumhan'ı Gırat'a bindirip İrem bağı'nda buluşmak üzere anlaşırırlar. Kendileri güvercin donuna (kılık değiştirme) girerek gideceklerini söylerler. Ağa Yunus Avaz'ı oğlu gibi sevdiği için gitmeden önce güvercin kılığında onu görmeye gider ve bir kaç söz söyler. Daha sonra Gacdumhan'a yetişip dizginini alırırlar. Avaz, Ağa Yunus'un sözlerine işitir ve sabaha karşı onu ziyarete gider fakat odasında bulamaz. Dürbünü eline alıp bakınca Bela Dağı'nın eteklerinde Gacdumhan'ı Gırat'ın üzerinde iki periyi de

arkasında görüp babasına haber verir. Göroğlı dürbün ile bakınca dünyası başına yıkılır, “Şimdi kaybolmuş tacım devletim” der. (Öztürk, 2011, s. 321) Tevekkel mağarası denilen yere gidip ah eder. Farklı yerlerden büyükler gelip istişare ederler.

Göroğlı, düşmanlarının Gırat’ın gittiğini bilse hemen saldırıya geçeceğini biliyordu. Avaz babasını ve devletini yalnız bırakmak istemez ve Gırat’ın peşinden gitmek için izin ister. Göroğlı, Gırat olmadığı için Avazhan’ın gitmesine razı olmaz çünkü Gırat altı aylık yolu on günde varabilir. Avaz kararlıydı, kalender kılığına girip babasına gittiğini kimseye söylememesini tembihleyerek yola çıkar. Avaz, yiğitlerin âdeti olduğu gibi 40 gün 40 gece yürüyüp gider. Bela Dağı’nı görünce orada dinlenip yemek yemek ister. Yemekten önce yolu hesaplar ve ümitsizlik içine düşer. Geldiği yol çok meşakkatli ve ıssız değildir fakat devam edeceği yol tam tersidir. Kum tepelerinden başka bir şey yoktur. Avaz bunları düşünürken dağlardan şakırdarak aşağı doğru hızla büyük bir canavar gelir. Avaz bu bela karşısında tir tir titrer. Bela canavarı Avaz’ı yemek ister. Avaz eski bir atasözü olan “Yatıp kalacağına atıp kal.” sözünü uygular ve Belaya bir korkutma (eski bir kazak geleneği) söyler. Bela Avaz’dan korkar. Avaz Bela’ya meydan okur. İki de birbirlerine hünerlerini gösterirler. Bela, Avaz’ı Belagerdan zanneder ve Bela, Avaz’dan korkup ona hizmet etmek ve kendi ülkesine götürmek ister. Avazhan Bela’dan kendisini İrembağı’na götürmesini ister. Bela, Avaz’ı İrembağı’na giden üç yol ağzına bırakır. Bela Avazhan’a yolları anlatır ve korku ile kaçıp gider. Avazhan İrembağı istikametinde ilerlerken bir harabeden inleme sesi duyar ve gider bakar. Bu ses iki analığını alıp giden Gacdumhan’a aittir. Avazhan’ın ona ilk sorduğu şey Gırat olur. Gacdumhan, Gırat’tan haber vereceğine kendisini affedip Çambil’e götürmesini ister fakat Avaz ona merhamet etmeden yoluna devam eder. İrembağı istikametinde kızıl bir kule görür ve bu kuleden gelen homurtu Avaz’ı meraklandırır. Yaratık olarak düşündüğü şey yaşlı bir ihtiyar çıkar. Avaz kendini Kâbe’yi arayan kalenderi olarak tanıtsa da yaşlı nine Avaz’ı tanıdığını ima eder, yaşlı kadın Avazhan’a onu doğurtan ninesi olduğu söyleyince Avaz da babasının anlattıklarından ninesini hatırlar. Yaşlı nine Avaz’ı kızıl kuleye getirip Gırat’ı nasıl alacağını anlatır. Avaz’ın tek bir çaresi vardır, O da cuma günü İrembağı’ndaki cam havuzda yıkanan güzel kızlardan “Akkızı” oradan çıkarıp yardım istemesidir. Yaşlı nine ve Avaz kızıl kuleye girerler, Avaz 7 kaynayan yağ kazanı ile karşılaşır. Kurtlar, kuşlar kendiliğinden gelip pişer. Ninenin içine kötülük düşer ve Avaz’ı yemek ister. Avaz’a bir oyun oynar fakat Avaz ihtiyarın oyununa gelmez ve ihtiyar kadını kaynayan kazanın içine iter. Avaz yaşlı

kadının kaynayan kazanın içinde güldüğünü görünce onun ölmeyeceğini anlayıp kazandan çıkararak öldürür. Avaz annesinin Peri soylu olduğunu düşünüp yayan gitmek yerine mağarayı kazarak ilerler. Avaz gece gündüz kazar ve cam havuza ulaşır. Ağa Yunus, peri kızları cam havuza girmemeleri için uyarır çünkü burnuna insan kokusu geldiğini söyler. Kızlar Yunus Peri'nin sözüne aldırış etmezler ve havuza girerler. Avaz ihtiyarın söylediklerini uygulamak için harekete geçer ve cam havuzu balta ile vurup bütün kızları aşağı düşürür. Düşmeyen bir tek Akkız kalır. Avaz Akkız'ı çekip çıkarır ve mağaranın içine getirir. Akkız ile Avaz birbirine kendisini tanıtır. Avazhan, Çambil'de birlikte devran sürmeleri karşılığında Akkız'dan Gırat'ı getirmesi için yardım ister. Akkız bu teklifi kabul eder ve diğer peri kızların yanına gidip olayı anlatır. Kızlar Akkız'a inanmaz bunun üzerine Akkız Avaz'ı kolundan çekip getirir. Ağa Yunus, Avaz'ı görünce sinirlenir ve zindana attırır. Akkız, Ağa Yunusla konuşup Avaz ile bir kere görüşmesini ister. Bunun üzerine Yunus peri Avaz'ı getirtir ve oğlu ile konuşur. Ağa Yunus Avaz ile konuştuğundan sonra kötü hisseder ve oğlunun gönlünü almak için ona Gıratı geri verir. Gırat getirilip Avaz'ı görünce "Uçacak kuş gibi kulakları kamış gibi gözleri fincan gibi yıldızı gözleyip yüz türlü işve ile oynayıverdi." (Öztürk, 2011 s. 409) Ağa Yunus, Avazhan'a Gırat'ı ve pusatını geri verir. Avaz, Yunus peri ile konuşur ve ona babasının öldüğü söyler. Yunus peri bunun üzerine başka şehirlerden tanıdıklarına haber verip Çambil'e kalabalık gitmek ister. Ağa Yunus Avaz'ı Zenger şehrine Arzıgül isimli birini almaya gönderir. Avaz ve Gırat yolda ilerlerken Gırat endişelenir ve Avaz ile birlikte şaha kalkıp havalanır. Bu endişenin sebebi ise yıllar önce Göroğlı, Tohtamış adlı bir pehlivan ile güreşirken Gırat, Göroğlı'ya yardım etmek için bu adamın gözüne tepip kör etmiştir. Öcünü alacağı günü bekleyen Tohtamış, Gırat'ın geldiğini hissedip değneğini alıp gökyüzüne fırlatmıştır.

Bu belayı ucuz atlatan Avazhan ve Gırat bir kalabalık görürler ve bu kalabalığın Zenger şehrinin pazarı olduğunu öğrenirler. Avazhan pazara varınca altındaki at herkesin dikkatini çeker çünkü Gırat'a evelden aşinadırlar. Avaz kimseye güvenmediği için kim olduğunu gizler ama bir kadın onu çok iyi tanır ve alıp evinde misafir eder. Avaz gerçekleri anlatınca anasının kötülük etmek için onu Arzıgül'e gönderdiğini öğrenir. Avaz bunun doğru olup olmadığını anlamak için babasının kılık değiştiren külâhını giyip yaşlı ihtiyar olur. Heybesine ipek kumaşlar ile doldurup Arzıgül'ün köşkünün önünde satış yapıyor gibi durur. Her gün köşkün önünde kızlara ipek satar fakat bir gün Arzıgül bu durumu normal bulmaz ve Avaz'ı kovdurur. Avaz, Arzıgül'ü

şerli bir kız olarak düşünüp ne yapacağını düşünür. Avazı evinde misafir eden kadın ona yardım etmek için Arzugül'ün köşküne varıp Avazın onu beğenmediğini söyler. Güzeller güzeli Arzugül bu söze dayanamaz ve ertesi gün Avaz ile tanışıp neden beğenmediğini öğrenmek ister. Avaz güzelce giyinir ve Arzigül'ü etkiler. Arzigül'ün yardımcı kızları meclis kurar ve şarap getirirler. Arzigül hem şaraptan hemde Avaz'ın aşkından sarhoş olup Avaz ile İrembağı'na gitmeyi kabul eder. Arzigül ve Avaz İrembağı'na varıp dinlenirler. Diğer şehirlerden beklenen kişiler de gelir ve Çambil'e doğru yola çıkmak için hazırlanırlar. Avaz Gırat'ı hazırlar. Gırat "Çambile gideceğini anladı dört buçuk kazkanadını yayıp orada uçmaya hazırlandı." (Öztürk, 2011, s. 469) Çambil'e 43 peri ile giderler. Avaz Çambil'e yaklaşınca önden gidip babasının öldüğü yalanını gizlemek ister. Gırat'ı gören Çambil beyleri "Gırat geldi, Çambil abat oldu." (Öztürk, 2011, s. 473) dediler. Avaz ve babası perilere bir oyun oynar ve ölü numarası yapar. Periler Göroğlı'nın başına gelip ağlaşmaya başlayınca Göroğlı uyanır ve perileri ondan af dileycek duruma getir. Çambil'de ziyafet verilir. Göroğlı iki oğlunu da evlendirir.

2.3.4. Belagerdan Destanında Geçen At Motifleri

İncelediğimiz destanlar içinde Göroğlı destan koluna ait destanlarda at her zaman ön plandadır. Göroğlı'yı kahraman olarak tanıtan ve onun şanını dört bir yana duyurmasını sağlayan Gıratı'dır. Gırat, Göroğlı'nın yiğitlik ve hünelerinin kaynağıdır. Gırat adeta Göroğlı'nın devletinin, ülkesinin kapılarıdır. Gırat olmazsa Göroğlı'nın ne ili kalır ne devleti. Bu durum "Belagerdan" destanında çok iyi görülmektedir. Göroğlı'nın eşleri tarafından Gırat kaçırılınca Göroğlı:

"Kaydı başımdan tacım, devletim,
Şimdi haddinden fazladır gördüğüm mihnetim,
Ey yiğitler kesin tenden başımı,
Uçurdum başımdan devlet kuşumu
Tam düşkün oldum nereye varayım
Şimdi koca Çamlıbilde sağ yaşayacağıma,
Kendim varıp kara yere gireyim
Gönlümdeki arzum hiç olmadı

Koca amlıbilde yrrlgm kalmadı” (ztrk, 2011, s. 321-323) diye feryat etmiştir.

At, Türk mitolojisinde sezgiyi de sembolize eder. Telev şamanları hasta çocuklarının ruhlarını şu şekilde geri ağırırılar: “lkene geri dn, babana geri dn... annene!” Ruhları geri çağırmak, iyileştirme aşamasında şamanlar için çok önemlidir. Eğer ruh bedene dönmeyi reddederse şaman ölüm diyarına onu geri getirmeye gider. Buryatlar şamanın ruhu arayıp bulması için dua ederler. Alarsk kabilesindeki Buryatlar arasında şaman bir halının üzerine hastayla yan yana oturur. Etrafında bazı objeler de bulunur bunlar arasında ok da vardır. adının dışındaki meydana bir direğin üzerine kırmızı ipek asılır. Bu ipek ile hastanın ruhunun yeniden bedenine gireceğine inanılır, bunun için adının kapısı açık bırakılır. Direğin yanına kır bir at bağlanır. Buryatların inancına göre ruhu önce at görür ve kişnemeye başlar (Gürsoy-Naskali, 1995, s. 93).

Bu durum Belagerdan destanında da geçmektedir. Gırat ve Göroğlı eski zamanda Zenger adlı bir yerde bulunmuş ve Tohtamış isimli bir pehlivanı yenmiştir. Göroğlı bu pehlivanı Gırat sayesinde yenmiştir. Tohtamış isimli bu pehlivan da elinde değneği ile c alacağı günü beklermiş. İşte yıllar sonra Avaz ve Gırat yine Zenger diyarına gelince (ztrk, 2011, s. 419):

“Gırgk endişelendi, aklı şaştı,
Avaz’ın gönlüne öyle gam düştü,
Grn ferasetli beyin Gırat’ını
Avaz’ı kaldırıp havaya uçtu.
Avaz bilmez Gırat bilir kararlı,
Burada Gırat’ın bir düşmanı var.
Avaz bu içine şaşırır
Kim dost kim düşman nereden bilir,
nden gidip gören Gırgk at
Düşmanın durduğu yeri bilir.” der.

Bu dizeler Gırat gibi bir atın yıllar önce Göroğlı ile yaşadığı bir hadiseyi unutmayıp tehlikeyi sezmesini anlatır. Gırgk at hissiyatında yanılmaz ve Tohtamış isimli bu pehlivan yattığı pusudan kalkıp Gırat’a doğru değneğini gönderir.

Belagerdan destanında atların uçabilme özelliğine rastlamaktayız. Belagerdan destanında Göroğlı'nın Gırkök atı bir tehlike sezdiğinde havaya uçmuştur. Bu olay destanda şu şekilde anlatılmaktadır (Öztürk, 2011, s. 419):

“Görün ferasetli beyin Gırat'ını
Avaz'ı kaldırıp havaya uçtu
Gırat oldu bulut ile beraber
Açılmıştı dört buçuk kaz kanadı”

Burada atların uçuş özelliklerini özellikle tehlikeli ve zor durumlarda kullandıklarını görmekteyiz. Gırat yolunda rahvan yürürken durup dururken uçmamış, tehlikeyi hissedip zorda kaldığında gizlenmiş kanatlarını açmıştır.

Avazhan Gırat'ı alıp Çambil'a yaklaştığında Gırat'ın gelişi bir kurtuluşu müjdelemiştir:

“Atın sesini işitti beyler,
Kaleden dışarı çıktı hizmetliler,
Gırat geldi Çambil abat oldu deyip,
Belli Avaz hüner gösterip geldi deyip,
Hepsinin serdarı Göroğlı Bey,
Avaz ile Gırat'ını görüp velinimet,
Beslenen canım mı, tenim mi?
Yüreğimden giden elem dağı mı?” (Öztürk, 2011, s. 473).

Gırat'ın gelişi Göroğlı'nın yüreğini rahatlattığı gibi tüm halkı da sevindirmiştir. Gırat, Çambil için sadece bir at değil şan ve şöret temsil etmektedir.

Belagerdan Destanı At ve kahramanın zorlu yolculuğunun anlatıldığı destanlardan biridir çünkü Avazhan bir amaç için çıktığı yolculukta kötü şeyler yaşamıştır. İlk olarak üvey anneleri tarafından kaçırılan Gırat'ı bulma çabası ve Gırat'ı bulduktan sonra gönderildiği bir ülkeye giderken yaşadığı badire Avazhan'ın en büyük şansının Gırat olduğunu göstermektedir. Avazhan, bu yolculukta başına gelen bir musibetten Gırat'ın güçlü hissiyatı sayesinde kurtulmuştur. Kısaca söylemek gerekirse kahraman ve atı uzun ve zorlu mücadeleler yaşamıştır. Bu yolculuklarda at kahramanın işini kolaylaştırmış ve hayatını kurtarmıştır.

2.4. Dalli Destanı

Huşkeldi ve Belagerdan destanları, Dalli destanının devamıdır. Üç destan da Göroğlı ve oğullarının kahramanlıklarını anlatır. Dalli destanının bahşısı Ergaş Cumanbülbüloğlu'dur. Destan, Türkiye Türkçesine Dilek Sezer tarafından aktarılmıştır.

2.4.1. Dalli Destanı Özeti

Dalli destanı, Göroğlı'nın evliyaların "At mı dilersin, evlat mı?" sorusuna "At dilerim." cevabı ile başlar (Sezer, 2017, s. 21). Göroğlı, bu cevabı ile hem kendi hem de ülkesinin kaderini belirlemiştir. Çünkü tercih ettiği at ona ve ülkesine güç ve şöhret getirecektir.

Göroğlı sonradan bu isteğinden pişman olsa da iş işten geçmiştir. Öz çocuğu olmasa da yine pirlerin yardımıyla iki evlat edinir. Avazhan ve Hasanhan Göroğlı'nın ülkesinin varisi olur. Gücüne güç katan Köroğlı, bir gün yiğitleri ve oğulları ile ava çıkar ve yolda bir tüccar kervanına rastlar. Kervandan bağ almak ister. Kervanbaşı Erzurum'dan geldiğini söyleyince Göroğlı öğrendiği ve gördüğü farklı şeyleri anlatmasını ister. Kervanbaşının anlattığı tek şey Erzurum padişahının yetenekli ve güzeller güzeli kızı Han Dalli olur. Göroğlı, eski bir gelenek ile kadehine şarap doldurup havaya kaldırır. Bunu yapmasındaki amaç istediği bir işi kendine güvenen cesur bir yiğide yaptırmaktır. Hangi yiğit buna cesaret ederse kadehi alır ve içer. Bu hareket iş sorumluluğu da almak demektir. Maalesef Göroğlı'nın kadehi havada kalır hiç kimse kadehi almaya cesaret edemez. Göroğlı'nın büyük oğlu Hasanhan babasının gönlü kırılmasın diye kadehi almak ister. Göroğlı, oğlunun genç ve tecrübesiz olduğunu ileri sürerek kabul etmek istemez. Hasanhan bu işi üstlenmek ister fakat zorluğunu da fark eder. Babasının canından çok sevdiği atını alırsa belki izin vermez deyip Gırkök atı ister. Fakat Göroğlı düşünülenin aksine her şeyden çok sevdiği atını oğlu Hasanhan'dan esirgemez.

Göroğlı, Gırkök'ü hazırlaması için Saki dedeye haber verir. Hasanhan ve Gırkök hazır olduktan sonra babasından ve yiğitlerden dua alıp Tekeli-Yavmit yurdundan Erzuruma doğru yola koyulur. Hasanhan zorlu yollar aşarak yolcuğuna devam eder. Gırkök gibi bir at ile yola çıkması Hasanhan'ın en büyük şansındır. Zorlu yollar, çeşitler şehirlerden sonra zahmetli yolculuk biter ve Erzurum'a ulaşır. Hasanhan şehre

vardığında şehrin kapıları çoktan kapanmıştır. Kapıda duran kapıcı şimdi gidip sabah gelmesini söylese de Hasanhan içeri girmekte ısrar ediyordu. Hasanhan ve kapıcı söylediklerinde inat ederler. Hasanhan kapıcıyı kandırır ve kapıyı açtırır. Kapıcı kapıyı açınca Hasanhan Gırat'ı sürüp gider. Bir kervansarayda dinlenen Hasanhan, oradakilerden Han Dalli'nin bir at aradığını, özellikle de güçlü bir Türkmen atı aradığını öğrenir. Hasanhan bunu öğrendikten sonra Gırkök atın kuyruğunu bağlayıp Dalli'nin pazarına at satıcısı olarak gitmeye karar verir. Pazarda herkes atını oynatıp padişahın askerlerine beğendirmek isterken Hasanhan'ın karşısına yaşlı bir köse çıkar. Bu köse Gırat'ı iyice inceleyip kendisine satıp satamayacağını sorar ve Hasanhan'dan değerini öğrenmek ister. Hasanhan Gırat'ın değerinin parayla ölçülemeyeceğini anlatır. Gırat'a denk bir il veya yurt olmadığını ama Gırat'ın Han Dalli ile başa baş olduğunu söyler. Bu köse Dalli'nin aşçıbaşısı imiş. Hasanhan'ın sözlerinden sonra korkup saraya gider ve padişaha olanları anlatır. Padişah duyduklarına gülüp köseye Hasanhan ile dost olup içki içirmesini sarhoşken de atı seksen gümüş paraya almasını söyler. Köse, Hasanhan'ı kandırır ve kendisi ile gelmeye ikna eder. Hasanhan kösenin maksadını anlar ve ondan büyük bir ziyafet ister. Ziyafete giden Hasanhan'dan atının yularını isteyip yemek vereceklerini söylerler. Fakat Hasanhan, onlara atının dizginini vermez ve atından ayrı bir yerde oturmak istemez. Mecburen bunu kabul ederler ve onu sarhoş etmek için içki getirirler. Hasanhan onların planını akıllıca bozar, kazdıkları kuyuya onları düşürür. Hasanhan'dan önce sarhoş olurlar. Hasanhan sabah olunca kösenin evinden gitmek ister ama dış kapıda onu bekleyen güzeller güzeli on beş kız ile karşılaşır. Bu kızlar Hasanhana pazara gitmesini ve Dalli'nin kendisi gelip iyi tulparı seçeceğini söylerler. Bu haberi duyan Hasanhan atını sürüp pazara gider. Gırat'ı oynatıp Han Dalli'nin dikkatini çekmeyi başarır. Dalli'nin sarayına gidip onunla at için pazarlık yaparlar.

Hasanhan Gırat'ı bahane ederek Han Dalli'yi kaçırmak için oyun yapar ama Dalli bu oyuna gelmez. İşte o zaman oradaki insanlar Hasanhan'ın atını sıradan bir at gibi görüp diğer atlardan hiçbir farkı olmadığını söylerler. Hasanhan Gırat'ın hünerleri sıralayıp bu adamlara meydan okur. Gırat'ın bir kerpiç üzerinde altmış iki şekilde oynayabildiğini söyler. Hasanhan Gırat'ı dediği gibi oynatır ve herkesi atına hayran bırakır. Dalli, Gırat'ın yeteneklerine mest olmuşken Hasanhan, bir kâse su verirse istediği oyunu oynatabileceğini söyler. Han Dalli su kâsesini uzatınca Hasanhan bileğinden yakalayıp Dalli'yi kaçıtır. Han Dalli'nin cariyeleri ve ailesi çok üzülür ve padişah sinirlenip askerlerini gönderir.

Hasanhan Gırat'ı dinlendirmek için durduğunda Han Dalli ile birbirini beğenirler ama Hasanhan Han Dalli'yi kardeşi Avazhan için kaçırdığını söyler. Dalli, Hasanhan'ın yiğitliğinden ve cesaretinden etkilenip onun yâri olmak ister ama Hasanhan kararında diretir. Bu sırada padişahın askerleri Dalli ve Hasanhan'ın yerini bulup etrafını sarmıştır. Hasanhan, Gırat ile gayrete gelip peygamberlere ve evliyalara dua edip savaşmaya hazırlanır. Fakat padişahın askerlerinin silah teçhizatı ve sayısı her yeri kaplamıştır. Hasanhan'ın durduğu dağa bombalar atıp zelzele yaratırlar. Yine de Hasanhan yiğitliğinden ödün vermez ve mertçe karşılarında durur. Hasanhan atının koşumlarını sağlamlaştırıp düşmana karşı tek başına hücum eder ve meydan okur. Hasanhan akşama kadar vuruşur ve ertesi gün vuruşma yine devam eder. Hasanhan gün battıkça Han Dalli'nin yanına varıp dinlenir. Han Dalli akıllı bir kızdır ve Hasanhan'a hizmet edip gönlünü hoş eder. Hasanhan düşmanları tek başına ezip geçer. Düşman gittikçe çoğalır ama Hasanhan pes etmez. Gırat'a kamçı vurup savaşmaya devam eder. Hasanhan her gün altında Gırat ile yüzlerce asker öldürür, bu yiğitlik ona özgüven verir. Fakat Toklubay isimli bir okçu Hasanhan'ı yaralar.

Hasanhan Gırkök attan kendisini Han Dalli'ya ulaştırmasını ister. Gırat, Hasanhan'ı Dalli'ya ulaştırır. Hasanhan'ın yaralı olduğunu gören Dalli, feryat edip ağlar. Hasanhan'ı iyileştirmek için yarasında biriken kanı emip temizler. Dalli, düşman askerlere Hasanhan öldü dememek için onun elbiselerini giyip Hasanhan gibi savaşmaya karar verir. Gırat'ın üstüne binse de Gırat, Hasanhan'ın başına gidip gözünden yaşlar akıtır. Han Dalli, Gırat'a teselli edici sözler söyleyip düşmanlara Hasanhan gibi görünmesi gerektiğini yoksa onların üstlerine geleceğini söyler. Bu sözler üstüne Gırat kendine gelir ve kanatlarını açıp Dalli'yi sırtına alıp düşman üstüne giderler. Herkes Dalli'yi önce Hasanhan zanneder ama sonra ordunun içinden biri onu tanır. Gırat'ın sırtındakinin Dalli olduğunu söyleyip onu tutmalarını söylerler. Dalli, korkusuzca hepsine meydan okur ve askerler ile yiğitçe çarpışır. O sırada Hasanhan kendine gelir, Gırat ve Dalli'yi göremez. Dalli'nin Gırat'a binip kaçtığını düşünerek sitem dolu sözler eder. Hasanhan o esnada başının üstünde gördüğü turnalardan babası ve kardeşine haber gönderir. Kendi haline acıyan Hasanhan ağlamaktan bayılır. Akşam olunca Han Dalli gelir ve Hasanhan'ı hala baygın diye düşünür. Hasanhan kendine gelir ve Dalli ile konuşur. Hasanhan iyileşene kadar Dalli, iki üç günde bir gidip düşmanı korkutur.

Üç aydır oğlundan ses çıkmayan Göroğlı yiğitleri ile bu durumu konuşur. O sırada Göroğlı'nın başının üzerinden turnalar geçer ve Göroğlı bu turnaların oğlu

tarafından gönderildiğini anlar. Ertesi sabah silahlanıp yola çıkmak üzere 40 yiğidine emir verir.

Yartıbay Aksakal isimli kişi yiğitleri Göroğlı'na karşı doldurup onların Hasanhan'ı aramaya gitmesini engellemek ister. Yartıbay bu destanda kötü karakter olarak anlatılmıştır. Göroğlı, ertesi gün kurbanlar kesip yemek verir, bütün Orta Asya'dan insanlar bu ziyafete teşrif eder. Göroğlı'nın maksadı oğlunu kurtarmak için büyüklere akıl danışmaktır. Büyükler Göroğlı'ya kendisi ve 40 yiğidi ile gitmesini tavsiye ederler.

Göroğlı durmadan 46 gün yol gider ve sonunda bir dağa varırlar. Yanlış gittiklerini düşünüp o gece orada dinlenmeye karar verirler. Herkes yorgunluktan uyur fakat akıllı ve genç bir delikanlı olan Avazhan uyuyamaz ve atını sürer. Sabah olup da uyandıklarında Göroğlı bakar ki oğlu Avazhan yok, onun Çambilbel'e gittiğini düşünür.

Tolek Bahadır isimli yiğit Avazhan'ı bulup onlara yetişmek üzere oradan ayrılır. Göroğlı ve kırk yiğidi yoluna devam eder. Avaz yiğitlerden evvel kardeşini bulmak ister. Avazhan on gün sonra Dağıstan Dağı'na ulaşır. Dağın etrafındaki askerler Avazhan'ı şaşırır ama o atının kolonlarını sıkıp kuyruğuna düğüm atıp savaşmak için atını sürer. Dağın eteklerinden gelen sesi Hasanhan ve Dalli anlayıp sevinirler. Hasanhan Gırat ile Dalli'yi Hasanhan'ın yanına gönderir. Avaz, Gırat'ı tanıyıp yanına gelmesini ister. Gırat, Avazhan'ı görünce sevinçten türlü oyunlar yapar. Arkasından kırk yiğit de Avaz'a yetişir. Asıl vuruşma şimdi başlamıştır. Köroğlı 40 yiğidini yüreklendirip düşmana karşı aslan kesilir. Akşam olunca hepsi birden toplanıp yemeklerini yerler ve Hasanhan'ı bulmak için plan yaparlar. Göroğlı'nın oğlunu aramak için bindiği atının ismi de "Mecnunkök" dür. Göroğlı gençliğinde çok işler başarmıştır ama bunlar Göroğlı'nın düşmanlarını arttırmıştır. Göroğlı'nın eski düşmanları da karşısına çıkıp ona engel olmaya çalışır ama işe yaramaz. Göroğlı oğluna ulaşır ve gözünden yaşlar akıverir. Göroğlı evlatlarını da alıp Çambilbil iline geri döner (Sezer, 2017).

2.4.2. Dalli Destanında Geçen At Motifleri

Dalli destanının başlangıcında Pirlar Köroğlı'na iki dilek sunarlar. Bu dileklerden biri at diğeri ise evlattır. Köroğlı atını çok sevdiği için atını tercih eder ve

bu dünyadan çocuksuz geçer. Köroğlu'nun at tercihi onun kaderini belirlemiştir. Bu tercih üzerine pirlere Köroğlu'na duası şöyle olmuştur;

“Bey olup bindiğinde, atın yorulmasın,
Bu zahirde kötü günün olmasın
Öyle ise atın kalsın, evladın kalmasın,
Dünyadan zürriyetsiz geç, Goroğlu” (Sezer, 2017, s. 21).

At seçimi bazen kahramanın isteği ile bazen de kahraman için başkalarının seçimi ile olmuştur. Kahramanın seçtiği durumlara en güzel örnek ise Köroğlu'nunkidir. Dalli destanında evliyalara Köroğlu'na “At mı dilersin, evlat mı?” diye sormuşlardır. Köroğlu'nun at sevgisi evlat sevgisinden üstün geldiği için “ At dilerim” cevabını vermiştir (Sezer, 2017, s. 21).

Sürekli olarak mücadele ile geçecek bir hayatta, kahramanın kişiliğine uygun, onun ihtiyacına cevap verecek, onunla kaderini yaşayacak olağanüstü özelliklere sahip bir ata ihtiyaç vardır.

Dalli destanında henüz hiç tecrübesi olmayan Hasanhan babasının bir kervancıdan duyduğu Erzurum padişahının kızı Dalli için Gırat ile yolculuğa çıkar. Bu yolculuk gidiş yolunda sorunsuz devam eder çünkü Gırat Hasanhan'ın tecrübesizliğini bilir ve onu sürekli uyarır. Sahibinin yalnızca bineği değil zorlu yolculuğundaki arkadaşı, uyarıcısı ve tehlikelerden koruyan kolu kanadır. Hasanhan uyuyacak gibi olduğunda türlü oyunlar yapıp onu uyandırır. Hasanhan ve Gırat'ın yolcuğu aralarındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Bu yolculuk şu şekilde anlatılmıştır:

“At gidiyor bağırıp
Atılan ok gibi vınlayıp
Atın nefesi, tan rüzgârı,
Bakır borazan gibi zırlayıp.
Susuz çölde Gırkök at
Gidiyor parlayıp
Kuştan hızlı Gırkök at
Top gibi gümbürdeyip
Alçağı yükseği bilmedi,
Gırkök atı uçurdu,
Susuz çölde Hasanhan,

Bir Allah deyip gitti.
Deh diye zorlayıp yollarda,
Gırkök'ü yorga yürüttü,
“Deh” dediğinde alır,
Vadi ile boğazı,
Yokuş gelse yapıştı,
İniş gelse durdurdu,
Hendek gelse sıçrattı,
Nehir gelse ustaca geçti,
Düzlük geldiğinde oynattı,
Seyredin Hasan'ı
Böyle zorlukla yol aldı,
Gayrete getirip Gırat'ı,
Her daim çölde oynattı.
Ark dibinde andız,
Irmak dibinde kunduz,
Zorlukla gitmekte,
Demez gece gündüz.” (Sezer, 2017, s. 77-85).

Dalli destanında Gırat'ın değeri bir at pazarında daha iyi anlaşılmaktadır. Han Dalli için at bulan bir köse Gırat'ı fark eder ve değerini sorar. Hasanhan Gırat'ın değerini şöyle anlatır;

“Bu atın değeri para ile olmaz
Altınla gümüşle satın alınmaz
Değerini bul da, satın al mert isen,
Atım ile hiçbir şeyin denk olmaz.
Sağ yelesinden bunu evliya okşamış,
Bektaş Arap kırk bin altın istemiş,
Vermek istediğinde atın sahibi,
Bütün halk feryat edip ağlamış;
Gerçek tulparı adam para ile satar mı?
Hangi ahmak ata para almış,
Aradığında böyle tulpar bulunmaz
Böyle tulpar bir koşuda yurt almış,

Dünya dolusu malın denk olamaz atıma,
İlin yurdun olmaz ata denk” (Sezer, 2017, s. 120-123).

Dalli destanının sonunda Göroğlu, çok büyük bir vuruşmaya girer. Düşman sayısının haddi hesabı yoktur. İşte o zaman içinden bir cümle geçer ki bu söz Gırat’ın değerini anlatan en güzel sözlerden biridir.

“Gırkök olsaydı, bizim işimiz çok iyi olurdu. O çok lazımdı, zor işimiz kolay olur mu, deyip ümitlenirdik” (Sezer, 2017, s. 493).

Atların olağanüstü özelliklerini tasvir cümleler Dalli destanında sıklıkla geçmektedir. Gırkök sıradan bir at değildir ve onun gibi ata sahip olmak Köroğlu ve halkı için kıvanç sebebidir. Hasanhan, yolculuğa çıktığı atın zekâsı, hızı ve gücü karşısında doğumundan başlayarak onun maharetlerini anlatmıştır. Gırkök atın tüm özellikleri övgü ile anlatılmıştır.

Gırkök nasıl at? Mertebeli sultan gibi at, gemli bilgin gibi at, yanıp sönen yürüyen pehlivan gibi sevgisi muhabbeti sıcak ekmek gibi bir at. İki karış kulağı var, her kulağında seksen kâse arak var, her ne sebeple olduysa canı sıkın gönlü kırılmış adam binse de dağ gibi gönlü var. Şöyle Gırkök ata baksanız pısp duran aslan gibi görünüşü var, büyük tabak gibi toynağı var (Sezer, 2017, s. 87).

Bu sözler bize Gırkök atın, dirençli, hassas, sahibinin gönlüne rahatlık veren bir kaynak, akıllı ve arkadaşlık özelliklerini gösteriyor. Bu özellikler binilen her atta olsaydı şimdi bu destanda anlatılan herhangi bir at da olabilirdi. Kahramanlar için özel yaratılan atlar diğer atlardan üstün olan özellikleri ile ön plana çıkmış ve destanlara konu olmuşlardır.

Dalli destanında Gırkök atın hızını en açık şekilde görmemizi sağlayan dizelere rastlıyoruz. Hasanhan ve Gırkök Erzurum iline doğru yola çıkınca Gırkök’ün gidişi şu şekilde anlatılmıştır.

“At gidiyor, bağırıp
Atılan ok gibi vınlayıp
Kuştan hızlı Gırkök at
Top gibi gümbürdeyip.
Atın nefesi, tan rüzgarı,
Bakır borazan gibi zırlayıp.
Doğan gibi atılıp ileriye,
Atmaca gibi ağzını yumarak,
Susuz çölde Gırkök at

Savaş topu gibi atılıp
Dizgininden boşansa,
Kuş gibi gider kurtulup (Sezer, 2017, s. 77-79).

...

“Gırkök’ün gelişi rüzgar eser gibi,
Toz toprak, duman çölde karışmış gibi,
Ağzını açıp gidiyor hayvancağız,
Endamı gökten şimşek inmiş gibi.
Gırkök atı ağzını açıp gidiyor,
Koltuğundan kanadını saçıp gidiyor,
İnsanı yok kuş uçmayan çöllerde,
Kanadı olan kuş gibi uçup gidiyor.
Uçar kuş gibi gider hayvancağız,
Yere değmez dilsizin ayağı.
Altında Gırkök atı,
Yayılmıştır kanadı,
Bir gayret etse kuş gibi olup
Sessizce geçip gider (Sezer, 2017, s. 101).

Bu dizelerde görüldüğü gibi Gırkök atın benzetildiği şeyler: ok, kuş, rüzgâr, doğan, şimşek, atmaca, savaş topu gibi hızlı şeylerdir. Gırkök’ün hızı olağanüstüdür. Çekildiğinde fırlayan bir ok, estiğinde uçuran rüzgâr, kanatlanınca yükselen kuş ve çakınca bir anlık beliren şimşek gibi hızlıdır.

Atların hızlı olmalarından sonraki en önemli özelliklerinden birisi de dayanıklı ve güçlü olmalarıdır. Uzun yolları hızlıca aşmayı başarabilmek dayanıklı bir vücut gerektirir. İşte Dalli destanında Gırkök’ün bu özelliğini de görmekteyiz. Hasanhan Erzurum’a gitmek için sıcak ve kumlu çöl yollarını hızlıca geçmek ister.

“At koşar eğilip
At yelesine dikilip
Şıp-şıp kamçı vurur,
Kar, yağmur gibi dökülüp.
Susuz çölde Gırkök at
Gidiyor yutkunarak

Atı aldı titreme,
Razı olun erliğine,
Susuz çölde Gırkök at
Gâh aşağı gâh yukarı,
Kamçı vursa oynar,
Çöllerde zıplaya zıplaya.
Kamçı vurdu sağırsına,
Eziyet etti canına,
Susuz çöllerde titrer yer,
Gır'ın ırgalamasına,
Ata kamçı vurdu,
Atın canını yaktı,
Gırkök ata "deh" der,
Neden böyle yavaş, der
Deh diye zorlayıp yollarda,
Gırkök'ü yorga yürüttü,
Ata verdi şiddeti
Şiddetin anlamı:
Şıp şıp kamçı vurdu,
Sert vurdu Gırat'a
Ham imiş Gırkök at,
Akpak köpüğe battı,
Ter bezi tere battı.
Yavaş yavaş kendisini düzeltti,
Gerdanını uzattı,
Gemini katırdattı,
Kulaklarını dikti,
Şimdi görün Gırkök at,
Dinlenip bozkır tilkisi gibi oldu.
Yokuş gelse yapıştı,
İniş gelse durdurdu,
Hendek gelse sıçrattı,
Nehir gelse ustaca geçti,

Düzlük geldiğinde oynattı,
Bindiğin atların seçilmişisi,
Tulpar yola yarasın,
Böyle zorlayıp gidiyor,
Görün, Türkmen beyini (Sezer, 2017, s. 79-85).

Dalli destanında Erzurum iline sefere çıkan Hasanhan ile Gırkök, zorlu yollar aşarken atı onun en büyük yardımcısı ve hızlı bineği olmuştur. Gırkök'ün kendisi için yaptıklarını gören Hasanhan'ın sevinci sözlerine yansımıştır.

“Gırkök atını görüp Hasanhan Pehlivan'ın içi gül gibi açılıp yüreği genişleyip atına bakıp sevinerek, Gırkök atının kâkülünü okşayıp senin gibi at semanın altına, yeryüzüne, Dört ayaklıların içine, yıldı cinsine gelmiş değil. Sana binen yiğidin de ukdesi kalır mı, hiçbir at sürüsü içinden tulpar çıkıp senin gibi olur mu?” (Sezer, 2017, s. 87).

Bu cümleler Hasanhan'ın şükürünü ifade etmektedir. Yola Gırkök ile çıktığı için ne kadar şanslı olduğunun farkındadır.

Hasanhan, destanın devamında Gırat sayesinde ulaşmak istediği Han Dalli'ya ulaşmış ve onu etkilemek için Gırat hünerlerini göstermiştir. Hasanhan atının bu performansından dolayı ona övgü dolu sözler söylemiştir. Bu sözler sadece övgü değil Hasanhan'ın atına olan güveni ve sevgisini de anlatmaktadır (Sezer, 2017, s. 153);

“Bindiğimde yüğrük atımsın,
Uçsam benim kanadımsın,
Bu elde, yaban yurтта,
At da olsan halkımsın,
Göz bebeği hayvanım,
Tulpar atım, devletimsin.
Sensindir gücüm kuvvetim,
Binsem atım, uçsam kanadım,
İşit Gırkök atım,
Benimle gelen halkımsın.”

Dalli'yi kaçıncı padişahın askerleri ile savaşıyor Hasanhan yaralanıp ölü gibi yatınca Gırat'ın ağlaması ve onun yaşayıp yaşamadığını yoklaması çok ilginçtir. Gırat yola çıktığı sahibine kalpten bağlıdır, aynı dava için birlikte savaştığı dostudur.

Gırkök atın iki gözünden yaş akıp gözyaşları şıp şıp dökülüp Han Dalli'nin çektiğine bakmadan başını kaldırmadı. Han Dalli atın başını çevirse de hayvancağız, Han Dalli'yı çekip Hasanhan'ın yanına vardı. Dört ayağının arasına alıp insandan akıllı hayvan, Hasanhan'ın

göğsünü koklayıp canı var mı yok mu der gibi kokladı, asla başını kaldırmadı, gözyaşları sicim sicim (Sezer, 2017, s. 295).

Dalli destanında, Han Dalli'yi kaçıran Hasanhan padişahın askerleri ile tek başına savaşıyor. Zor durumda kaldığı durumlarda Gırat'ın uçarak Hasanhan'a destek olduğunu görmekteyiz.

“Gırkök at, koltuğunda şimşek kanat, hayvan ağzını açarak, koltuğundan kanadını saçarak Hasanhan'ı sevindirip önüne iniş geldiğinde kaçarak, kuş gibi uçarak duran düşmanın üstüne gidip yüksekten göründü” (Sezer, 2017, s. 215).

“Hayvan Gırkök at ağzını açtı,
Koltuğundan Gırat kanat saçtı” (Sezer, 2017, s. 225),
“Hasan gazaya düştü,
Gırat'a kamçı attı,
Kamçı vursa atına,
Karga gibi göğe uçtu” (Sezer, 2017, s. 241).

Dalli destanında Gırkök ile yolculuğa çıkan Hasanhan'ın zorlu yolculuktan sonra zihninin açılması için Gırkök tarafından kişneyerek uyarıldığını görmekteyiz. Gırkök sadece Hasanhan'ı bir yerden başka bir yere götüren vasıta değil her daim onu gözetip kollayan ve tetikte olmasını sağlayan en büyük yardımcısıdır.

“İnsandan daha sezgilidir hayvan Gırkök at,
Açılsın diye Hasanhan'ın zihni,
Üst üste hayvan Gırat kişnedi,
Açılsın diye Hasanhan'ın zihni,
Renkten renge girip hayvancağız parladı (Sezer, 2017, s. 85-87).

Gırkök atın Hasanhan'ı uyarmak için yaptığı numaralar ve girdiği şekiller ilgi çekicidir.

Hayvan Gırkök parlayıp şimşek gibi çakararak, renkten renge girmekte, böyle çölde, ıssız elde, Hasanhan yolda tek başına kaygılanmasın diye insandan daha uyanık olan Gırkök at kâkül sallayarak, her iki usulde yürüyüp yolda sağa sola yalpalanıp etrafına bakmakta, gerdanını kaldırıp soluyup pofurdayarak kişnemekte, çevresine bakıp zaman zaman oynayarak, yoldan çıkıp kulağını dikleştirerek güldür güldür kişneyip etrafına bakarak gitmektedir (Sezer, 2017, s. 85-87).

Bu cümlelerde Gırkök'ün aklına işaret edilmiştir. Hasanhan'dan daha uyanık olduğuna vurgu yapılmıştır. Sahibinin pusuya düşmemesi için, her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olması için onu uyanık tutmaya çalışmıştır. Gırkök at bu yolculukta Hasanhan için bir binekten daha fazlası olmuştur.

Dalli destanında Gırat'ın sahibinin söylediklerini anlama özelliği görülmektedir. Hasanhan Dalli'yi etkilemek için gittiği pazarda Gırat'a

“Ey hayvan, bugün her ne yapıp edip Han Dalli'nin aklını al” (Sezer, 2017, s. 145) der. Hasanhan'ın sözlerinden sonra Gırat; “Bunun için Gırkök çeşitli oyunlar yapıp; gâh geyik gibi sekip gâh oğlak gibi zıplayıp gâh tay gibi oynayarak gidiverdi” (Sezer, 2017, s. 145).

Gırat sahibin söylediği her şeyi anlayıp istediklerini yapmaktadır. Hasanhan'ın amacını kendi amacı bilip sahibine yardım etmek için tüm hünelerini göstermiştir.

Dalli destanında kahraman yaralanıp yere düşünce Gırat, onu düşmanların arasında bırakmak istemez ve yardım eder (Sezer, 2017, s. 285).

İşte şimdi gözbebeği Gırkök at, Hasanhan'ın yaralandığını anladı. Kuyruğunu alem yapıp kulağını kalem yapıp dağa doğru yöneldi. Arkasına gideyim dese kuyruğu ile tutup öne gideyim dese yelesi ile tutup götürüp gitti. Burada Gırkök atın kahramanı yarı yolda bırakmadığını ve ne olursa olsun yardım ettiği görülmektedir.

Gırat, Köroğlu'nun şanını duyurmasının sebebidir. Gırat, Köroğlu'nun bilinip tanınması için evliyalar tarafından ona verilmiştir. Bu sebeple neredeyse tüm destanlarda Gırat Kahramandan daha çok dikkat çekmekte ve daha kıymet verilmektedir. Dalli destanında da aynı durumu görüyoruz. Gırat, Dalli'yi almak için gittiikleri Erzurum ilinde herkesin merakla izlediği, satın almaya çalıştığı şey olmuştur. Hasanhan'ın amacını kendi amacı bilip yaptığı oyunlar ile Hasanhandan daha çok bilinmektedir.

“Gırkök tulpar oynuyor,
Gençler o kadar oynayamaz.
Kim görse atın oynamasını
Hiçbir şeyi düşünmez.
Bakıp kalmış herkes ata,
Birbiri ile konuşmaz.
Oyun gitti haddin aşıp
Hepsi oyuna bakışıp
Arkada kalanlar hiç razı olmazdı
“ileri” diye itişip.

“At da böyle olur mu?” deyip
Hayran kaldı, aklı şaşır.
Han Dalli da mest olup gitti,
Yüksek köşkünden inip
Gırkök at oyuna başlasa,
Bir bir merdiven inip.
İki gözü Gırkök atta,
Dalli kendisinden bihaber,
Cariyeleri arkasında
Gelmekteler işitip.
Oyun doruğa ulaştığında
Dalli dondu yaklaşır.
Oyun doruğa geldiğinde,
Han Dalli kendinden geçti,
İki gözü oyuncu atta,
Geldi köşkünden inerek” (Sezer, 2017, s. 171).

Yine Göroğlu'nun oğullarından biri olan Hasanhan, Erzurum iline gitmek ve yiğitliğini göstermek için babasının havaya kaldırdığı şarap kâsesini alır. Sonra işin zorluğunu anlar ve babasının en değerlisi olan Gırat'ı isterse vermeyeceğini düşünür.

Hala zaman varken babamın Gırkök atını isteyeyim, babam atını vermez, işte o zaman durum daha uygun olur (Sezer, 2017, s. 33).

Bunu bahane bilip gitmeyeceğini düşünse de Göroğlu oğlunun bu seçimini mantıklı bulur ve izin verir. Çünkü Gırat Göroğlu ve ülkesine başarılar ve şöhret getirmiş dillere destan özelliklere sahip bir attır. Aslında Göroğlu burada oğluna değil de Gırkök ata güvenmektedir.

Gırkök at her oyunu bilirdi. Göroğlu, Hasanhan veya Avazhan ne derse yapardı. Her dili anlardı. Gırkök böyle at idi; insandan akıllı, anlayışlı, zor, bilinmeyen, insanların anlamadığı sözleri de anlardı. Hasanhan Dalli'nin peşinde idi, Gırat da peşinde idi. Bu sefer Han Dalli için geldiğini biliyordu (Sezer, 2017, s. 157).

SONUÇ

Özbek destanlarında kahramanların olağanüstü özellikler gösteren atı vardır. Zorlu yolculuklarda, çıkılan seferlerde, düzenlenen müsabakalarda atlar farklı özellikler göstererek ön plana çıkmıştır. Kahraman yaptığı yolculuklarda karşılaştığı zorluklara tek başına göğüs germemiştir. Kahraman; yoldaşı, yardımcısı ve kurtarıcısı görevinde olan bir ata sahiptir. Atlara verilen bu özellikler destanların merkezinde yer alan olağanüstü özelliklere sahip olan kahramanları tamamlamak ve başarıya ulaştırmak için olmuştur. Bu çalışmada Özbek destanlarında atların yeri ve önemi, destanlardan destanlara değişen özellikleri görülmektedir. Destanlarda geçen at motifleri;

- İlk olarak at seçimidir. Atlar genel olarak kahramanın kaderidir ve kahraman ile aynı gün doğarlar. Alpamiş ve Rüstem Han destanında atlar ve kahramanlar aynı gün doğmuştur hatta Alpamiş at sürüsünden at seçmek için attığı her kementte aynı at denk gelmiştir. Yalnızca Köroğlu'nun atı olan Gırat, Köroğlu'nun pirlere istegi üzerine ona verilmiştir.
- Atlar bazı durumlarda kahramandan daha ön planda olmuştur. Dalli destanında Gırat'ın oyun yeteneği herkesi kendine hayran bırakmış hatta büyülemiştir. At pazarında Gırat'ı görüp değerini bilenler onu satın almaya çalışmıştır. Kahramandan daha çok dikkat çekmiş ve ilgi görmüştür. Alpamiş destanında da Bayçibar bazı durumlarda kahramandan öte geçmiştir. Özellikle dayanıklılık ve pirlere tarafından kabul görmesiyle destanda kahraman ile eş değer görülmüştür.
- Atın bir kahramana en büyük yardımı onu zor durumlardan kurtarmasıdır. Alpamiş destanında kahramanı atıldığı zindandan çıkarabilen tek canlı Bayçibar olmuştur. Alpamiş'in sahip olduğu olağanüstü özellikler Bayçibar'da da mevcuttur. Bu sebeple hiçbir güç Bayçibar'ın yapabildiğini yapamamıştır. Gırat da Hasanhan yaralanıp düşman ortasında kaldığında onu sırtına alıp düşmandan uzaklaştırmıştır. Kahramanlar, en çok atlarına güvenmişlerdir çünkü başlarına gelen her belada tek yardımcıları atları olmuştur.
- Destanlar genel olarak at ve kahramanın yolculuğu üzerine kurulmuştur. Kahramanlar ve atları uzun ve zorlu yolculukları birlikte aşmıştır. İncelenen tüm destanlarda kahramanın yaşadığı maceralar atı ile çıktığı yolculuk ile başlamış ve at bu yolculuklarda kahramanı koruyan, gözeten, uyaran, sadık dostu olmuştur.

- Atlar kahramanın amacı doğrultusunda müsabakalara katılmışlardır. Alpamış destanında Barçın için 90 alp ile yarışan Alpamış, at yarışında atı Bayçibar tüm hünerlerini gösterip onun kazanmasına yardım etmiştir. Müsabakadan başka at ve kahramanın katıldığı savaşlar da önemlidir. Özellikle Köroğlu'nun atı olan Gırat, tüm zorlu mücadelelerde kahramana olan desteği, kahramanı anlaması ve akıllı oluşu ile kazanılan mücadelelere ortak olmuştur.
- Bazı destanlarda atların hissiyatları ön plana çıkmaktadır. Alpamış destanında üstüne binen kişinin kötü niyetini sezen Bayçibar, bir adım bile ilerlememiştir. Belagerdan destanında tehlikelerden habersiz giden sahibine rağmen yıllar önce yaşadığı husumetlisinin tuzağını hisseden Bayçibar, kendisine yaklaşan tehlikeye sezerek kanatlarını açıp havaya uçmuştur.
- Olağanüstü özellikler arasında atların uçabilme özelliği çok önemlidir. Kahramanı tehlikeden uzaklaştırmak ve kurtarmak, zor durumlarda açılan kanatları ile bazı atlarda görülmektedir. Gırat'ın uçabildiği; Dalli, Belagerdan ve Huşkeldi destanlarında görülebilir. Alpamış destanında Bayçibar'ın koltukaltında bükülü duran kanatlarından bahsedilmiştir fakat hiç kullanmamıştır.
- Destanlarda atların hızlı olması sıklıkla vurgulanmıştır. Kahramanların gitmek istedikleri yere kısa zamanda atları sayesinde gidebilmiştir. Alpamış destanında, Bayçibar'ın 6 aylık yolu yirmi günde gittiği, Rüstem Han destanında atın kahramanı her yere tam zamanında yetiştirdi, Gırat'ın hızına kimsenin yetişemediği görülmektedir.
- Atlar ve kahramanlar arasında oluşan sevgi ve dostluk bağı hiçbir şeye benzememektedir. Özellikle Köroğlu'nun atına olan bağlılığı ve sevgisi, Huşkeldi destanında kaçırılan atını gördüğündeki sevinci, dilinden dökülen kelimelere yansımıştır. Atı olmadığına kendisini elsiz ayaksız gibi hissetmiştir. Alpamış destanında kahraman, atını arkadaşına ödünç verdiğinde kendisini yalnız hissetmiştir. Kahramanlar atlarını kardeşten de öte görmüş ve atları olmadığına yarım kalmıştır.
- Kahramanlar ve atları her yönden birbirine benzemektedir. Bu özellik Alpamış destanında belirgin olarak görülmektedir. Alpamış, pirlar tarafından bazı özellikler verilmiş bir kahramandır. Kılıç işlemez, ateş değmez ve binlerce insan bir araya gelse de gücünün yetmediği özelliklere sahiptir. Bayçibar, kahramanın

bu özelliklerine cevap verebilecek güçte ve özelliklerde bir attır. Bayçibar da ruhlar ve pirlar tarafından kabul görmüş, dayanıklı ve güçlü bir attır.

- Son olarak atlar ve kahramanlar zor durumlarda birbirinden güç almış zorlukları birlikte aşmışlardır. Alpamış destanında sahibinin öldüğünü düşünerek düştüğü zor durumda hareket bile etmeyen Bayçibar, kahramandan gelen küçük bir hayat belirtisiyle üzerindeki zincirleri parçalamış ve sahibine yardıma koşmuştur. Alpamış gibi diğer destanlarda da kahraman ve atı birbirinin dayanağı olmuştur.

Özbekler başta olmak üzere tüm Türk dünyası destanlarında at motifi güçlü bir şekilde işlenmiştir çünkü kahramanın en yakın arkadaşı ve yoldaşı atıdır. Atlar Türklerin yaşam şeklini oluşturan en önemli unsurlardan birisidir bu sebeple atın önemi Özbek destanlarında da kendini güçlü bir şekilde göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A.B. (2017). “Türk Halk Anlatılarında At.” E. G. Naskali (Ed.), *At Kitabı* içinde (413-459). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baydemir, H. (2016). “Özbek Bahşılık Geleneği ve Termeler.” N. Ata-Yıldız ve F. A. Turan (Ed.), *Türk Dünyası Aşık Edebiyatı* içinde (541-592). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baysal, B. (2019). *Özbek destanlarında kahramanlar ve tip özellikleri* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Caferoğlu, A. (2010). “Türk Anomastiğinde At Kültü.” *Türkiyat Mecmuası*, (10), 201-212.
- Coşan, L., Karabağ, İ. (2015). “Almanca ve Türkçe Atasözleri Örneğinde Atasözleri Ve Dil Ekonomisi İlişkisi.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 261-270.
- Cumanbülbüloğlu, E. (2017). *Özbek destanları 6 dallı*. (D. Sezer, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çolak, H. (2001). *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Esin, E. (1995). “Türk Sanatında At.” E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde (54-91). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Fedakar, s. (1991). *Özbek destanları 5: Rüstem Han Destanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fedakar, s. (2003). *Özbek Destan geleneği ve Rüstem Han Destanı* (Doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fedakar, s. (2016). “Özbek destancılık geleneği.” N. Ata-Yıldız ve F. A. Turan (Ed.), *Türk Dünyası Aşık Edebiyatı* içinde (593-664). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gömeç, s. , Fidan, A. (2022). “Özbek Tarihi ve Kültürüne Genel Bir Bakış.” *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 749-776.

- Gürsoy-Naskali, E. (2017). *At kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1991). “At”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 32.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/at#2-islami-devir> [Erişim Tarihi: 10.06.2023].
- İşankul, C. (2001). “Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabındaki Mitolojik Motifler.” *Milli Folklor Dergisi*, 52 (13), 60-67.
- Kaba, A. (2011). *Altay, Tuva, Hakas Ve Şor Destanlarında At Motifi Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Kalenderoğlu, İ. (1997). “Nogay Destanlarında At Motifi.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, (21), 97-117.
- Köprülü, F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Mirzayev, T., İşankul, C. (2011). *Özbek destanları 4: Huşkeldi ve Belagerdan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A. (2001). “Türk Destanında At Motifi”. *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 281 (23), 1300-4689.
- Sağol, G. (1995). “Tarihi Şivelerde At Donları”. E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde (126-147). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Sertkaya, O. F. (1995). “Eski Türk Kültüründe At”. E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde (25-31). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Seyidoğlu, B. (1995). “Mitolojik Dönemde At”. E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde (91-95). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Şçerbak, A.(1995). “At Kelimesi Üzerine Bazı Düşünceler”. E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde (31-34). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Yetiş, K. (1994). “Destan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, 202-205.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/destan#1> [Erişim Tarihi: 05.02.2023].
- Yoldaşoğlu, F. (2000). *Alpamış Destanı*. (Ş. Aysu ve A. Öz, Çev.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Özlem YELMER, İlkokulu ve Orta Okulu Ankara'da Sirkeli İlkokulu ve Sirkeli Ortaokulu'nda okudu. Ankara'nın Pursaklar ilçesi'nde Sınav Temel Lisesi'ni bitirdi. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydoldu ve 2020 yılında mezun oldu. 2021 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına kaydoldu.

Özlem Yelmer, 2021 Kasım ayında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türkçe Öğretimi Araştırma merkezinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı, halen burada çalışmaktadır.